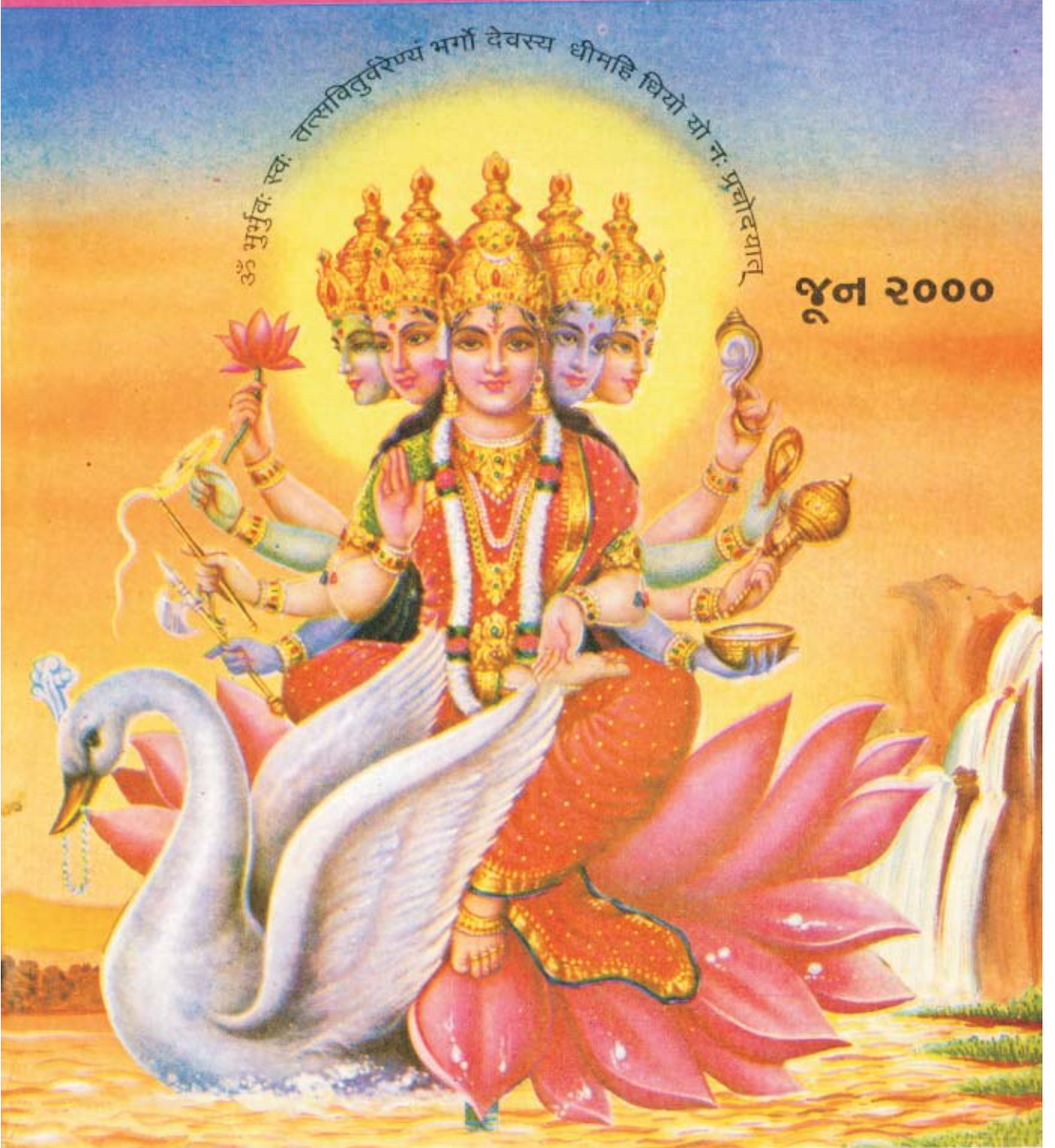

ગુજરાતી

યુગ શક્તિ ગાયત્રી

ૐ મુર્ધ્નિ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્

જૂન ૨૦૦૦

અનુક્રમણિકા

૧. વયં રાષ્ટ્રે જાગૃત્યામ પુરોહિતા:	૧	૯. મળ્યો પથ નિર્વાણનો	૨૩
૨. ગોસંવર્ધન સ્તંભ : છાણમાં છે લક્ષ્મીનો વાસ	૨	૧૦. સામાન્ય જીવનમાં તંત્રવિદ્યાની ઝલક	૨૫
૩. યુગ નિર્માણ સત્સંકલ્પ-૧૩ :	૫	૧૧. જીવન ચેતનાની ધરી-પ્રાણવિદ્યા	૨૮
સંસારમાં સત્ત્રવૃત્તિઓના પુણ્યપ્રસાર માટે પોતાના સમય, પ્રભાવ, જ્ઞાન, પુરુષાર્થ અને ધનનો એક અંશ નિયમિત રૂપે વાપરતા રહીશું		૧૨. યુગગીતા-૧૧	
૪. વ્યક્તિનિર્માણ : આત્મનિર્માણની જીવનસાધના	૭	કર્મ કર્યા વગર કોઈ રહી કેવી રીતે શકે ?	૩૨
૫. પરિવાર નિર્માણ : બાળકો ગુનેગાર કેમ બને છે ?	૯	૧૩. રાષ્ટ્ર જાગરણ એટલે કર્તવ્ય પરાયણતા તથા ભાવનાઓનું જાગરણ	૩૬
૬. સ્વાધ્યાય સુમન : પૂજ્ય ગુરુદેવનું ચમત્કારી ચિંતન	૧૨	૧૪. રાષ્ટ્રીય જાગરણનું નવું અભિયાન-ત્રામોત્થાન	૩૯
૭. યુગનિર્માણ સ્તંભ : આપણા ઘરને પૂજ્ય ગુરુદેવનું સ્મારક બનાવીએ	૧૪	૧૫. પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવની અમૃતવાણી-	૪૧
૮. સર્વાંગપૂર્ણ પ્રગતિ માટે જરૂરી કેટલાંક 'વિટામિન'	૧૯	તપીને કુંદન બનવાની પ્રક્રિયા	
		૧૬. આત્મીય અનરોધ	૪૭

ગાયત્રી જ્યંતી, ગંગા દશહરાનાં પાવન પર્વે હાર્દિક શુભકામનાઓ

ગાયત્રીના ચોવીસ અક્ષરોની ગૂંથણી એવી વિચિત્ર અને રહસ્યમય છે કે જેના ઉચ્ચારણ માત્રથી જીભ, કંઠ, તાળવું અને મગજમાં રહેલા જ્ઞાન તંતુઓનું એક અદ્ભુત ક્રમથી સંચાલન થાય છે. ટાઈપરાઈટરની ચાવીઓ પર આંગળીઓ પડવાથી જેમ કાગળ ઉપર અક્ષરોની છાપ પડે છે તેવી જ રીતે મુખમાં મંત્રોચ્ચારણ થવાથી શરીરમાં વિવિધ સ્થાનો પર છુપાયેલા શક્તિચક્રો પર તેની છાપ પડે છે અને તેમનું સૂક્ષ્મ જાગરણ થાય છે. આ સંચાલનોથી શરીરનાં વિવિધ સ્થાનો પર છુપાયેલા ષટચક્રો, ભ્રમર, કમલગ્રંથિ, સંસ્થાન અને શક્તિચક્રો રણકવા લાગે છે, મુખની નાડીઓ ગાયત્રીના એ શબ્દોના ઉચ્ચારણનો આઘાત સીધો તે ચક્રો સુધી પહોંચાડે છે. આ રીતે ગાયત્રીના જપથી વગર પ્રયત્ને જ એક મહત્વપૂર્ણ યોગસાધના થવા લાગે છે અને એ ગુપ્ત શક્તિકેન્દ્રોના જાગરણથી આશ્ચર્યજનક લાભ મળવા લાગે છે.

ગાયત્રી હૃદયરૂપી માનસરોવરમાં પ્રગટ થઈને સાધકને સહકુટુંબ ભવસાગરથી પાર લઈ જાય છે. ગાયત્રી સાધનાના ફળરૂપે સૂક્ષ્મ શરીરના કેટલાક ગુપ્ત કોષો, ચક્રો, ગુચ્છકો, ગ્રંથિઓનો વિકાસ થાય છે. જેના લીધે દિવ્ય શક્તિઓનો વિકાસ સ્વયં શરૂ થઈ જાય છે. બુદ્ધિની તીવ્રતા, શરીરની સ્વસ્થતા, સત્યુરુષોની મૈત્રી, વ્યાવસાયિક સહાયતા, કીર્તિ, પ્રતિષ્ઠા, કૌટુંબિક સુખ-શાંતિ, સુસંતતિ, બીમારીઓથી નિવૃત્તિ, શત્રુતાનું નિવારણ જેવા અનેક લાભો અનાયાસે મળવા લાગે છે. તેનું કારણ એ છે કે આત્મબળ વધવાથી દિવ્ય શક્તિઓ વિકસિત થાય છે અને ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવમાં આશાજનક પરિવર્તન થાય છે. આને લીધે અનેક જાણી-અજાણી મુશ્કેલીઓ હટી જાય છે, અને સ્વયંના સૂક્ષ્મ તત્ત્વો વધવાથી ઉન્નતિ તરફ આગળ ગતિ કરાવે છે.

બધી મુશ્કેલીઓ, દુઃખો અને વેદનાઓનું એક જ કારણ છે અને તેમના નિવારણનો ઉપાય પણ એક જ છે. કાંટો લાગવો દર્દનું કારણ બને છે, તો તેને કાઢી નાખવો તે દર્દથી છૂટી જવાનો ઉપાય છે. મનોવૃત્તિઓના સંકુચિત સ્વાર્થમાં રૂબી જવું જ મૂંઝવણોનું કારણ છે. જ્યારે મનુષ્યનું અંતઃકરણ પરમાર્થની તરફ ઝૂકશે અને સાત્ત્વિકતા, ધાર્મિકતા, ઉદારતાને અપનાવશે ત્યારે દુનિયામાં શાંતિ સ્થપાશે. ગાયત્રી ઉપાસનાથી જ આ શક્ય છે.

- શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય

ॐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ।

યુગ શક્તિ ગાયત્રી

: સંસ્થાપક/સંરક્ષક :

વેદમૂર્તિ, તપોનિષ્ઠ યુગદૃષ્ટા
પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય
અને

માતા ભગવતી દેવી શર્મા

: સંપાદક :

પં. લીલાપત શર્મા

: સહ સંપાદક :

ઘનશ્યામ પટેલ

: કાર્યાલય :

ગાયત્રી તપોભૂમિ,

મથુરા - ૨૮૧ ૦૦૩

: ટેલિફોન :

(૦૫૬૫) ૪૦૪૦૦૦, ૪૦૪૦૧૫

વાર્ષિક લવાજમ : ૪૫ રૂપિયા
આજીવન લવાજમ : ૫૦૦ રૂપિયા

વિદેશનું લવાજમ

વાર્ષિક : ૧૦ પાઉન્ડ/૧૫ ડોલર/
૪૦૦ રૂપિયા

આજીવન : ૧૦૦ પાઉન્ડ

૧૫૦ ડોલર/૪૫૦૦ રૂપિયા

વર્ષ - ૩૧ અંક - ૬

પ્રકાશન તિથિ ૨૫-૫-૨૦૦૦

જૂન - ૨૦૦૦

વયં રાષ્ટ્રે જાગૃયામ પુરોહિતા:

સક્રિયતા જાગૃતિનો પર્યાય નથી. સક્રિય મનુષ્યમાં મનુષ્યતાનો અભાવ બહુ ખૂંચે છે. એ જ રીતે રાષ્ટ્રની વિવિધ ગતિવિધિઓની વચ્ચે રાષ્ટ્રીય ભાવનાનો અભાવ સતત જણાઈ રહ્યો છે અને તેના નિવારણના ઉપાયો ફળીભૂત ન થવાથી દરેક રાષ્ટ્રપ્રેમીનું અંતઃકરણ ચિત્કાર કરી રહ્યું છે.

રાષ્ટ્રીય ચરિત્ર, રાષ્ટ્રીય ગૌરવ, રાષ્ટ્રીય મર્યાદા, રાષ્ટ્રીય સમૃદ્ધિ વગેરેની વૃદ્ધિ અને ઉત્કર્ષની શું વાત કરીએ? તેનું કોઈ ન્યૂનતમ સ્વરૂપ પણ નક્કી ન થાય તે ચિંતા કરવા જેવી બાબત છે. એવું લાગે છે કે રાષ્ટ્ર સાથે જ સૂતેલું પડ્યું છે. સામાન્ય નિદ્રામાં નહીં પણ મૂર્ચ્છા જેવી ગહન સ્થિતિમાં તેને ચેતન, જાગૃત અને સતેજ બનાવવા માટે વિશેષ પ્રયાસ કરવાનું જરૂરી જ નહીં, અનિવાર્ય પણ છે, પરંતુ પ્રયાસ કોણ કરે? રાષ્ટ્રીય ચેતનાનો વિકાસ કોણ કરે? તેને કેવી રીતે વિકસિત કરીએ?

ફરીફરીને કેટલાંક દળો અને એમની સરકારો તરફ જોવાની આપણને ટેવ પડી ગઈ છે, પરંતુ એ બહુ મોટી ભ્રાંતિ છે. સૂઈ ગયેલું અંગ સૂઈ ગયેલાને કેવી રીતે જગાડી શકે? જેમની દૃષ્ટિ પોતાના સુધી જ મર્યાદિત છે એમની પાસે વિશાળ દૃષ્ટિકોણની કામના કેવી રીતે કરીએ?

રાષ્ટ્ર જાગરણનું મહાન કાર્ય તો જાગૃત અંતઃકરણ ધરાવતી વ્યક્તિઓનું છે. જેમનું મગજ પ્રચલિત માન્યતાઓથી દૂરનું વિચારી શકે છે એવી વ્યક્તિઓ જ રાષ્ટ્રીય ચેતના જાગૃત કરી શકે છે. જેમના જીવનની ગતિવિધિઓ અમુક અંશે સ્વાર્થની સીમાની બહાર સક્રિય છે. તેઓ જ આ માર્ગમાં આગળ વધી શકે છે. તાત્કાલિક લાભના મૂગજળમાં ભટકતા નાગરિકોને જેઓ દૂરગામી પરિણામોનું સ્મરણ કરાવીને ધાર્યા કરતાં વધુ સ્થાયી લાભ પ્રાપ્ત કરવાના પુરુષાર્થની પ્રેરણા આપી શકે એવા વિકસિત દૃષ્ટિકોણ તથા સમર્થ વ્યક્તિત્વોનું આ કાર્ય છે.

એવા લોકોને પ્રાચીનકાળમાં પુરોહિત કહેતા હતા. હીન સ્વાર્થોના સ્થાને મહાન સ્વાર્થોના માર્ગ પર ચાલતા રહી પરમાર્થ સુધી લોકોને ગતિ આપી શકે એ જ પુરોહિત છે. જે ચિંતન અને વિશ્લેષણ દ્વારા યોગ્ય સલાહ આપી શકે તથા આદર્શ જીવનપદ્ધતિ પ્રેરણામૂર્તિ બનીને રહે એ જ પુરોહિત છે. પોતાના જીવનમાં આદર્શનો અભ્યાસ કરવાની સાથે વ્યક્તિગત હિતની સાથોસાથ જે સમાજહિતની કલ્પના કરી શકે એવા લોકો આ વર્ગમાં આવી શકે છે. રાષ્ટ્ર જાગરણનું કાર્ય મહદંશે એવાં જ પ્રકાશવાન વ્યક્તિત્વોનું છે. તેઓ જ સંગઠિત થઈને વિશ્વ મંચ પર પ્રજ્ઞાનો સિંહનાદ કરી શકે છે. આવો, આપણે સૌ આ પ્રયાસમાં જોડાઈ જઈએ.

ગોત્રાંવર્ણીત સ્તંભ

છાણમાં છે લક્ષ્મીનો વાસ

“અશ્વૈશ્વર્યમયી લક્ષ્મી બસતે ગોમયે સદા”

— મહાભારત

મહાભારતકારે કહ્યું છે કે “ઐશ્વર્યની દેવી મહાલક્ષ્મીનો વાસ છાણમાં છે.” આ કથન આપણી પરંપરાઓમાં પણ ઓતપ્રોત છે.

દીવાળી પછી લગભગ બધાં ઘરોમાં છાણનું પૂજન કરવામાં આવે છે. દીવાળીનો તહેવાર મહાલક્ષ્મીની આરાધના માટે આખા દેશમાં ખૂબ ધૂમધામ સાથે ઊજવવામાં આવે છે અને તે પછીના બીજા જ દિવસે છાણનું પૂજન કરવામાં આવે છે. ગોબરધન (છાણ)ની સંધિ છૂટી પાડીએ તો એ ‘ગોબર’ અને ‘ધન’ બે શબ્દોનો બનેલો છે. આ પૂજન દ્વારા પણ દર વર્ષે એ જ એક સંકેત આપવામાં આવે છે કે છાણમાં ધન છે, ઐશ્વર્યની દેવી મહાલક્ષ્મીનો વાસ છે, એને છાણમાં શોધો અને સમૃદ્ધિ મેળવો, પરંતુ મોટાભાગના લોકો પૂજા તો કરી લે છે પણ ક્યારેય એ નથી વિચારતા કે આ પૂજા અને કર્મકાંડનો અસલ સંકેત શું છે ?

છાણમાં લક્ષ્મીનો વાસ છે એ ફક્ત શાસ્ત્રવચન જ નથી પણ વૈજ્ઞાનિક અને વાસ્તવિક સત્ય છે. થોડું ચિંતન અને વિશ્લેષણ કરવાથી એ વાત સરળતાથી સમજી શકાય છે કે છાણ કેટલો બહુમૂલ્ય જીવનોપયોગી પદાર્થ છે અને તેનો આપણી આર્થિક સમૃદ્ધિ સાથે શું સંબંધ છે ?

૧. છાણ મળ નહીં, મળશોધક છે :

જગતનાં પ્રાણીઓમાં ગાય એક જ એવું પ્રાણી છે જેનું ઉચ્છિષ્ટ મળ નહીં પરંતુ મળશોધક છે. ઐશ્વર્યની દેવી લક્ષ્મીને પવિત્રતા પસંદ છે અને છાણ શુચિતાકારક છે. છાણ વિના ભૂમિ પવિત્ર થતી નથી. છાણનું લીંપણ કરી ભૂમિ પવિત્ર કરીને જ લક્ષ્મીદેવીનું આહવાન કરવામાં આવે છે. હજારો વર્ષોથી આપણા દેશમાં, યજ્ઞની વેદીને પવિત્ર કરવા માટે તથા ઘરોને બધા પ્રકારનાં પ્રદૂષણોથી મુક્ત રાખવા માટે ગાયના છાણથી

લીંપવામાં આવે છે. છાણના લીંપણથી બધાં હાનિકારક જીવાણુઓ નષ્ટ થઈ જાય છે.

૨. પ્રદૂષણ અને અણુવિકિરણથી બચવા માટે છાણ રક્ષાકવચ છે :

રહેઠાણોને છાણ અને ગોમૂત્ર વડે લીંપવાથી હાનિકારક વિષાણુઓ નષ્ટ થવાની સાથોસાથ વાયુ પ્રદૂષણ અને અણુ વિકિરણથી રક્ષણ થાય છે. જાપાનમાં નાગાસાકી તથા હીરોશિમામાં અણુવિસ્ફોટ પછી ત્યાંના વૈજ્ઞાનિકોએ કરેલી શોધોના આધારે એ નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે ગાયના છાણથી લીંપેલા મકાન પર અણુવિકિરણનો પ્રભાવ ઘણો ઓછો પડે છે. એટલું જ નહિ ત્યાંના ઘણા લોકો ઓઢવાની ચાદરને છાણના મિશ્રણને છાણી લઈને તેના પાણીમાં પલાળીને તેને સૂકવીને ઓઢે છે. રશિયન વૈજ્ઞાનિક સિરોવિચે ‘અણુવિકિરણથી રક્ષણ’ પર પોતાના પ્રયોગો દરમિયાન જોયું કે ગાયના ધીની અગ્નિમાં આહુતિ આપવાથી જે સુવાસ નીકળે છે તે જ્યાં જ્યાં ફેલાય છે, તેનાથી ત્યાંનું સંપૂર્ણ વાતાવરણ પ્રદૂષણ અને અણુવિકિરણથી મુક્ત થઈ જાય છે.

૩. કચરાને ખાતરમાં પલટાવી નાખવાની છાણમાં ક્ષમતા :

ગાયના છાણમાં એવી ક્ષમતા છે કે જો કચરાના ઢગલા પર ગાયના છાણનું મિશ્રણ બનાવી નાખી દેવામાં આવે તો એ કચરો ત્રણ-ચાર માસમાં ઉપયોગી ખાતર બની જાય છે. ગોવર્ધન કેન્દ્ર પુસદ (યવતમાળા)માં તેનો સફળ પ્રયોગ કરવાથી જાણવા મળ્યું કે એક કિલો ગાયના છાણથી ત્રીસ કિલો (૧:૩૦ના ગુણોત્તરમાં) ઉપયોગી ખાતર તૈયાર થઈ શકે છે. અન્ય સ્થળોએ પણ તેના સફળ પ્રયોગો કરવામાં આવી રહ્યા છે.

મુંબઈની એક કંપની એકસલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝના માલિક શ્રી કાંતિભાઈ શરાફે નગર નિગમ દ્વારા લગાડવામાં આવેલ કચરાના ઢગલા પર છાણના મિશ્રણનો છંટકાવ કરી તેની દુર્ગંધ જ દૂર કરી નથી પણ તેને ઉત્તમ ખાતરમાં

ફેરવીને ખેડૂતોને આપવાનો ઉદ્યોગ ચલાવ્યો છે.

૪. છાણ એક સસ્તું અને શ્રેષ્ઠ ખાતર :

છાણનું ખાતર એક સર્વશ્રેષ્ઠ ખાતર છે. એ ભૂમિનો પ્રાકૃતિક આહાર છે. ભૂમિની ઊપજશક્તિને પ્રાકૃતિક સ્થિતિમાં ટકાવી રાખે છે. પ્રદૂષણ રહિત અને સસ્તું છે, તેને માટે ખેડૂતને બીજા પર આધાર રાખવો પડતો નથી. છાણના ખાતરથી ઉત્પન્ન થયેલા ખાદ્ય પદાર્થો સ્વાદિષ્ટ અને સ્વાસ્થ્યવર્ધક હોય છે. કૃષિ જગત સાથે સંકળાયેલ વૈજ્ઞાનિકો અને પ્રસાર અધિકારીઓ એ નિર્વિવાદ સત્ય પર એકમત છે કે રાસાયણિક ખાતરો અને કીટનાશકોના પ્રયોગથી નષ્ટ થયેલી ભૂમિની ઊપજશક્તિની ક્ષતિનો એકમાત્ર વિકલ્પ છાણનું ખાતર છે. છાણના ખાતરથી કરવામાં આવતી ખેતીથી નીચે મુજબના લાભ મળે છે :

૧. જમીનના સૂક્ષ્મ લાભકારી જીવાણુઓ વધે છે

૨. જમીનનું પ્રાકૃતિક રૂપ ટકેલું રહે છે. જે ખરાબ જમીન હોય તે ઉપજાઉ બની જાય છે.

૩. સિંચાઈ માટે પાણીની ખપત ઓછી થાય છે, કેમ કે ભૂમિની જળ ગ્રહણક્ષમતા અને પાણી રોકવાની ક્ષમતા વધી જાય છે. વરસાદનું પાણી શોષવાની અને રોકી રાખવાની ક્ષમતા પણ વધે છે.

૪. ખેતર અને ગામના કચરાનો ઉપયોગ થાય છે તે પ્રાકૃતિક ચક્રમાં આવી જાય છે.

૫. ખેડૂત અને બળદોને વધુ કામ મળે છે.

૬. પર્યાવરણમાં સુધારો થાય છે, ખાદ્ય પૌષ્ટિક અને સ્વાદિષ્ટ બને છે.

૭. કીટનાશકોના ઝેરનો અંશ આપણા શરીરમાં જામતો નથી.

૮. ગ્રામવાસીઓને રોજગાર મળે છે, એમનું પોતાનું સ્વાવલંબી તંત્ર અને સ્વાવલંબી કૃષિનો આધાર ઊભો થાય છે. વિદેશી મુદ્રાની બચત થાય છે. દેશ સમૃદ્ધિ તરફ વધે છે.

૫. છાણની રાખથી મળની દુર્ગંધનો નાશ — છાણની રાખનો કોઈ વિકલ્પ નથી :

છાણને ઈંધણના રૂપમાં બાળ્યા પછી જે રાખ બચે છે તે પણ એક ઉત્કૃષ્ટ મળનાશક છે. ગામડાઓમાં

જ્યાં ફ્લેશ કે શૌચાલયો નથી ત્યાં કરોડો લોકો તેમનાં પરંપરાગત શૌચાલયોમાં મળની દુર્ગંધનો નાશ કરવા માટે મળ ઉપર આ રાખનો છંટકાવ કરે છે. છંટકાવ થતાં જ મળની દુર્ગંધ સમાપ્ત થઈ જાય છે અને સમય જતાં આ મળ પણ ખાતરમાં ફેરવાઈ જાય છે.

૬. છાણાંની રાખ ખાતર તથા કીટનાશકના રૂપમાં :

ગાયનાં છાણાંની રાખ એક વિલક્ષણ દુર્ગંધનાશક હોવાની સાથે કીટનાશક પદાર્થ છે. ખેડૂત તેનો ઉપયોગ તેના ખેતરોમાં ખાતર અને કીટનાશકના રૂપમાં પણ અનેક વર્ષોથી કરતો આવ્યો છે. ખેતરમાં રાખ નાખવાથી ઉધઈ વગેરે કીડાઓ થતા નથી અને પાક સારો થાય છે. બિલાડીના ટોપના વર્ગના છોડો પર વિશેષ કરીને રાખનો છંટકાવ કરવામાં આવે છે. શીતળાના વ્રણ કે જેમાં રોગનાં જંતુઓ બહુ મોટા પ્રમાણમાં હોય છે તે છાણની રાખના છંટકાવથી ખતમ થઈ જાય છે.

૭. છાણાંની રાખથી વાસણોની સફાઈ — કરોડો રૂપિયાની બચત :

ભારતનાં ગામડાંઓ, કસબાઓ તથા શહેરોમાં રહેતા કરોડો લોકો છાણાંની રાખ વડે વાસણોની સફાઈ કરે છે. જો આ સફાઈ કોઈ કલીનિંગ પાઉડરથી કરવામાં આવે તો લાખો ટન પાઉડરની જરૂર પડે, જેનું મૂલ્ય કરોડો રૂપિયા થાય છે. કલીનિંગ પાઉડરથી કરવામાં આવતી સફાઈમાં હાથોમાં ચર્મરોગ થવાની શક્યતા રહે છે. આ સિવાય થોડો પાઉડર વાસણોમાં ચોટેલો રહી જાય છે જે મનુષ્યના શરીરમાં જઈને નુકસાન પહોંચાડે છે, સાથે જ તેનાથી પવિત્રતા આવતી નથી. છાણાંની રાખ વિનામૂલ્યે લોકોને મળી જાય છે અને કોઈ રીતે હાનિકારક પણ નથી. તે અત્યંત પવિત્ર માનવામાં આવે છે. રાજસ્થાનમાં કેટલાંક સ્થળોએ પાણી વગર જ રાખના પાઉડરથી વાસણો સાફ કરવામાં આવે છે.

૮. ઊર્જાના અખૂટ સ્ત્રોત રૂપે ઉપયોગી :

ગ્રામીણ ક્ષેત્રોમાં એ પરંપરા રહેલી છે કે છાણ-ગોમૂત્રથી બહુમૂલ્ય ખાતર તૈયાર કરવાની સાથોસાથ છાણાં તૈયાર કરવામાં આવતાં, જે ઘરોમાં ચૂલામાં

બાળવાના કામમાં આવતાં હતાં અને ઈંધણ ઊર્જાના મુખ્ય સ્ત્રોત હતાં. છાણાં બનાવવાનું આ કાર્ય મુખ્યત્વે ઉનાળામાં અને શિયાળાની ઋતુમાં થતું હતું અને આખા વર્ષ માટે છાણાં તૈયાર કરી લેવામાં આવતાં હતાં તથા તડકામાં સૂકવીને ખુલ્લામાં તેનો સંગ્રહ કરવામાં આવતો હતો. આ પ્રકારનાં છાણાંનાં ભંડાર મોટા ઢગલાના રૂપમાં આજે પણ દેશનાં સુદૂર ગ્રામીણ ક્ષેત્રોમાં રસ્તાના કિનારે આવેલ ગામડાંઓમાં જોવા મળે છે. ગામડાંઓમાં છાણાં એ ઊર્જાનો મુખ્ય સ્ત્રોત હતો. ભોજન પકાવવા, દૂધ ગરમ કરવા, આયુર્વેદિક દવાઓ તૈયાર કરવા, ગર્ભિણીઓને શેક આપવા, પૂજા, યજ્ઞ તથા દાહ સંસ્કારમાં પણ છાણાંનો ઉપયોગ થતો હતો. આજે પણ ગામડાંઓમાં જ્યાં પશુઓ છે ત્યાં ભોજન તૈયાર કરવા માટે છાણાંનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

જર્મનીના એક પ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક જુગરન લેસ ભારત આવ્યા. એમણે ભારતીય જીવનમાં ગોવંશના યોગદાન પર અધ્યયન કરીને પોતાના પુસ્તક “ભારતમાં ગાય કેમ પૂજનીય છે”માં લખ્યું કે બાળવા માટે કોલસા કે લાકડાંનો જ ઉપયોગ કરવામાં આવે તો ૩.૫ ટન કોલસો કે ૬.૮ કરોડ ટન લાકડાંની જરૂર પડશે. એટલી મોટી માત્રામાં નથી કોલસો ઉપલબ્ધ કે નથી લાકડાં. કોલસા અને લાકડાંમાંથી છાણાં જેવી મંદ પ્રદૂષણરહિત આગ પણ મળી શકતી નથી. ખાતરના રૂપમાં છાણનો ઉપયોગ કરતાં પહેલાં છાણમાંથી ગોબર ગેસ તૈયાર કરવાના આધુનિક રસ્તાઓ પણ હવે શોધી કાઢવામાં આવ્યા છે. ગોબર ગેસ સંયંત્રના માધ્યમથી છાણમાંથી ગોબર ગેસ, જેને બાયોગેસ પણ કહેવાય છે તેને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, જેની મદદથી રસોઈના ચૂલાં તથા બલ્બ પણ બાળી શકાય છે. જનરેટર સેટ તથા હળવાં વાહનો ચલાવી શકાય છે. ગોબર ગેસ સંયંત્રમાંથી ગેસ પ્રાપ્ત કર્યા બાદ છાણની જે સ્વરી બહાર નીકળે છે તેની ગુણવત્તા ખાતરના રૂપમાં વધી જાય છે.

ગોવંશના છાણ અને ગોમૂત્ર સિવાય આજે બીજો કોઈ ભરોસાપાત્ર વૈકલ્પિક ઊર્જાસ્ત્રોત નથી. વૃક્ષો કાપીને ઈંધણની પૂર્તિ લાંબા સમય સુધી શક્ય નથી. આ દેશમાં

ગામડાંમાં ઈંધણની ઊણપને કારણે જ મોટાપાયે વૃક્ષો કાપવાની દુર્ઘટના થઈ છે. જેથી પર્યાવરણના પ્રદૂષણનું એકમાત્ર સમાધાન એવાં વૃક્ષો દ્વારા પૂરા પડતા ઓક્સિજનમાં ભારે ઘટાડો થયો છે.

૯. છાણ પંચગવ્યનો અંશ છે :

શરીર, મન, બુદ્ધિ અને અંતઃકરણની શુદ્ધિ માટે આયુર્વેદમાં પંચગવ્યનું ઘણું મહત્વ બતાવવામાં આવ્યું છે. પંચગવ્ય ગાયના દૂધ, દહીં, ઘી, ગોમૂત્ર તથા ગોબરના રસમાંથી તૈયાર કરવામાં આવે છે. શાસ્ત્રોક્ત વિવિધી બનાવવામાં આવેલ પંચગવ્યના સેવનથી શરીર, મન, બુદ્ધિ અને અંતઃકરણના વિકારો નષ્ટ થઈ જાય છે.

૧૦. છાણમાંથી ત્વચારક્ષક સાબુ, શુદ્ધ અગરબત્તી તથા શીત-તાપ અવરોધક પ્લાસ્ટરનું ઉત્પાદન :

શ્રી નારાયણરાવ દેવરાવ પંઢરી પાંડે, ઉપનામ ‘નડેપ કાકા’એ છાણમાંથી કેવળ કંપોસ્ટ ખાતર બનાવવાની નવી પદ્ધતિનો જ આવિષ્કાર કર્યો નથી, બલકે છાણમાંથી એક એવો અંગરસ પણ તૈયાર કર્યો જે સાબુની ગોટી રૂપે છે અને ચામડીના રોગોમાં દવાનું કામ કરે છે. એમણે છાણમાંથી અગરબત્તી તૈયાર કરી છે. છાણમાંથી જ એક પ્લાસ્ટર પણ તૈયાર કર્યું છે જેને છત કે દીવાલો પર લગાડવાથી ઠંડી અને ગરમીનો પ્રભાવ ઓછો થઈ જાય છે.

છાણમાંથી આવાં કેટલાંય ઉત્પાદનો બની શકે છે. જો આપણે છાણની ઉપયોગિતાને સમજી લઈએ તો આપણા દેશમાંથી બીમારી, ગરીબાઈ તથા બેરોજગારી પોતે સમાપ્ત થઈ જશે. આયુર્વેદમાં અનેક મૂલ્યવાન ભસ્મો તથા દવાઓનું નિર્માણ ફક્ત છાણાંની મંદ અને પ્રદૂષણરહિત આગથી જ કરવામાં આવે છે.

જેમ આપણાં ઋષિઓએ સ્પષ્ટરૂપે સંકેત આપ્યો હતો કે “ઐશ્વર્યની દેવી મહાલક્ષ્મીનો વાસ છાણમાં છે” તેને સમજવાની, ઓળખવાની અને પ્રયોગ કરવાની આજે સર્વોપરિ આવશ્યકતા છે. તેનાથી આપણી સમૃદ્ધિની સાથે-સાથે બધી કામનાઓને પૂર્ણ કરનારી ગૌમાતાની પ્રતિષ્ઠા ફરીથી સ્થાપિત થશે તથા ગોવંશનું રક્ષણ પણ થઈ શકશે.

• • • • •

સંસારમાં સત્પ્રવૃત્તિઓના પુણ્યપ્રસાર માટે પોતાના સમય, પ્રભાવ, જ્ઞાન, પુરુષાર્થ અને ઘનનો એક અંશ નિયમિત રૂપે વાપરતા રહીશું

પરમાર્થપરાયણ જીવન જીવવું હોય તો તેના નામે ગમે તે કરવા લાગી જવું યોગ્ય નથી. પરમાર્થના નામે પોતાની શક્તિ એવાં કાર્યોમાં લગાડવી જોઈએ જેમાં તેની સૌથી વધુ સાર્થકતા હોય. પોતે પોતાની અંદરથી માંડી બહાર સમાજમાં સત્પ્રવૃત્તિઓ પેદા કરવી અને વધારવી તે આ દૃષ્ટિએ સૌથી વધુ ઉપયુક્ત છે. સંસારમાં જે કંઈ સત્કાર્ય થઈ રહ્યું છે તે બધાના મૂળમાં સત્પ્રવૃત્તિઓ જ કામ કરે છે. બીજાનું અસ્તિત્વ મોજૂદ હોય ત્યારે જ સારો પાક થઈ શકે છે. બીજ ના હોય તો છોડ ક્યાંથી ઊગે ? સારાં કે ખરાબ કાર્યો આપોઆપ પેદા થતાં નથી, તેમના મૂળમાં સદ્વિચારો અને કુવિચારો જામી ગયેલા હોય છે. સમય થતાં જે રીતે બીજ અંકુરિત થાય છે અને ફૂલેફાલે છે, તેવી જ રીતે સત્પ્રવૃત્તિઓ પણ અગણિત પ્રકારના પુણ્યપરમાર્થો રૂપે વિકસિત થતી દેખાય છે. જે શુષ્ક હૃદયમાં સદ્ભાવનાઓ અને સદ્વિચારો માટે કોઈ સ્થાન મળ્યું ન હોય તેના દ્વારા જીવનમાં કોઈ શ્રેષ્ઠ કાર્ય થઈ શકે તે લગભગ અશક્ય જ માનવું જોઈએ. જે લોકોએ કોઈ સત્કર્મો કર્યા છે, આદર્શોનું અનુકરણ કર્યું છે, એમાંથી દરેકને તેની પૂર્વ પોતાની પાશવિક વૃત્તિઓ પર નિયંત્રણ કરી શકવા યોગ્ય સદ્વિચારોનો કોઈને કોઈ રીતે લાભ મળી ચૂક્યો હોય છે. કુકર્મી અને દુર્બુદ્ધિઘ્નસ્ત લોકોની આ ઘૃણાસ્પદ સ્થિતિમાં પડ્યા રહેવાની જવાબદારી તેમની એ ભૂલની છે જેને કારણે તેઓ સદ્વિચારોની જરૂરિયાત અને ઉપયોગિતા સમજવાથી વંચિત રહ્યા, જીવનના એ સર્વોપરિ લાભની ઉપેક્ષા કરતા રહ્યા અને તેને વ્યર્થ માની તેનાથી બચતા રહ્યા અને કતરાતા રહ્યા. મનુષ્ય અસલમાં એક જાતના કાળા કુરૂપ લોઢા જેવો છે. સદ્વિચારોના પારસનો સ્પર્શ થતાં જ એ સોનું બની જાય છે. એક નગણ્ય તુચ્છ પ્રાણીને માનવતાનું મહાન ગૌરવ આપી શકવાની ક્ષમતા ફક્ત સદ્વિચારોમાં છે.

જેને આ સૌભાગ્ય ન મળી શક્યું એ બિચારો શી રીતે પોતાના જીવનલક્ષ્યને સમજી શકશે અને શી રીતે તે માટે કોઈ પ્રયત્ન-પુરુષાર્થ કરી શકશે ?

આ સંસારમાં પરમાર્થ અને ઉપકારનાં ઘણાં કાર્યો છે તે બધાં આવરણ માત્ર છે, તેમના આત્મામાં સદ્ભાવનાઓ સમાયેલી છે. સદ્ભાવનારહિત સત્કર્મ પણ ફક્ત ઢોંગ બનીને રહી જાય છે. ઘણી સંસ્થાઓ આજે પરમાર્થનો ઢોંગ રચીને સિંહનું ચામડું ઓઢી ફરતા શિયાળનું ઉપહાસાસ્પદ ઉદાહરણ પ્રસ્તુત કરી રહી છે. એમનાથી કોઈનો કશો લાભ થતો નથી પણ વિડંબના વધે છે અને પુરુષાર્થને પણ લોકો શંકા અને સંશયની દૃષ્ટિથી જોવા લાગે છે. પ્રાણરહિત શરીર કેટલાંય સુંદર વસ્ત્રો ધારણ કેમ ન કરી લે, તેને કોઈ પસંદ નહિ કરે કે તેનાથી કોઈનું ભલું પણ નહિ થાય. એ જ રીતે સદ્ભાવનારહિત જે કોઈ લોકહિત અને જનસેવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવશે તે ભલાઈ નહીં, બૂરાઈ જ પેદા કરશે.

આજે સંસારમાં બૂરાઈઓ એ માટે વધી અને ફૂલીફાલી રહી છે કે પોતાના આચરણ દ્વારા બૂરાઈનો પ્રચાર કરતા પાકા પ્રચારકો, પૂર્ણપણે મન, કર્મ અને વચનથી તેને ફેલાવનાર લોકો મોટી સંખ્યામાં મોજૂદ છે. ઉત્તમતાના પ્રચારકો આજે નિષ્ઠાવાન નહીં, ફક્ત વાતો કરતા જ દેખાય છે, પરિણામે બૂરાઈઓની જેમ ઉત્તમતાનો પ્રસાર થઈ શકતો નથી અને તેઓ પુરાણનાં વચનોની જેમ ફક્ત કહેવા-સાંભળવાની વાતો રહી જાય છે. કથા-વાતોઓને લોકો વ્યવહારની નહીં પણ કહેવા-સાંભળવાની વાતો માને છે અને એટલા માત્રથી જ પુણ્યલાભ મળી જશે એવું માની લે છે.

સત્પ્રવૃત્તિઓને મનુષ્યના હૃદયમાં ઉતારી દેવાથી વધુ બીજું કોઈ મહત્ત્વપૂર્ણ સેવાનું કાર્ય આ સંસારમાં ન હોઈ શકે. જરૂરિયાતના સમયમાં વસ્તુઓની મદદ પણ

ઉપયોગી સિદ્ધ થઈ શકે છે, પરંતુ તેનું સ્થાયી મહત્વ નથી. આર્થિક દૃષ્ટિથી સમૃદ્ધ લોકો સિવાય બીજા લોકો આવી સેવા કરી પણ શકતા નથી. દરેક મનુષ્ય પોતાના પુરુષાર્થ અને વિવેક દ્વારા જ સમસ્યાનું સમાધાન કરી શકે છે. બીજાઓની સહાયતા પર જીવતા રહેવાનું તો કોઈ મનુષ્યના ગૌરવને અનુકૂળ નથી અને તેનાથી સ્થાયી સમાધાન પણ થઈ શકતું નથી. જેટલી પર કઠણાઈઓ વ્યક્તિગત તથા સામૂહિક જીવનમાં દેખાય છે તેમનું એકમાત્ર કારણ કુબુદ્ધિ છે. મનુષ્ય જો પોતાની ટેવો સુધારી લે, સ્વભાવને યોગ્ય બનાવી લે અને વિચારો તથા કાર્યોનું યોગ્ય સંતુલન બેસાડે તો બહારથી પેદા થતી જોવા મળતી બધી મુશ્કેલીઓ ચપટી વગાડતાં જ દૂર થઈ શકે છે. સત્પ્રવૃત્તિઓને વધુને વધુ વિકસવાનો અવસર મળે એમાં જ વ્યક્તિ અને સમાજનું કલ્યાણ છે. આવા જ પ્રયાસમાં પ્રાચીનકાળમાં કેટલાક લોકો પોતાનું જીવન હોમી દેતા હતા, એમને મહાન માનવામાં આવતા હતા અને બ્રાહ્મણના સન્માનસૂચક પદે પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવતા હતા. જોકે સત્પ્રવૃત્તિઓ વિકસાવવાનું કાર્ય સંસારનું સૌથી મહત્વપૂર્ણ કાર્ય છે. તેથી એમાં લાગેલા લોકોને સન્માન મળવું પણ જોઈએ.

દાનોમાં સર્વોત્તમ દાન બ્રહ્મદાન કહેવાય છે. બ્રહ્મદાનનો અર્થ છે જ્ઞાનદાન. જ્ઞાનનો અર્થ છે એ ભાવના અને નિષ્ઠા કે જે મનુષ્યના નૈતિક સ્તરને સુસ્થિર બનાવી રાખે છે. યુગનિર્માણ સત્સંકલ્પમાં જે સત્પ્રવૃત્તિઓના પુણ્યપ્રસારની પ્રેરણા કરવામાં આવી છે તે આ જ બ્રહ્મદાન છે. આ અમૃતજળનું સિંચન કરવાથી કરમાતું લોકમાનસ ફરીથી પુષ્પો અને પલ્લવોથી હર્ષભર્યું બની શકે છે. આ મહાન કાર્યને પરમાર્થ કહી શકાય છે, જેને પૂર્ણ કરવા માટે પરમાત્માએ મનુષ્યને વિશેષ ક્ષમતા, સત્તા અને મહાનતા આપી છે.

આપણે સમય, પ્રભાવ, જ્ઞાન, પુરુષાર્થ અને ધનની પાંચેય વિભૂતિઓનો વધુમાં વધુ ભાગ પરમાર્થમાં લગાડવો જોઈએ. વ્યક્તિગત જીવનની જરૂરિયાતોને પૂરી કરવામાં દિવ્ય વિભૂતિઓને પૂરેપૂરી નષ્ટ ન કરતાં ઓછાવતા અંશે એમનો કંઈ ને કંઈ ભાગ પરમાર્થ માટે

અને સત્પ્રવૃત્તિઓના વિકાસ માટે જુદો કાઢવો જોઈએ. રોજિંદા જીવનમાં જેમ બીજાં જરૂરી કાર્યો નક્કી કરેલાં હોય છે અને તેમને કોઈપણ રીતે પૂરાં કરીએ છીએ તેવી જ રીતે આ પરમાર્થ કાર્યને પણ એક અત્યંત જરૂરી અને લોકપરલોક માટે શ્રેયસ્કર તથા મહત્વપૂર્ણ કાર્ય માનવું જોઈએ. જે કાર્યને આપણે મહત્વપૂર્ણ માનીશું તેને માટે સમય, પ્રભાવ, જ્ઞાન, પુરુષાર્થ અને ધનનો એક નિયમિત અંશ સતત વાપરતા રહેવાનું ભારરૂપ નહિ લાગે, પરંતુ એ માર્ગે કરેલો પ્રયત્ન જીવનને ધન્ય બનાવનાર સર્વોત્તમ અને સાર્થક કાર્ય પ્રતીત થવા લાગશે.

સત્પ્રવૃત્તિઓના સંવર્ધન માટે યુગ નિર્માણ અભિયાન અંતર્ગત અનેક કાર્યક્રમ સૂચવવામાં આવ્યા છે. ઝોલા પુસ્તકાલય દરેકને માટે સુલભ છે. જેની પાસે જે વિભૂતિ હોય તે તેને માટે નિયોજિત કરતા રહેવાનો ક્રમ બનાવી લે. સમય અને શ્રમ પુરુષાર્થ તો દરેક વ્યક્તિ કરી જ શકે છે. તેનો સુનિશ્ચિત અંશ લગાડતા રહેવાનો નિયમ બનાવી લેવો જોઈએ. પ્રભાવશાળી વ્યક્તિ તેનું ખુલ્લી રીતે સમર્થન કરે અને લોકો પર તે માટે દબાણ કરે તો ઘણી પ્રગતિ થઈ શકે છે. જ્ઞાનવાન પોતાની સૂઝબૂઝ અને માર્ગદર્શનથી માંડી પ્રેરણા આપવા સુધીનું કાર્ય કરી શકે છે. ધનવાન તે માટે જરૂરી સાધનો પૂરાં પાડતા રહી શકે છે. ન્યૂનતમ એક કલાકનો સમય તથા એક દિવસની આવક સત્પ્રવૃત્તિઓના સંવર્ધન માટે લગાડવાનો ક્રમ દરેક વ્યક્તિ બનાવી લે તો એટલું મહાન કાર્ય થઈ શકે છે કે ઇતિહાસમાં તેને સુવર્ણ અક્ષરે લખી શકાય.

પરમાત્માને નહીં, પોતાને જાણો. એ જ જ્યોતિક્ષ્ણ અંતે સૂર્યમાં પરિણમે છે. પોતાને જાણવાથી જ એ જાણી શકાય છે કે ત્યાં સત્તા તો છે, ચેતના તો છે, આનંદ તો છે, સચ્ચિદાનંદ તો છે, પણ હું નથી. આ અનુભવ જ પરમાત્માનો અનુભવ છે. 'હું' યુક્ત આત્મા જીવ છે અને એ જ અજ્ઞાન છે. 'હું' મુક્ત આત્મા પરમાત્મા છે, એ જ જ્ઞાન છે.

આત્મનિર્માણની જીવનસાધના

એ નિર્વિવાદ સત્ય છે કે ધર્મ અને સદાચારના આદર્શવાદી સિદ્ધાંતોનું પ્રશિક્ષણ ભાષણો અને લેખો દ્વારા પૂરું થઈ શકતું નથી. આ બંને માધ્યમો મહત્વપૂર્ણ તો છે, પરંતુ એમનો ઉપયોગ વાતાવરણ તૈયાર કરી શકે એટલો જ છે. વાસ્તવિક પ્રભાવ તો, પોતાનો અનુકરણીય આદર્શ રજૂ કરીને કોઈને પ્રભાવિત કરવામાં આવે ત્યારે પડે છે. આપણે નવા સમાજની, નવા આદર્શોની જનમાનસમાં સ્થાપના કરવાની છે, તેથી એ અનિવાર્યપણે જરૂરી છે કે યુગનિર્માણ પરિવારના સભ્યો બીજા સામે પોતાનો અનુકરણીય આદર્શ રજૂ કરે. પ્રચારની આ જ રીત શ્રેષ્ઠ છે. આ પદ્ધતિ અપનાવ્યા વિના જનમાનસને ઉત્કૃષ્ટતાની દિશામાં પ્રભાવિત અને પ્રેરિત કરવાનું શક્ય નથી. માટે સૌથી મહત્વપૂર્ણ કાર્ય એ છે કે પરિવારનો દરેક સભ્ય એ વાતનો પ્રયત્ન કરે કે તેના જીવનમાં આળસ, પ્રમાદ, અવ્યવસ્થ અને અનૈતિકતાની જે દુર્બળતાઓ સમાયેલી હોય તેમનું ગંભીરતાની નિરીક્ષણ કરે અને આ આત્મચિંતનમાં જે દોષો નજરે પડે તેને સુધારવા માટે એક કમબદ્ધ યોજના બનાવીને આગળ વધતો રહે.

આત્મચિંતન માટે આપણામાંથી દરેકે નીચે મુજબના સવાલો પૂછવા જોઈએ અને તેના જવાબો નોંધી રાખવા જોઈએ.

(૧) સમય જેવા જીવનના બહુમૂલ્ય નિધિનો આપણે યોગ્ય રીતે સદુપયોગ કરીએ છીએ કે નહીં? આળસ અને પ્રમાદમાં તેની બરબાદી તો નથી થતી?

(૨) જીવનલક્ષ્યની પ્રાપ્તિનું આપણને ધ્યાન છે કે નહીં? શરીરની સજ્જવટમાં જ આ અમૂલ્ય અવસર ગુમાવી તો નથી રહ્યા? દેશ, ધર્મ, સમાજ અને સંસ્કૃતિની સેવાના પુનિત કર્તવ્યની ઉપેક્ષા તો નથી કરતા?

(૩) પોતાની વિચારધારા અને ગતિવિધિઓને આપણે આંધળા અનુકરણના આધારે બનાવી છે કે

વિવેક, દૂરદર્શિતા અને આદર્શવાદ અનુસાર તેનું નિર્ધારણ કર્યું છે?

(૪) મનોવિકારો અને કુસંસ્કારોનું શમન કરવા માટે આપણે સંઘર્ષશીલ રહીએ છીએ કે નહીં? નાનાં નાનાં કારણોને લઈ આપણે આપણી માનસિક શાંતિનો નાશ કરવાની અને પ્રગતિના બધા માર્ગો બંધ કરવાની ભૂલ તો નથી કરતા?

(૫) કટુ ભાષણ, નિંદા અને અશુભ કલ્પનાઓ કરતા રહેવાની ટેવો છોડીને સદા સંતુષ્ટ, પ્રયત્નશીલ અને હસમુખ રહેવાની ટેવ આપણે પાડી રહ્યા છીએ કે નહીં?

(૬) શરીર, વસ્ત્ર, ઘર તથા વસ્તુઓને સ્વચ્છ અને સુવ્યવસ્થિત રાખવાનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો કે નહીં? મહેનતથી ઘૂણા તો નથી કરતા?

(૭) પરિવારને સુસંસ્કારી બનાવવા માટે જરૂરી ધ્યાન અને સમય આપીએ છીએ કે નહીં?

(૮) આહાર મુખ્યત્વે સાત્ત્વિક હોય છે ને? ખાઉંધરાપણાની ટેવ છોડવામાં આવી રહી છે ને? અઠવાડિયામાં એક સમયનો ઉપવાસ, જલદી સૂવું, જલદી ઊઠવું તથા આવશ્યક બ્રહ્મચર્યનો નિયમ પાળીએ છીએ કે નહીં?

(૯) ઈશ્વરની ઉપાસના, આત્મચિંતન, સ્વાધ્યાયને પોતાના નિત્યનિયમમાં સ્થાન આપ્યું છે કે નહીં?

(૧૦) આવક કરતાં વધુ ખર્ચ તો નથી કરતા? કોઈ દુર્વ્યસન તો નથી? બચત કરીએ છીએ ને?

ઉપરના દસ સવાલો હંમેશાં પોતાને પૂછતા રહેનારને આત્મા જે જવાબ આપે તેના પર વિચાર કરવો જોઈએ અને જે ત્રુટિઓ નજરમાં આવે તેને સુધારવાનો નિત્ય પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આત્મસુધાર માટે ક્રમિક પરિષ્કારની પદ્ધતિ અપનાવી લેવાથી પણ કામ ચાલી શકે છે. પોતાના બધા દોષદુર્ગુણોને એક દિવસમાં જ ત્યાગ કરી દેવાનો

ઉત્સાહ તો લોકોમાં આવે છે, પરંતુ સંકલ્પશક્તિના અભાવે મોટેભાગે એ પ્રતિજ્ઞા પાળી શકાતી નથી અને થોડા સમયમાં જ જૂની કુસંસ્કારી ગતિવિધિઓ શરૂ થઈ જાય છે. પ્રતિજ્ઞાઓ લેવાથી અને તેમને નિભાવી ન શકવાથી સંકલ્પબળ ઘટે છે અને પછી નાની-નાની પ્રતિજ્ઞાઓ નિભાવવી પણ મુશ્કેલ બની જાય છે. આ ક્રમ ઘણી વખત ચલાવવાથી તો મનુષ્યનો આત્મવિશ્વાસ જ હચમચી ઊઠે છે અને એ વિચારે છે કે અમારા કુસંસ્કારો એટલા પ્રબળ છે કે અમારા માટે જીવનોત્કર્ષની દિશા બદલવાનું શક્ય બનશે નહિ. આ નિરાશાજનક સ્થિતિ ત્યારે જ આવે છે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ આવેશ અને ઉત્સાહમાં પોતાના સઘળા દોષદુર્ગુણોનો તુરંત જ ત્યાગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે અને ઓછા મનોબળને કારણે ચિરસંચિત કુસંસ્કારો સાથે લડી શકતી નથી.

આત્મશોધનનું આ કાર્ય એક રીતે દેવાસુર સંગ્રામ છે. કુસંસ્કારોની આસુરી વૃત્તિઓ પોતાનો મોરચો જમાવીને બેસી રહે છે અને એ સુસંસ્કારો ધારણ કરવાના પ્રયત્નોને નિષ્ફળ બનાવવા માટે સંઘર્ષ કરતી રહે છે. તેથી જ ક્રમશઃ આગળ વધવાનો અને ધીમી ગતિએ પરંતુ વ્યવસ્થિત રીતે પોતાના દોષદુર્ગુણો દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સાચી રીત એ છે કે પોતાની બધી ભૂરાઈઓ અને દુર્બળતાઓને એક કાગળ પર લખી લેવી જોઈએ અને દરરોજ સવારે ઊઠીને એ જ દિવસનો એવો કાર્યક્રમ બનાવવો જોઈએ કે આજે અમુક દુર્બળતાઓને અમુક અંશે ઘટાડવી જ છે. એ દિવસનો જે કાર્યક્રમ બનાવવામાં આવે તે વિશે વિચાર કરી લેવો જોઈએ કે એમાં ક્યારે, ક્યાં, કેટલા અને ક્યા કુસંસ્કારો પ્રબળ થવાની શક્યતા છે. એ સંભાવનાઓ સામે આવે ત્યારે આપણે ઓછામાં ઓછી કેટલી આદર્શવાદિતા દર્શાવવી જોઈએ તેનો નિર્ણય પહેલેથી જ કરી લેવો જોઈએ અને પછી આખો દિવસ સવારે કરેલી પ્રતિજ્ઞા નિભાવવાનો દૈનિકપૂર્વક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ રીતે દરરોજ થોડી-થોડી સફળતા પણ આત્મસુધારની દિશામાં મળતી રહે તો સાહસ વધશે અને ધીમે-ધીમે બધાં દોષદુર્ગુણો છોડવાનું શક્ય બની જશે.

નાના સંકલ્પો-મોટી સફળતાઓ

આજે આટલી માત્રામાં જ ભોજન કરીશું, એટલા દૂર ચાલવા જઈશું, આટલો વ્યાયામ કરીશું, આજે બ્રહ્મચર્ય તો રાખીશું જ, બીડી વગેરે પીવાનું વ્યસન હોય તો રોજ જેટલી બીડી પીતા હતા એમાંથી એક તો ઓછી કરી જ દઈશું, આટલો સમય ભજન અથવા સ્વાધ્યાય તો કરીશું જ, પ્રવાસ અને વ્યવસ્થામાં આજે અમુક સમય તો ફાળવીશું જ, આ પ્રકારની નાની-નાની પ્રતિજ્ઞાઓ દરરોજ લેવી જોઈએ અને એ દિવસે અત્યંત દૃઢતા સાથે એમનું પાલન તો કરવું જ જોઈએ. બીજા દિવસની સ્થિતિ મુજબ સમજી લઈને પછી બીજા દિવસની સુધારેલી દિનચર્યા બનાવવામાં આવે. એમાં શારીરિક ક્રિયાઓનો જ નહીં, માનસિક ગતિવિધિઓનો સુધાર કરવાનું ધ્યાન પણ રાખવામાં આવે. દરરોજ નાની-નાની સફળતાઓ પ્રાપ્ત કરતા રહેવાથી મનોબળ સતત વધે છે અને પછી એક દિવસ સાહસ અને સંકલ્પબળ એટલું પ્રબળ થઈ જાય છે કે આત્મશોધનની કોઈ કઠોર પ્રતિજ્ઞાને થોડા દિવસ જ નહીં પરંતુ આજીવન નિભાવતા રહેવાનું સરળ બની જાય છે.

દૈનિક આત્મસિંચન અને દિનચર્યા નક્કી કરવા માટે એક સમય નિશ્ચિત કરવામાં આવે. દિનચર્યા નિર્ધારણ માટે સવારે ઊઠતાં જ પથારીનો ત્યાગ કરતાં પહેલાંનો સમય સર્વોત્તમ છે. સામાન્ય રીતે લોકો આંખ ખૂલ્યા પછી થોડા સમય બાદ પથારી ત્યાગતા હોય છે, કેટલોક સમય તો એમ જ આળસમાં પડ્યા રહે છે. આ સમય દૈનિક કાર્યક્રમ બનાવવા માટે સર્વોત્તમ છે. પથારીમાં પડતાં જ કોઈને ઊંઘ નથી આવી જતી, એમાં થોડો સમય લાગે છે. આ સમયનો આત્મચિંતન, પોતાની જાતને દસ પ્રશ્નો પૂછવા અને તેના જવાબો પ્રાપ્ત કરવામાં ઉપયોગ કરી શકાય છે. જેમની પાસે અન્ય સગવડનો સમય મોજૂદ હોય તેઓ આ કાર્યોને સગવડના અન્ય સમય પર કરી શકે છે, પરંતુ ઉપરના બે સમયો વ્યસ્તમાં વ્યસ્ત સજ્જનો માટે પણ સુવિધાજનક હોઈ શકે છે અને આ બન્ને પ્રક્રિયાઓને અપનાવીને આપણે સરળતાથી આત્મિક પ્રગતિના પંથે ઘણા આગળ વધી શકીએ છીએ.

બાળકો ગુનેગાર કેમ બને છે ?

બાળકો ગુનેગાર કેમ બને છે ? એનું કોઈ એક કારણ નથી, પરંતુ એમના જીવન સાથે સંબંધ ધરાવતી ઘણી વાતો છે જે બાળકોને ગુના તરફ પ્રવૃત્ત કરે છે. બાળગુનાઓ માટે સમાજનું એ સંપૂર્ણ માળખું જ જવાબદાર છે જેમાં બાળકોનું વ્યક્તિત્વ વિકસે છે. સમાજની જેવી હવા બાળકને લાગે છે, તેનો તેવો જ પ્રભાવ બાળકના મન પર અંકિત થઈ જાય છે.

મનોવૈજ્ઞાનિક હીલીનો મત

બાળકનો પ્રથમ સંપર્ક માતાપિતા સાથે થાય છે. માતાપિતા જ્યારે અનૈતિક જીવન વિતાવે છે તો ગુનાની પ્રવૃત્તિનાં બીજ તેના ગર્ભસ્થ જીવનમાં જ સ્થપાઈ જાય છે. બાળ ગુનાઓના પ્રસિદ્ધ અન્વેષક હીલી લખે છે કે “કેટલાંક એવાં પ્રમાણ મળે છે જેથી જાણવા મળે છે કે દારૂ અથવા કોઈ અન્ય નશામાં સંભોગ કરવાથી પેદા થતાં બાળકોમાં જન્મજાત અવગુણો આવી જાય છે. જેમ શરીરગત દોષ કોઠ, ક્ષય વગેરે બીમારીઓ વંશ-પરંપરાગત રીતે આવે છે, તેમ બાળકોના માનસિક સંરચનાના બંધારણમાં પણ વંશાનુક્રમનો મોટો ભાગ હોય છે. હીલીએ એક હજાર બાળ ગુનેગારો પર પ્રયોગ કરીને એ નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે પદ ટકા ગુનેગારો વંશપરંપરાગત હતા. એમણે આગળ લખ્યું છે કે ગર્ભકાળમાં માતાનો જેવો જીવનક્રમ અને મનોભાવ હોય છે તેની સૂક્ષ્મ છાપ બાળક પર અવશ્ય પડે છે. એ જ કારણે ગર્ભકાળમાં જે સ્ત્રીઓમાં ઉત્તેજના, ક્રોધ કે આવેશ વધુ આવે છે તેમનાં બાળકોનો સ્વભાવ પણ ઉત્તેજક અને ક્રોધી બની જાય છે. ઘણાં બાળકોના ગુનાહિત જીવન પાછળ એમનાં માબાપનું ચારિત્ર્ય મુખ્ય હોય છે : એમાં કોઈ શક નથી.”

જન્મ લીધા બાદ ઘરના લોકોના વ્યવહાર પર બાળકોનું જીવન ઘણો આધાર રાખે છે. કેટલીક વાર તેઓ પોતાના વાલી, માતાપિતા, શિક્ષક વગેરેના કઠોર

વ્યવહારને કારણે ગુનેગાર બની જાય છે. એવી સ્થિતિમાં બીજાઓને ત્રાસ આપવામાં, પરેશાન કરવામાં એમને પ્રસન્નતા થવા લાગે છે. તેઓ પોતાનાથી મોટા લોકોની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને તેમની ઈચ્છા વિરુદ્ધનું આચરણ કરી તેમને પરેશાન કરવામાં ગર્વ અનુભવે છે. જે આગળ જતાં એમની ટેવમાં પરિણમે છે. આવાં બાળકો પોતાનાં નાના ભાઈબહેન કે બીજાં બાળકોને મારવા-પીટવામાં સંતોષ અનુભવતાં હોય છે.

બાળકોને સખતાઈથી દબાવવાથી કે તેમની ટીકા કરવાથી તેઓ બૂરાઈ પ્રત્યે વધુ આગ્રહી બની જાય છે. વાલીઓનાં કટુવચનો પણ બાળકોમાં કેટલો સ્થાયી પ્રભાવ પેદા કરી દે છે તેનું ઉદાહરણ હીલીએ આપ્યું છે. એમણે અગિયાર-બાર વર્ષના ખૂબ જ સજ્જન બાળકનો ઉલ્લેખ કર્યો છે જે પિતાના એક જ વાક્યથી બિલકુલ બદલાઈ ગયો. સાંજે પિતા ઘરે આવ્યા. એમનો સ્વભાવ ખૂબ ચીડિયો થઈ રહ્યો હતો. એમણે જોયું કે બાળક વાંચવાના સમયે આરામ કરી રહ્યું છે. પૂછવાથી બીજા છોકરાએ બતાવ્યું કે તેની તબિયત ખરાબ છે, માટે આરામ કરી રહ્યો છે. પિતાએ ગુસ્સામાં કહ્યું - “ખોટું બોલી રહ્યો છે.” બસ આ વાતની પ્રતિક્રિયા બાળક પર એવી થઈ કે તે દિવસથી તેનું જીવન જ બદલાઈ ગયું. એણે કહ્યું - હું બહાનાં કરું છું, જુદો છું, હવે એવું જ કરીશ.” એ અકર્મણ્ય અને આળસુ બની ગયો. આખો દિવસ પત્તાં રમવા લાગ્યો. વાંચવા-લખવાનું બધું છોડી દીધું.

હીલીએ બીજા એક ઉદાહરણમાં બતાવ્યું છે કે પિતા દ્વારા માર ખાઈને ઘરમાંથી બહાર કાઢી મૂકવામાં આવેલ એક બાળકે આવારા જીવન વિતાવવાનું શરૂ કરી દીધું. એ વિચારણીય છે કે તેને બીજાઓને મારવામાં, અપમાનિત કરવામાં વધુ આનંદ મળતો હતો.

કોઈપણ રીતે જે દુર્બલ મા-બાપ પોતાનાં બાળકો પર સારી રીતે નિયંત્રણ રાખી શકતાં નથી તેમનાં બાળકો બગડી જાય છે. ઘણીવાર જોવા મળે છે કે મૂંગા, બહેરા, અંધ, અપંગ અને નિર્ધન માબાપનાં સંતાનો મોટેભાગે બગડી જાય છે, કેમ કે તેઓ પોતાનાં બાળકો પર સારી રીતે નિયંત્રણ અને તેમનું સંરક્ષણ કરી શકતાં નથી. જે માબાપ આખો દિવસ પોતાના કામકાજમાં જ વ્યસ્ત રહે છે, બાળકોના જીવનમાં કોઈ રસ ધરાવતાં નથી, એમનાં બાળકો ઘણીવાર પથભ્રષ્ટ બની જાય છે, કેમ કે બાળકોમાં રમવાની વૃત્તિ હોય છે. જ્યારે તેને યોગ્ય દિશા મળતી નથી ત્યારે તેઓ ખોટા માર્ગે પ્રવૃત્ત થઈ જાય છે. એવા નેતા, સાર્વજનિક કાર્યકર્તા કે જેઓ પોતાનાં બાળકો માટે સમય કાઢી શકતા નથી એમનાં બાળકો પણ આવારા બની જાય છે. આધુનિક યુગની ઔદ્યોગિક સભ્યતાએ જ્યાં બાળકો અને વાલીઓના પરસ્પર સંપર્કને ઓછો કરી નાખ્યો છે ત્યાં બાળ ગુનાઓની સંખ્યામાં પણ ઓછો વધારો થયો નથી.

બાળ ગુનાઓનું કારણ કૌટુંબિક વાતાવરણ

માતાપિતાના પરસ્પરના ઝઘડા અને દુર્વ્યહારને કારણે પણ બાળકો પર ખરાબ પ્રભાવ પડે છે. માબાપનું કલેશમય જીવન, ચારિત્રિક દોષ બાળકોને ગુનેગાર બનાવવામાં મુખ્ય કારણ છે. કૌટુંબિક ઊંચલપાચલ, ક્લલહ, દુર્વ્યહાર વગેરે બાળકોના મન પર ખરાબ અસર કરે છે અને તેઓ ખોટો માર્ગ અપનાવે છે: જે પરિવારના લોકો એક સ્થળ છોડીને બીજા સ્થળે તથા એક ઘર છોડીને બીજું ઘર બદલતા રહે છે તેમનાં બાળકો પર ખરાબ પ્રભાવ પડે છે, તેમના જીવનમાં અસ્થિરતા આવી જાય છે. બીજા પ્રત્યેની મમતા, મિત્રતા અને પોતીકાપણાની ભાવના નષ્ટ અને શિથિલ થઈ જાય છે. એનાથી એમનામાં એકાકીપણું, સ્વાર્થીપણું અને ઉદાસીનતાની વૃત્તિઓ ઊભરાય છે.

ઘણાં બાળકોની હદથી વધી ગયેલી મહત્વાકાંક્ષાઓ જ્યારે પૂરી થતી નથી ત્યારે તેઓ નિરાશ થઈને ગુનેગાર બની જાય છે. પ્રેમના સ્થાને બાળકોને ફટકારવું, પોતે બાળકોના જીવનમાં રુચિ ન લેતાં તેમને બીજા પર છોડી

દેવું, વાલીઓનો તેમના પ્રત્યે મનોરંજન તથા સ્નેહનો અભાવ હોવો, એવી કેટલી વાતો છે કે જેનાથી તેઓ ગુનાની પ્રવૃત્તિઓમાં લાગી જાય છે. ઘર જ બાળકોની પહેલી પાઠશાળા છે અને ઘરના સભ્યોનો વ્યવહાર જ તેનો પાઠ્યક્રમ છે. પરિવારમાં તેને જેવી પ્રેરણાઓ મળે છે, તેવું જ એ બની જાય છે. બાળકોને બૂરાઈઓ તરફ પ્રવૃત્ત કરવામાં તથા ગુનાહિત જીવન વિતાવવા માટે ખરાબ સાથીઓ અને કેટલીય સામાજિક બૂરાઈઓ પણ ઓછી જવાબદાર નથી. સ્મરણ રહે કે બાળકોને ખાડામાં ઉતારનાર, પતિત કરનાર, ગુનેગાર બનાવનાર સૌપ્રથમ ખરાબ સંગાથ જ મુખ્ય હોય છે. આ સંગાથ પહેલાં ઘરમાં જ મળે છે. માતાપિતા, સગાંસંબંધી કે ભાઈબહેન કોઈપણ હોઈ શકે છે, જે બાળકોને બૂરાઈ તરફ પ્રવૃત્ત કરે છે. બાળકોને બગડવા માટે સૌથી પહેલો ખરાબ સાથ ઘરમાં જ મળે છે, તે પછી પડોશ, સ્કૂલ અને ઘરથી બહાર મળે છે. યાદ રહે કે કેટલીય ખરાબ ટેવો અને કામવાસના સંબંધી બૂરાઈઓની શરૂઆત મોટેભાગે ખરાબ સંગાથથી જ થાય છે.

વાલીઓને એટલું પણ ધ્યાન નથી રહેતું કે તેમનાં બાળકો કોની સાથે સમય વિતાવી રહ્યાં છે, કોની સાથે રમે છે, ગમે તેવું હોશિયાર બાળક કેમ ન હોય, ખરાબ સંગતમાં પડીને એ પણ પતિત થઈ જાય છે. બાળકોનું ગ્રહણશીલ છતાં વિવેકહીન મગજ ઝડપથી બૂરાઈઓ તરફ આકર્ષિત થઈ જાય છે. બાળકોમાં બૂરાઈઓની ટેવ મોટેભાગે ખરાબ સાથીઓથી જ પડે છે.

ટી.વી., નવલકથા અને સિનેમાની મુખ્ય ભૂમિકા

બાળકોને બગાડવામાં કેટલીય સામાજિક બૂરાઈઓનું ઘણું મહત્વ હોય છે. એમાં ગંદી સિનેમા, દૂષિત અશ્લીલ સાહિત્ય, ખોટી સામાજિક માન્યતાઓ, પરંપરાઓ વગેરે મુખ્ય છે. બાળકોની ભાવનાઓને દૂષિત કરી તેમને બૂરાઈઓ તરફ પ્રવૃત્ત કરવામાં સિનેમાનો મોટો હાથ છે. મદ્રાસના એક સમાજવાદી રામાસ્વામી અય્યરે બાળ ગુનેગારોની તપાસ કરીને તેમના રિપોર્ટમાં લખ્યું છે - “સિનેમા બાળગુનાઓનું એક બહુ મોટું કારણ છે.” એટલું જ નહીં, ધાર્મિક

ફિલ્મોમાં પણ અશ્લીલતા અને અશિષ્ટતાનું પ્રમાણ વધુ હોય છે. કહેવાતાં સામાજિક ચલચિત્રો તો વધુ બદતર હોય છે. એ જોવાથી બાળકોમાં ગુનાની પ્રવૃત્તિને પ્રોત્સાહન મળે છે. તેથી જ આ સમાજશાસ્ત્રીએ સૂચન આપ્યું છે કે બાળગુનાઓને નાબૂદ કરવા માટે અન્ય ઉપાયોની સાથોસાથ સિનેમા પર કડક નિયંત્રણ રાખવું જોઈએ. એવી ફિલ્મો કે જેમાં કામ, પ્રેમ, અશ્લીલ, અર્ધનગ્ન, ભડકદાર વેશભૂષા, હાવભાવ મુખ્ય હોય છે, તે બાળકના કોમળ મન પર ખરાબ પ્રભાવ પાડે છે. બાળકો પણ એવું જ કરવા લાગે છે અને આ અભ્યાસમાં એમને ગુનાહિત જીવનનો માર્ગ અપનાવવો પડે છે. મોટાભાગની ફિલ્મોનો પ્રભાવ બાળકોમાં વાસનામય જીવનનો સૂત્રપાત કરી દે છે, એમાં કોઈ સંશય નથી.

ગંદી નવલકથાઓ, વાર્તાઓ, ખરાબ ચિત્રો બાળકોની ગુનાની પ્રવૃત્તિઓને જગાડે છે, બુદ્ધિ તથા ચરિત્રને ભ્રષ્ટ કરે છે વાસ્તવમાં બાળકોને ગુનાઓનું નિયમિત શિક્ષણ ગંદાં સાહિત્ય દ્વારા જ મળે છે. ઈંગ્લેંડના નિષ્ણાતોએ કેટલાક દિવસો પહેલાં બાળગુનાઓનાં કારણોને સ્પષ્ટ કરતાં કહ્યું છે - “ફિલ્મોમાં બતાવવામાં આવતી હિંસાત્મક, ફૂર અને અશ્લીલ ઘટનાઓ બાળકોને ગુનેગાર બનાવવામાં મહદ્અંશે જવાબદાર છે.”

સમાજનો વિકૃત દૃષ્ટિકોણ

આપણા સમાજના સંકુચિત દૃષ્ટિકોણને કારણે કોઈ બાળક નાનકડી ભૂલ, કરી બેસે તો તેને ખરાબ માનવામાં આવે છે, તેના પ્રત્યે ખરાબ ધારણા બનાવી લેવામાં આવે છે અને વાતવાતમાં તેને અપમાનિત કરવામાં આવે છે, તેને લીધે પણ ઘણાં બાળકો ગુનાહિત જીવન તરફ વળતા હોય છે. ભૂલ કરવી એ મનુષ્યનો જન્મજાત સ્વભાવ છે. શરૂઆતમાં કરવામાં આવેલી ભૂલોને ભુલાવીને બાળકો પ્રત્યે સૌમ્ય વ્યવહાર રાખવાથી તેઓ સુધરી શકે છે.

ઘણાં બાળકો પોતે ગુનેગાર નથી હોતાં, પરંતુ એક ગુનેગાર સમુદાયની પ્રેરણા કે દબાણથી ખોટાં કાર્યો કરે છે. દરેક સ્થળે એવાં બાળકોનો સમુદાય અવશ્ય

હોય છે જે અન્ય સીધા-સાદા અને સરળ સ્વભાવનાં બાળકોને ફોસલાવીને કે ધમકાવીને ખરાબ કાર્યો તરફ પ્રેરિત કરે છે.

શિક્ષણ સંસ્થાઓની જવાબદારી

ઘણી શિક્ષણ સંસ્થાઓના શિક્ષકોના ખરાબ આચરણને કારણે પણ બાળકોમાં બૂરાઈઓ પેદા થઈ જાય છે. જે શિક્ષકો બાળકો સમક્ષ ધૂમ્રપાન કરે છે, પત્તાં વગેરે રમે છે, પોતાના મિત્રો સાથે ગપ્પાં મારે છે અને અશ્લીલ વાતચીત કરે છે. એમની પાસેથી બાળકો શું શીખી શકે ? તેનું સહજ અનુમાન લગાવી શકાય છે. એમાં કોઈ શંકા નથી કે પોતાના શિક્ષકોની નકલ કરીને બાળકો પણ તેવું જ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગે છે. ઘણા અધ્યાપકો બાળકની કોઈ શારીરિક કે માનસિક કમજોરીને મહત્વ આપી તેમને તિરસ્કૃત કરવા લાગે છે. પરિણામે બાળકના મનમાં એક તીવ્ર પ્રતિક્રિયા પેદા થાય છે અને તે કેટલાંય ખોટાં કાર્યો અને બૂરાઈઓ દ્વારા ફૂટી નીકળે છે. બાળક સ્કૂલમાં ફક્ત જ્ઞાન જ મેળવતું નથી પણ એ ચરિત્ર અને આદર્શને પણ ગ્રહણ કરે છે જે અધ્યાપકો અને સહાધ્યાયીઓના જીવન દ્વારા તેને મળે છે. આ કારણથી જ ઘણાં બાળકો જે શરૂઆતમાં ખૂબ જ સારાં હોય છે, તેઓ સ્કૂલ-કોલેજોમાં ગયા બાદ બગડી જાય છે.

ધર્મની વ્યાખ્યા વાણીથી નહીં, કર્તવ્યથી

ભિક્ષુ વિનાયકને વાચાળતાની લત પડી ગઈ હતી. એ બૂમો પાડીને લોકોને ભેગા કરતો અને ધર્મની લાંબીલચક વાતો કરતો. તથાગતને ખબર પડી તો એમણે સ્નેહભર્યા શબ્દોમાં પૂછ્યું - ભિક્ષુ ! જો કોઈ ભરવાડ સડક પરથી પસાર થતી ગાયો ગણતો રહે તો શું તે એમનો માલિક બની જશે ? વિનાયકે કહ્યું, “નહીં ભંતે ! આવું કઈ રીતે થઈ શકે ? એણે ગાયોની સેવા કરવી પડશે.” તથાગત ગંભીર થઈ ગયા અને કહ્યું, “તાત ! ધર્મને વાણીથી નહીં, જીવનથી વ્યક્ત કરો. સત્કર્મનો પાઠ નહીં પણ તેને કર્તવ્યમાં ઉતારવમાં આવે. ત્યારે જ જીવનમાં સમગ્રતા આવે છે.

સ્વાધ્યાય સુખ પૂજ્ય ગુરુદેવનું ચમત્કારી ચિંતન

અમારી પાસે અમારા પરિજનોના ઘણાં પત્રો આવતા રહે છે જેમાં તેઓ પોતાની વ્યક્તિગત, સ્વાસ્થ્યસંબંધી, કૌટુંબિક તેમજ સામાજિક સમસ્યાઓને ખૂબ દુઃખ સાથે લખે છે અને ઈચ્છે છે કે પૂજ્ય ગુરુદેવ અને ગાયત્રી માતાની કૃપા થાય તો એમની સમસ્યા દૂર થઈ જાય. લોકો ઘણું કરીને ચમત્કારની આશા રાખતાં હોય છે અને નિરાશ થાય છે. પૂજ્ય ગુરુદેવ હંમેશાં કહેતા રહ્યા છે કે કોઈ દેવતાને ખુશામત, વિનંતી, ઉપહાર, ધૂપ, દીપ વગેરેથી પ્રસન્ન કરી શકાતા નથી. આપણને ભલે એની જાણકારી હોય કે ન હોય પરંતુ આપણી વર્તમાન પરિસ્થિતિઓ માટે છેવટે આપણાં નવા અને જૂનાં કર્મો જ જવાબદાર હોય છે. દુર્બુદ્ધિ, અજ્ઞાનતા, અવિવેકશીલતા અને ખોટા નિર્ણયો જ જીવનમાં મુશ્કેલીઓ, સમસ્યાઓ અને કષ્ટ-કઠણાઈઓ માટે જવાબદાર હોય છે અને તેમના ઉપચાર તથા નિરાકરણ સદ્બુદ્ધિ, સદ્વિવેક અને સદ્વિચારોના માધ્યમથી જ થઈ શકે છે. અમે આ સ્તંભના માધ્યમથી પૂજ્ય ગુરુદેવના એ ચમત્કારી વિચારો લોકો સુધી પહોંચાડવાનો પ્રયાસ કરીશું જેમના સાંનિધ્યમાં રહેવાથી દુઃખી દેહયોને સાંત્વન અને સંતોષ મળી શકે તથા તેમને અસમંજસની સ્થિતિમાં માર્ગદર્શન મળી શકે. પૂજ્ય ગુરુદેવ એવું જ ઈચ્છે પણ છે અને એમણે એવું પોતે લખ્યું પણ છે.

“આપ ભણેલા લોકો સુધી અમારો અવાજ પહોંચાડી દો. અમારી જલન, અમારી ચિનગારીઓને પહોંચાડી દો. લોકોને એ કહેશો નહિ કે ગુરુજી મોટા સિદ્ધ પુરુષ છે, મોટા મહાત્મા છે અને બધાને વરદાન આપે છે પરંતુ એ કહો કે ગુરુજી એક એવી વ્યક્તિનું નામ છે જેના પેટમાંથી આગ નીકળે છે, જેની આંખોમાંથી અંગારા નીકળે છે. આપ એવા ગુરુજીનો પરિચય કરાવશો, સિદ્ધ પુરુષનો નહીં.”

જીવનની વાસ્તવિકતાના સિદ્ધાંતને સમજો, સપનાની દુનિયામાંથી બહાર નીકળો અને આદાન-પ્રદાનની દુનિયામાં આવો. આપની નજીક જેટલા પણ લોકો છે એમનામાં આપ અમારા વિચારો ફેલાવી દો. આ કાર્ય આપ પોતાનું કામ કરતા રહીને પણ કરી શકો

છો. આપ યુગ સાહિત્ય લઈને પોતાના સર્કલમાં વંચાવવાનું શરૂ કરી દો. આપ અમારી મદદ કરો જેથી અમે એ વિચારશીલો પાસે, શિક્ષિતો પાસે જવામાં સમર્થ થઈ શકીએ. આથી ઓછામાં અમારું કામ ચાલવાનું નથી કે સંતોષ પણ થવાનો નથી.

મિત્રો ! અમારા વિચારો લોકોને વાંચવા દો. જે અમારા વિચારો વાંચી લેશે એ જ અમારો શિષ્ય છે. અમારા વિચારો ઘણા તીક્ષ્ણ છે, તીખા છે. અમારી બધી શક્તિ અમારા વિચારોમાં ભરાયેલી છે. અમે દુનિયાને પલટાવી નાખવાનો જે દાવો કરીએ છીએ એ સિદ્ધિઓથી નહીં, પોતાના સશક્ત વિચારોથી કરીએ છીએ. હવે અમને નવી પેઢીની જરૂર છે, એ માટે આપ ભણેલા-ગણેલા વિચારશીલ લોકો પાસે જાવ, એમના ઘરોમાં જાવ, એમની ખુશામત કરો, એમના જન્મદિવસ મનાવો, બારણાં ખખડાવો અને અમારી વિચારધારા એમના સુધી પહોંચાડો.

ભગવાનના હાથમાં કશું મૂકનાર ક્યારેય નુકસાનમાં રહેતો નથી. આપ પણ નુકસાનમાં નહિ રહો. અમે આપની આગળ હાથ પસારીએ છીએ, આપનો શ્રમ માગવા માટે, સમય માગવા માટે, આપની ક્ષમતા માગવા માટે, આપની ભાવના માગવા માટે. જો આપ આ બધું આપશો તો આપ વિશ્વાસ રાખી શકો કે અમારા ખેતરમાં બીજ વાવશો તો અમારી જમીન તેને ખાઈ જવાની નથી. અમે આપને હજારગણું ફળ ઉગાડી આપીશું અને આપને ન્યાલ કરી દઈશું. આપ અમને કશુંક આપો તો ખરા. આપ આપવા નથી માગતા શું ? આપ આપો, પોતાનો શ્રમ આપો, સમય આપો, ભાવના આપો, આપની સામે આજના પ્રજાવતારની આ જ અપીલ છે, યુગના દેવતાની અપીલ, મહાકાળની અપીલ અને અમારી અપીલ.”

ઉપર લખવામાં આવેલ એક-એક શબ્દને ખૂબ ધ્યાનથી વાંચવા-સમજવાની જરૂર છે. પૂજ્ય ગુરુદેવની પીડા છે કે એમના વિચારોને સમાજના બધા લોકો સુધી પહોંચાડવા કેટલા જરૂરી છે. ઉપરના લખાણમાં પૂજ્ય ગુરુદેવનો પોતાના અંગઅવયવોથી વિચારો ફેલાવવાનો

જે આગ્રહ છે એથી વધુ કદાચ કોઈ માર્ગદર્શક પોતાના અનુયાયીઓ માટે લખી નહિ શકે. આટલું હોવા છતાં પણ જો આપણે પૂજ્ય ગુરુદેવના શરીર સુધી જ પોતાનો સંબંધ રાખીએ છીએ અને ફક્ત એમને ગંધ, અક્ષત, ધૂપ, દીપ, પુષ્પ વગેરેથી પૂજીને જ પોતાના કર્તવ્યની ઈતિશ્રી સમજી લઈએ તો સાચે જ આપણે અંધારામાં છીએ. પૂજ્ય ગુરુદેવ એક વિચાર છે, એમના વિચારોને લોકો સુધી પહોંચાડવા એ જ એમની એકમાત્ર ઉપાસના છે. એમના વિચારો જ એકમાત્ર બધી કઠણાઈઓના સમાધાનમાં સક્ષમ છે. જે કંઈ સમસ્યાઓ ઊભી થઈ છે તે એમના વિચારોથી અલગ થવાથી પેદા થઈ છે. ઉપરના લખાણમાં પૂજ્ય ગુરુદેવ લખે છે કે આપણે જીવનની વાસ્તવિકતાના સિદ્ધાંતને સમજીએ અને સપનાંની દુનિયા છોડીને આદાનપ્રદાનની દુનિયામાં આવીએ. આદાનપ્રદાનની દુનિયા એટલે કે જેવી કરણી તેવાં ફળની દુનિયા, આ હાથે આપવા અને બીજા હાથે લેવાની દુનિયા, ખુશામત, ખોટાં વખાણ, વિનંતી અને ઉપહારથી સમસ્યાઓના સમાધાનની દુનિયા નહીં.

પૂજ્ય ગુરુદેવ લખે છે કે જે અમારા વિચારો વાંચશે એ જ અમારો શિષ્ય છે, એટલે કે જે માત્ર ગાયત્રી જપે છે, યજ્ઞ કરે છે અને અમારા ચિત્રની આરતી ઉતારે છે એ અમારો શિષ્ય નથી. અમારો શિષ્ય એ છે જે અમારા વિચારો વાંચે છે, સમજે છે અને તે અનુસાર પોતાના ચરિત્ર, ચિંતન અને સ્વભાવમાં પરિવર્તન લાવે છે. પૂજ્ય ગુરુદેવ લખે છે કે હવે અમને નવી પેઢી જોઈએ એટલે કે પૂજ્ય ગુરુદેવને જૂની પેઢી પાસેથી કોઈ આશા નથી, કેમ કે ક્રાંતિના સંઘર્ષ પક્ષને તો નવી પેઢીએ જ સંપન્ન કરવાનો છે તેથી તેમના સુધી ક્રાંતિકારી ચિંતન પહોંચાડવાનું જરૂરી છે. આ કાર્યને પૂરું કરવામાં જે લોકો પૂજ્ય ગુરુદેવને સહયોગ આપશે તેમને પૂજ્ય ગુરુદેવનું આશ્વાસન છે કે તેઓ કોઈપણ રીતે નુકસાનમાં નહિ રહે. પૂજ્ય ગુરુદેવ જનકલ્યાણ માટે બધા પાસે હાથ ફેલાવીને શ્રમ, સમય અને ક્ષમતાની માગ કરી રહ્યા છે અને ભાર મૂકીને કહી રહ્યા છે કે આપ આપો, કેમ આપતા નથી ? શું આપ યુગદેવતાની, મહાકાળની, પ્રજ્ઞાવતારની અપીલને હુકરાવી દેવા ઇચ્છો છો, ના, તો આવો અપરાધ કરશો નહીં. પૂજ્ય ગુરુદેવના ચિંતનને

સમાજમાં પહોંચાડવા તથા લોકોની સમસ્યાઓના સમાધાન માટે ઘેર-ઘેર શ્રીરામ ઝોલા પુસ્તકાલય ચલાવવામાં પોતાના સમયદાનનો અને માતા ભગવતી સ્વચાલિત પુસ્તકાલયમાં પોતાના અંશદાનનો સદુપયોગ અવશ્ય કરશો. યુગચેતના સાહિત્યની ત્રીસ પૈસાની કિંમતની પુસ્તિકાઓ પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે, તે લોકોમાં વિતરિત કરશો.

આ સ્તંભના આ પ્રથમ લેખમાં પૂજ્ય ગુરુદેવની પીડા સાહિત્યના માધ્યમથી લોકો સુધી પહોંચાડવાની આવશ્યકતા આપ સમક્ષ મૂકી છે. જો આપે આ કામ કર્યું તો આપ ચોક્કસપણે લોકોની પીડા હળવી કરવામાં સમર્થ થઈ શકશો. આગામી અંકોમાં પોતાના પરિજનોની અસમંજસતાની સ્થિતિને તોડનાર પૂજ્ય ગુરુદેવનું ચિંતન પ્રસ્તુત કરતા રહીશું, જેથી “ન દેન્યં ન પલાયનમ્” ની સ્થિતિ ટકી રહે અને આજના અર્જુનોના હાથમાંથી ગાંડીવ છૂટી ન જાય. એ માટે જે પ્રાણવાન પરિજનો આ માસિક અત્યાર સુધી વાંચતા ન હોય તેમને આ મહાપૂર્ણાહુતિ વર્ષના જાન્યુઆરી ૨૦૦૦થી બધાં માસિકો અવશ્ય વાંચવા માટેનો અનુરોધ કરવાની જરૂર છે. આ માસિક પ્રજ્ઞાવતારની યુગ ગીતા છે, જેના માધ્યમથી તેઓ પોતે યુગના કૃષ્ણની ભૂમિકા નિભાવી આપણને અર્જુનોને ધર્મયુદ્ધમાં નિશ્ચયપૂર્વક સામેલ કરી દેવા ઇચ્છે છે. જ્યારે એમનાં ચરણોમાં સમર્પણ કર્યું જ છે તો “કરિષ્યે વચનં તવ” કહી પોતાની શંકાઓને નિર્મૂળ કરવી જ પડશે, એથી ઓછામાં પીછો છૂટવાનો નથી. યુગચેતના સાહિત્ય, આ સ્તંભ તથા માસિકના જે લેખોના જે અંશો વધુ ચોટદાર લાગે તેનાં પ્રચારપત્રો પરિજનો શાખા દ્વારા છપાવીને વિતરિત કરે. સ્થાનિક પત્રકારો સાથે સંપર્ક કરીને સ્થાનિક સામયિકોમાં લેખ આપી શકાય છે. સમર્થ પરિજનો પોતાના પ્રભાવનો ઉપયોગ ટી.વી. પ્રસારણ તથા રેડિયોમાં વિચાર પ્રસારણ માટે કરી શકે છે. સ્વાધ્યાય શિબિર ભરીને વધુમાં વધુ પરિજનોને એકત્રિત કરાવી તેમને લેખ વાંચી સંભળાવવા જોઈએ, સાથોસાથ વ્યાખ્યા પણ કરતા રહેવું જોઈએ. આ પુસ્તકો અને લેખોની ઓડિયો કેસેટ પણ તૈયાર કરાવી શકાય છે અને અભણોને સંભળાવી શકાય છે. રસ્તાઓ ઘણા છે, જો ઇચ્છા હોય તો કામમાં સફળતા નિશ્ચિત છે.

આપણા ઘરને પૂજ્ય ગુરુદેવનું સ્મારક બનાવીએ

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે જલાઈ, ૧૯૬૬માં લખ્યું છે -
અમે પરિજનોના ઘરોમાં અમારી એક સ્મૃતિ છોડી
જવા માંગીએ છીએ. શરીરથી જુદા થવા છતાં ભાવનારૂપે
અમારા આત્મીયજનોના ઘરોમાં લાંબા સમય સુધી બેસી
રહેવાની અમારી આંતરિક અભિલાષા છે.

બીજાઓની જેમ અમારાં પણ બે શરીર છે. એક
હાડમાંસનું અને બીજું વિચાર અને ભાવનાનું.
હાડમાંસનો પરિચય રાખનારાઓ કરોડો છે. જેમની
પહોંચ અમારા અંતઃકરણ અને ભાવનાના સ્તર સુધી છે
તેમને માટે અમારા મનમાં ભાવનાઓ ઉછળે છે.
ભાવના-શરીર જ વાસ્તવિક શરીર હોય છે. અમે
શરીરથી જે કાંઈ છીએ તેના કરતાં ભાવનાની દૃષ્ટિએ
વધુ છીએ. અમે શરીર દ્વારા જે ભલાઈ કરી શકીએ
છીએ. તેના કરતાં પોતાની ભાવનાઓ અને
વિચારણાઓનું અનુદાન આપીને વધુ લાભ પહોંચાડીએ
છીએ, પરંતુ એ જ લોકો અનુદાન ગ્રહણ કરી શકે છે,
જેઓ ભાવનાત્મક દૃષ્ટિએ અમારી નજીક છે. જેમને
અમારા વિચારો સાથે પ્રેમ છે, જેમને અમારી વિચારણા,
ભાવના અને અંતઃકરણનો સ્પર્શ કરવામાં અભિરુચિ છે
એમના વિશે જ એમ કહી શકાય કે તેઓ તત્વતઃ અમારા
નિકટવર્તી અને સગાંસંબંધી છે.

અમારે અમારી અંતઃપ્રેરણા, ભાવના,
અભિવ્યક્તિ, આકાંક્ષા અને શીખ અમારા પ્રેમીઓના
ઘરોમાં એ રીતે છોડી જવાની છે કે અમારું શરીર ન રહે
તો પણ તે એક જ્યોતિર્મય દીપકની જેમ પ્રકાશવાન
બની રહે. તેઓ, તેમનાં સંતાનો અને સંતાનોની પેઢીઓ
તેમના દ્વારા પ્રકાશ અને પ્રેરણા ગ્રહણ કરતા રહી શકે.
અમારું ભાવના શરીર દરેક પ્રેમી પરિજન સમીપ એક
મૂર્તિમાન કલેવરની જેમ વિદ્યમાન રહેવાનું શક્ય બને
તો જે રીતે અમે આજે વર્તમાન શરીર દ્વારા પ્રેમી પાઠકોનું

ભાવનાત્મક નિર્માણ કરી શકવામાં સફળ થઈ રહ્યા
છીએ તેવી જ રીતે આગળ સો વર્ષ સુધી પણ તેમના
પરિવારની, પ્રિયજનોની સેવા કરતા રહેવાનો અવસર
અમને મળતો રહેશે.

અમારા આ વિચારરૂપી સાહિત્યથી થોડા લોકો
પણ લાભ ઉઠાવતા રહે તો અમને અમારા શ્રમની
સાધકતા પર સંતોષ થશે. અને જેમની સાથે અમે પ્રેમ
કર્યો છે એમનાં સગાંસંબંધી પણ એ અનુભવશે કે અમારા
પરિવારને જીવનવિકાસની પ્રેરણા આપનાર કોઈ શિક્ષક
આ ઘરમાં વિચાર શરીરથી હજી પણ સજીવની જેમ
નિવાસ કરે છે. ભલે એનું સ્થૂળ શરીર સમાપ્ત થઈ ગયું
હોય.

નહિ લાભ કે નહિ નુકસાનના ધોરણે અત્યંત સસ્તી
અને આકર્ષક પોકેટ બુકો રૂ. ૧-૫૦ની કિંમતે છપાઈ
રહી છે. એમની લોકપ્રિયતા અને ઉપયોગિતા વધારે
સિદ્ધ થઈ છે. ઓછી કિંમતની વસ્તુ કોઈપણ સરળતાથી
ખરીદી શકે છે. જેમને સમય નથી મળતો તેઓ પણ
કામની વસ્તુ થોડા સમયમાં જ વાંચી લેતા હોય છે.
મોટાં પુસ્તકો જોઈને જેઓ વાંચવાની અનિચ્છા દર્શાવે
છે તેઓ પણ અભિરુચિ ન હોવા છતાં થોડું વાંચવા માટે
તૈયાર થઈ જાય છે. પ્રચાર માટેનું આ એક સારું સાધન છે.

ખ્રિસ્તી મિશનરીઓએ તેમના ધર્મનો વિસ્તાર
કરવા માટે આ જ માધ્યમનો સહારો લીધો છે. ઓછું
ભણેલા, ગરીબ અને પોતાના કરતાં ભિન્ન મત ધરાવતા
લોકો સુધી એમણે પોતાની વાતો આ ચતુરાઈ દ્વારા
આપા સંસારમાં ફેલાવી દીધી. આ જ સસ્તા માધ્યમ
દ્વારા વ્યક્તિ તથા સમાજનું નિર્માણ કરતા વિચારો
જનમાનસના હૃદય સુધી વ્યાપક ક્ષેત્રમાં પ્રવિષ્ટ કરાવી
દેવાનો અમારો વિચાર છે. (હાલમાં ત્રીસ પૈસા મૂલ્યનું
યુગચેતના સાહિત્ય પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે. આગળ આ

દિશામાં વધુ પ્રયત્નો કરીશું. હવે જનજાગરણનું મોટાભાગનું સાહિત્ય લઘુ પુસ્તિકાઓના રૂપમાં પ્રસ્તુત કરવામાં આવશે.)

અખંડ જ્યોતિ, યુગ નિર્માણ યોજના કે યુગ શક્તિ ગાયત્રી માસિક પત્રિકા, રૂ. ૧-૫૦ના મૂલ્યની ૧૫ પોકેટ બુક્સ અથવા ત્રીસ પૈસા મૂલ્યની ૭૫ નાની બુકો મળીને કુલ લગભગ માસના ત્રીસ રૂપિયાનાં પુસ્તકો અમારા પ્રિય પરિજનોના ઘરોમાં નિયમિતપણે પહોંચાડવાની અમારી ઇચ્છા છે. આ બધી સામગ્રી એટલી થશે કે એક પરિવારને દરરોજ સ્વાધ્યાય અને સત્સંગની ઉત્કૃષ્ટ પાઠ્ય સામગ્રી ખૂબ સરળતાથી મળી શકે છે. પરિવાર નિર્માણ પણ સમાજ નિર્માણ છે. પોતાને તથા પોતાના પરિવારને જો ભાવનાત્મક ઉત્કૃષ્ટતા તરફ વાળવાનો નિયમિત પ્રયત્ન કરી શકાય તો આ એક બહુ મોટી વાત છે. દરેક વિવેકશીલ અને દૂરદર્શી ગૃહ સંચાલકનું એ પણ કર્તવ્ય છે કે એ પોતાની સ્ત્રી, બાળકો, માતાપિતા, ભાઈબહેન, ભત્રીજાઓ વગેરે કુટુંબીજનો માટે ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવને સુધારે એવું વાતાવરણ પ્રસ્તુત કરે. એમના અભાવમાં પરિવારના લોકો શરીરની દૃષ્ટિએ તંદુરસ્ત, ભણવાની દૃષ્ટિએ સુશિક્ષિત અને પૈસાની દૃષ્ટિએ ભલે સમૃદ્ધ થઈ જાય, પરંતુ તેઓ ભાવનાત્મક દૃષ્ટિએ પછાત રહી જશે અને તેમની અસજજનતાને કારણે પોતે દુઃખી રહેશે અને સાથીઓને દુઃખ આપશે. જેમનો ભાવનાત્મક પરિષ્કાર થયો નથી તેઓ પોતે જીવનનો આનંદ લઈ શકતા નથી કે પોતાના સાથીઓને ચેનથી રહેવા દઈ શકતા નથી. એવું બને કે આપણાં સંસ્કારહીન બાળકો મોટાં થાય ત્યારે આપણી સાથે જ દુષ્ટતાનો વ્યવહાર કરે અને એમની પાસેથી જે આશાઓ રાખવામાં આવી હતી તેને ધૂળમાં મેળવી દે અને આવું થાય પણ છે. દુર્ભાવનાયુક્ત પરિવારોમાં સાક્ષાત નરકનું વાતાવરણ જોવા મળે છે. આવી સંભાવનાને સમય રહેતાં નિર્મૂળ કરવી તે એવી દરેક વ્યક્તિનું કર્તવ્ય છે જે પોતાના પરિવારમાં કોઈ જવાબદારીપૂર્ણ સ્થાન ધરાવે છે.

સ્કૂલોમાં શિક્ષણ તો મળી શકે છે પણ સંસ્કૃતિ નહીં. સંસ્કૃતિ ધરના વાતાવરણથી પેદા થાય છે. ધરનું વાતાવરણ જેવું હશે તેવું જ ધરના સભ્યોનું નિર્માણ થશે. આ સંદર્ભમાં રોજ એક કલાકનો સમય ખર્ચતા રહેવામાં આવે તો પરમાર્થ પણ થશે અને સ્વાર્થ પણ સધાશે. અમે એ કમબદ્ધ વિચારધારાનું સર્જન કરીશું જે સામાન્ય જિંદગીઓને અસામાન્ય ભાવના અને પ્રેરણાથી ઓતપ્રોત કરી શકે. આપ એ વિનિર્મિત સામગ્રીને પોતાના અને આપના પરિજનોના ગળે ઉતારવાની મહેનત કરશો તો એ ઉભયપક્ષીય પ્રયત્ન એક ચમત્કારી પરિણામ ઉત્પન્ન કરી શકે છે.

લોકો તેમના વારસામાં મકાન, સંપત્તિ, સોનાચાંદી, રોકડ વગેરે છોડતા જાય છે. એમાં જ જો આ અત્યંત ઓછા મૂલ્યમાં સંઘરાયેલ ભાવનાત્મક રત્નોનો પણ સંગ્રહ કરીને ધરના લોકો માટે છોડી દેવામાં આવે તો કોઈ બહુ મોટી વાત નથી.

જ્ઞાનદેવતાનું પ્રાણવાન મંદિર ઘરેલુ નવનિર્માણ પુસ્તકાલય પણ પૂજા કક્ષની જેમ પવિત્ર, પ્રેરણાપ્રદ અને પ્રકાશ આપનાર જ સિદ્ધ થશે. એનાથી પણ આધ્યાત્મિક જરૂરિયાતો પૂર્ણ થશે અને એ બધી સંભાવનાઓ વધશે જે સકામ ઉપાસના કરનારાઓ મોટેભાગે ઇચ્છતા હોય છે. પૂજા કક્ષ અને જ્ઞાનમંદિર બન્નેનો સમન્વય એકબીજાના પૂરક જ સિદ્ધ થશે.

જેમને અમારા વિચારોની પ્રેરક શક્તિ પર આસ્થા હોય, જેઓ તેની ઉપયોગિતા અને જરૂરિયાત સમજતા હોય તેમણે અમારા સર્જનાત્મક સાહિત્ય યોજનાના સભ્ય બની રહેવું જોઈએ. હવે અમને એવા ચોક્કસ બુદ્ધિશાળી આસ્થાવાન પરિજનોની સંખ્યા શોધવી છે જેમના પર અમારું ધ્યાન કેન્દ્રિત રહી શકે. અનિશ્ચિત સંપર્ક ફક્ત મુરકેલી ઊભી કરે છે અને પરેશાનીમાં વધારો કરે છે. આગામી સભ્યપદ રોજના એક રૂપિયાના ખર્ચનું રહેશે. આટલી રકમથી ભાવિ પ્રકાશન અને માસિકી પ્રાપ્ત થતાં રહેશે. જેઓ આ ખર્ચ કરી શકતા હોય અને એક કલાક સમયદાન આપી શકતા હોય તેઓ જ અમારા

આત્મીય પરિજન છે.

સવાલ આર્થિક તંગીનો નથી. નિર્ધનમાં નિર્ધન વ્યક્તિ માટે પણ એ કઠિન નથી કે તે અડધો કપ ચાની કિંમત રોજનો એક રૂપિયો આટલા ઉત્કૃષ્ટ, મહત્વપૂર્ણ અને જરૂરી કાર્ય માટે ખર્ચી ન શકે. ખૂબ જ આર્થિક તંગી હોય તો પોતે અડધો કપ ચા ન પીતાં મન પર સંયમ કરી લે અને તેના બદલામાં આત્માને બળવાન બનાવી લે. જો એકલા આટલો ખર્ચ કરવાની સગવડ ન હોય તો એ પણ થઈ શકે કે બે પરિજન મળીને ભાગીદારી બનાવી લે. સમય ન મળવાના અને આર્થિક તંગીની વાત કરનારાઓનાં બહાનાં બેબુનિયાદ છે. સાચી વાત તો ઉપેક્ષા અને અરુચિ છે. જેને કારણે આટલો નજીવો ખર્ચ અને આટલો નગણ્ય સમય ભારરૂપ લાગે છે. ધ્યાનથી જોઈએ તો આપણે એનાથી વધુ પૈસા અને વધુ સમય એવાં કાર્યોમાં ખર્ચીએ છીએ જે વ્યર્થ તથા હાનિકારક હોવા છતાં તેમાં આપણી અભિરુચિ છે.

પ્રચાર કાર્ય તો ઘણું થઈ ગયું, હવે જે કામના લોકો છે તેટલાને જ પાકા બનાવવાનું કામ બાકી છે. અસ્થિર મતિ ધરાવતા લોકોની ભારે ભીડથી ઘેરાયેલા રહેવા કરતાં અમને મુઠ્ઠીભર આસ્થાવાન લોકોની સાથે રહેવામાં વધુ સંતોષ અને આનંદ મળશે.

પૂજ્ય ગુરુદેવે ઓગસ્ટ, ૧૯૬૬માં લખ્યું છે કે આ વખતે યુગ પરિવર્તન આંદોલનનો સૂત્રપાત થયો છે. એને બીજારોપણ જ કહેવું જોઈએ. આ પાક લહેરાતાં અને પાકતાં હજી સમય લાગશે. અત્યારે જે બીજની વાવણી કરવામાં આવી રહી છે. તેને સન ૨૦૦૦માં આજથી ૩૪ વર્ષ બાદ ફૂલો અને ફળો આવશે. ત્યારે બધું બદલાઈ ગયું હશે. અખંડ જ્યોતિના કિશોર પાઠકો નોંધ કરી રાખે કે ૩૪ વર્ષ બાદની દુનિયા આજની તુલનામાં લગભગ દરેક દષ્ટિએ બદલાયેલી હશે. તે વખતે યુગ પરિવર્તનનાં દશ્યો ખુલ્લી આંખે જોઈ શકાશે.

જે કાર્ય શરૂ કરવામાં આવ્યું છે તેને વ્યવસ્થિતપણે ચાલતા રહેવાની વ્યવસ્થા કરવાની છે. ભલે એ થોડી કે ઓછા અંશે કેમ ન હોય? આગામી દિવસોમાં કામની

વ્યક્તિઓ જ અમારા સાથી સહચરના રૂપમાં રહી જાય. બિનજરૂરી ભીડ હટી જાય. એક કલાકનો સમય અને અડધો કપ ચાની કિંમત એક રૂપિયો દરરોજ નવનિર્માણ માટે ખર્ચે તેને જ અમારો સહચર માનવામાં આવશે. જેમનો ભાવનાત્મક સ્તર દુર્બળ હશે. તેમને આ ભાર અસહ્ય લાગશે અને તેઓ આટલી નાનકડી કસોટી જોઈને પણ ભાગી છૂટશે. અમે જોઈશું કે કોણ-કોણ હવે મિશન સાથે રહેવા ઈચ્છે છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવે લખ્યું છે કે યુગ નિર્માણનું પ્રયોજન સામાન્ય મનોભૂમિના હલકા, સ્વાર્થી, કાયર અને કમજોર પ્રકૃતિના લોકો પૂરું નહિ કરી શકે. એ માટે સમર્થ તેજસ્વી આત્માઓ અવતરશે અને તેઓ જ આ કાર્ય પૂરું કરશે.

પરિવારનું પ્રશિક્ષણ દરેક ગૃહપતિનું આવશ્યક ધર્મકર્તવ્ય છે, તેની ઉપેક્ષા કરવી એ પોતાનો લોક અને પરલોક બગાડવા જેવું છે. અમે ઈચ્છીએ છીએ કે દરેક સભ્ય તેને નિભાવવા માટેની તત્પરતા પ્રગટ કરે. પોતાના માસિક અનુદાનથી ઘરેલુ પુસ્તકાલય જ્ઞાન-મંદિરની સ્થાપના કરે. આ સાહિત્યનો લાભ પડોશીઓ, મિત્ર, સંબંધીઓ, સગાંઓ, પરિચિત અપરિચિત લોકો ઉઠાવતાં રહે તો કેટલાય લોકોનું ભલું થશે. આ સદ્જ્ઞાનની સંપત્તિ પોતાના વારસદારો માટે હીરા-મોતીઓથી ભરેલી તિજોરી કરતાં વધુ કીમતી થાપણના રૂપમાં મૂકી શકાય છે. આગામી સો વર્ષ સુધી ચાર-પાંચ પેઢીઓ સુધી અમારું શિક્ષણકાર્ય એ પરિવારમાં ચાલતું રહે તો એનાથી વધુ અમારું બીજું કોઈ સ્મારક ના હોઈ શકે.

એક કલાકનો સમય અને એક રૂપિયો પ્રતિદિન અંશદાન જ્ઞાન માટે ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ છે, પરંતુ જેમને ક્ષણિક સ્વાર્થોનું ધ્યાન છે પણ કર્તવ્યોનું નથી, તેમને માટે આ નાનકડી વાત પણ કષ્ટસાધ્ય જ નહીં અસંભવ જેવી લાગશે. આવા લોકોએ અમારા સાક્ષી કે સહચર બનવાનો વ્યર્થ દેખાવ કરવો ન જોઈએ. અમે વ્યક્તિ નહીં વિચાર છીએ. જેઓ અમારા વ્યક્તિત્વ સુધી જ

પોતાનો સંબંધ રાખવા ઈચ્છે છે, વિચારોનો તિરસ્કાર કરે છે તેમણે અમારો સાથ છોડી દેવો જોઈએ. એ માટે આજનો દિવસ જ સૌથી યોગ્ય છે.

જે લોકો સાથે અમે આટલાં વર્ષો વ્યતિત કર્યાં છે એમને તથા એમના પરિવારોને એવી જ સ્થિતિમાં છોડી જવાનું અમારા માટે લજ્જા અને કલંકની વાત હશે. આશીર્વાદ કોઈને થોડા સમય માટે કષ્ટમુક્ત કરી શકે છે, પરંતુ સુખશાંતિનો પાયો તો સદ્વિચારો અને સત્કર્મો પર જ રાખવામાં આવે છે. આ પ્રક્રિયામાં જો અમે સ્વજનોને લગાડી ન શક્યા તો એમનો જીવનોદેશ્ય બીજો કોઈ રીતે સફળ થઈ શકશે નહીં.

કડવી દવા લીધા વિના કષ્ટસાધ્ય રોગ કેવી રીતે દૂર થશે. એક-બે માળા ઘુમાવી દેવાથી સઘળી સમસ્યાઓના સમાધાન શોધવાની આશા રાખનારાઓ મિથ્યા કલ્પનાથી ભરેલા મૂર્ખોના સ્વર્ગમાં ઊડે છે. સુખશાંતિનું ઉપાર્જન કઠોર કર્તવ્યોનું પાલન કરવાની રચનાત્મક ગતિવિધિઓ અપનાવવાથી જ શક્ય બને છે. સાચી સાધનાનો આ જ માર્ગ છે. અમે અમારા પ્રિય પરિજનોને હવે ઉપાસનાથી આગળ વધારીને જીવન-સાધનાના ક્ષેત્રમાં સંલગ્ન કરવા માગીએ છીએ, જેથી તેઓ આધ્યાત્મિકતાના સાચા અને ચરિસ્થાયી લાભોથી લાભાન્વિત થઈ શકે.

જેઓ અમારી વાત તો સાંભળી શકે છે, પરંતુ બતાવેલા માર્ગે ચાલવા માટે જરા પણ તૈયાર નથી તેમની સાથે વ્યર્થ સમય ગુમાવ્યા કરતાં હવે અમારે એવા લોકોને સાથે રાખવા છે જેઓ અમારા માટે કંઈક કામ કરવા-લાયક શ્રદ્ધા અને આત્મીયતા પેદા કરી ચૂક્યા છે. વધારે નહિ તો અમારા આ પ્રિય પરિજનોની અમે ઓછામાં ઓછી એટલી સેવા કરીશું જ કે એમના વર્તમાન પરિવાર સુસંસ્કારી બને. એમના ખોળામાંથી એવા ઉચ્ચસ્તરીય આત્માઓ અવતરિત થાય જે એ પરિવારને તથા અમારા અંતઃકરણને પ્રસન્નતા આપી શકે.

કેટલીક વ્યક્તિઓએ શંકા પ્રગટ કરી છે કે આ રીતે વિભાજન કરવાથી તો આપણું કાર્યક્ષેત્ર બહુ નાનું

રહી જશે. આપણે ભારતમાં જ નહીં સમગ્ર વિશ્વમાં યુગપરિવર્તનની ભૂમિકા પ્રસ્તુત કરવાની છે. એ માટે આપણા સંગઠનમાં વધુમાં વધુ લોકો હોવા જોઈતા હતા. સભ્યોની સંખ્યામાં વધારો થવો જોઈતો હતો. થોડા લોકો એ વિશાળ સંકલ્પને કેવી રીતે પૂરો કરશે? જેની આપણે વિશ્વમાનવ સમક્ષ ઘોષણા કરી છે.

આ જણાવેલ આશંકા ઉપર ઉપરથી જ સારગર્ભિત લાગે છે, પરંતુ એમાં તથ્ય ઓછું છે. સંખ્યા બળ-પ્રદર્શનની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી હોય છે, પરંતુ કામ તો થોડા કામના લોકો જ કરતા હોય છે. ટોળાનો ઉત્સાહ ક્ષણિક હોય છે. જેમનામાં દૃઢતા અને નિષ્ઠા નથી તેઓ આવેશમાં થોડું તોફાન તો ઊભું કરી શકે છે પરંતુ લાંબા સમય સુધી કોઈ આદર્શ પર ટકી શકતા નથી. આવા લોકો સૂત્રોચ્ચાર કરવા અને પ્રદર્શન કરવા માટેનું કામચલાઉ પ્રયોજન પૂરું કરી શકે છે, પરંતુ કોઈ દીર્ઘકાલીન પરમાર્થ પ્રયોજન માટે તેઓ થોડા વધુ કામના સિદ્ધ થઈ શકતા નથી. કોઈ નક્કર કાર્ય હંમેશાં નિષ્ઠાવાન આદર્શ લોકોના બળે જ થાય છે.

આવા ટોળામાં સભા-સંમેલન, સરઘસ અને પ્રદર્શનનોનું કામ સફળતાથી થતું હોય છે. કેટલાક લોકો તેને સફળતાથી નિશાની માને છે, પરંતુ અમારો દૃષ્ટિકોણ તેનાથી જુદો છે. મજબૂતાઈના અભાવે એ ટોળું વરસાદી માખી અને મચ્છરોનું જ ઉદાહરણ બને છે. સંખ્યાબળથી કોઈ કામ થતું નથી. તેથી વિચારવામાં આવ્યું કે આવાં ટોળાં વધારતા જવાથી પ્રદર્શન તો વધશે, પરંતુ મિશનની પરિપક્વતામાં મદદ મળશે નહીં. માટે કામના લોકો વધારવામાં આવે. એમાંથી વિચારોની શક્તિ અને ઉપયોગિતા સમજતા લોકોની શોધ કરવામાં આવે, કેમ કે જેમને માનવજીવનના વિકાસમાં પ્રૌઢ વિચારધારાની ઉપયોગિતાની જાણ નથી. એવા લોકો વિચારશક્તિ કે યુગપરિવર્તનનું પ્રયોજન પૂરું પાડી શકશે નહિ. જેઓ પોતે પ્રકાશપૂર્ણ બૌદ્ધિક પ્રખરતાને સાંભળવા - સમજવા માટે તૈયાર નથી. તેઓ ભલા બીજા કોઈને શું કહી-સંભળાવી શકશે અને પોતાના જીવનમાં શું પ્રખરતા

લાવી શકશે !

મહાપૂર્ણાહુતિનો સમય મહત્વપૂર્ણ છે. હવે રાષ્ટ્રજગરણ માટેની તીર્થયાત્રાઓ પૂરી થવાની છે. મહાપૂર્ણાહુતિનું મુખ્ય લક્ષ્ય જ વિભૂતિવાન આત્માઓની શોધ કરવાનું છે. બે કરોડ સાધક બનાવવાનું તથા બે લાખ પ્રચારકો તૈયાર કરવાનું સાધના વર્ષનું લક્ષ્ય હતું. આવો, આપણે બધા સમીક્ષા કરીએ અને પૂજ્ય ગુરુદેવની ઈચ્છા મુજબ સંગઠન બનાવવામાં જોડાઈ જઈએ. સૌપ્રથમ આંતરરાષ્ટ્રિય ગાયત્રી પરિવારમાંથી બે લાખ પ્રાણવાન ભાઈબહેન વહેલી તકે અગ્રેસર થઈને સો-સો નવા સાધક બનાવવામાં જોડાઈ જાય. તેથી બે કરોડનું લક્ષ્ય ઝડપથી પૂરું થઈ જાય. સો-સો નવા સાધકોનાં પ્રજ્ઞામંડળોનું ગઠન કરીને દીપયજ્ઞના માધ્યમથી શુભારંભ કરાવી સામૂહિક જ્ઞાનમંદિરની સ્થાપના કરી શકાય છે. બધા સાધકોને યુગ નિર્માણ યોજના કે યુગ શક્તિ ગાયત્રી અને અખંડ જ્યોતિ બન્નેના ગ્રાહક બનાવવામાં આવે તથા બન્નેના ગ્રાહક બનવાની સ્થિતિ ન હોય તો સાધક એક-એક પત્રિકાના ગ્રાહક બની આપસમાં બન્ને પત્રિકા વાંચતા રહે જેથી મિશનની વિચારધારા નિયમિત મળતી રહે.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે સાધનાનો અર્થ જીવનસાધના બતાવ્યો છે. દરેક સાધકને આદર્શોને અનુરૂપ જીવન જીવવાની પ્રેરણા આપવાનું અમારું એકમાત્ર લક્ષ્ય છે. આ વર્ષમાં બધાને જીવન જીવવાની કળાનું પ્રશિક્ષણ આપવાનો તથા અભ્યાસ કરાવવાનો અમારો ઉદ્દેશ્ય છે. તે માટે યુગ નિર્માણ યોજના, મથુરા દ્વારા પત્રાચાર પાઠ્યક્રમ ચાલી રહ્યો છે. તેથી બે કરોડ સાધકોને દરેક પ્રજ્ઞામંડળ સમૂહમાં પરીક્ષા કેન્દ્રનું સંચાલન કરાવી બધાને પાઠ્યક્રમ આપીને પરીક્ષામાં બેસાડી શકાય છે. તે પછી પ્રમાણપત્ર પણ આપવામાં આવશે. દરેક સાધકને એક કલાક સમય અને એક રૂપિયો પ્રતિદિન અંશદાનનો સત્ય બનાવીને પણ માસિક અંશદાનથી ઘરઘરમાં જ્ઞાનમંદિર સ્થાપી શકાય છે. આ રીતે બે લાખ પ્રચારક કક્ષાના ભાઈબહેન ત્રણેય પત્રિકાઓ અનિવાર્યપણે

મગાવતા રહે, જેથી કાર્યકર્તાને બધી માહિતી મળતી રહે. કાંતિ પુસ્તકમાળા (૭૭ પુસ્તકો), યુગચેતના સાહિત્ય તથા અન્ય સાહિત્યનું જ્ઞાનમંદિર ઘરમાં સ્થાપિત કરાવીને લોકોને વંચાવવાનો પ્રયાસ કરી શકાય છે. બે લાખ પ્રચારક, ઉદાર અને દાની ભાઈઓ તથા માંગલિક કાર્યોમાં જનસહયોગના માધ્યમથી યુગ ચેતના સાહિત્ય લોકો સુધી પહોંચાડવામાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે. પૂજ્ય ગુરુદેવને વિચારોના રૂપમાં ભારત તથા વિદેશોમાં દરેક ગામ અને શહેરમાં પહોંચાડી શકાય છે. જ્ઞાનયજ્ઞ જ મહાકાળની સારી સેવા છે. બધા પ્રાણવાન પરિજનોની દરેક ગામ તથા વોર્ડમાં ગોઠિ રાખીને ઉપર બતાવેલ વિચારો વંચાવી કંઈક કરવા માટે પ્રેરિત કરી શકાય છે. પોતે કરેલા સંકલ્પો તથા પ્રયાસોની જાણ કરતા રહેશો.

બૌદ્ધિક પરાધીનતાની સામે છેડાયેલા આપણા વિચારકાંતિ સંગ્રામમાં ભાગ લેતા સેનાનીઓએ ઓછામાં ઓછું ગાળો સાંભળવા માટે તો તૈયાર રહેવું જ પડશે, જે ગાળો ખાવાથી ડરશે એ અનિચ્છનીયતાની વિરુદ્ધ અવાજ કેવી રીતે ઉઠાવી શકશે ? અનુચિત સામે કેવી રીતે લડી શકશે ? અવિવેક અને અનાચારને નાબૂદ કેવી રીતે કરી શકશે ? તેથી યુગપરિવર્તનના મહાન અભિયાનનું નેતૃત્વ કરી શકવા માટેની જરૂરી શરત એ છે કે આ ક્ષેત્રમાં કોઈ યશ અને માન પામવા માટે નહીં, વિરોધ, નિંદા અને તિરસ્કાર પામવાની હિંમત લઈને આગળ આવે.

માનવીના જીવનમાં અડધી ભૂલો તો ફક્ત એટલા માટે થઈ જાય છે કે જ્યાં આપણે વિચારથી કામ લેવું જોઈએ ત્યાં આપણે ભાવનાથી કામ લઈએ છીએ અને જ્યાં ભાવનાની જરૂર રહે છે ત્યાં વિચારોને અપનાવીએ છીએ.

સર્વાંગપૂર્ણ પ્રગતિ માટે જરૂરી કેટલાંક 'વિટામિન'

મનીષી જોન ગ્રે દસ પ્રકારના પ્રેમપાથેયની સમજને અનિવાર્ય જણાવે છે. આને તેઓ આત્માના પોષણ કરનારાં વિટામિનોની સંજ્ઞા આપે છે. આમાંથી કોની પાસે કઈ પ્રકારનાં વિટામિનોનો અભાવ છે અને તેઓ તેને કઈ રીતે મેળવી શકે છે ? આ સમજની સાથે સાથે આંતરિક સફળતાનો અનુભવ શરૂ થાય છે.

દરેક વ્યક્તિના સપનાનો સંસાર સુખ-શાંતિ તથા પ્રગતિ-આનંદના તાજા-વાણાથી વણાયેલો હોય છે અને બધા જ આ દિશામાં પોતાના તરફથી ભરપૂર પ્રયત્નો કરતા પણ હોય છે. પરિણામસ્વરૂપ પુરુષાર્થને અનુરૂપ ધન, નામ, યશ, પદ-પ્રતિષ્ઠા વગેરે બધું જ મળતું જાય છે, પરંતુ આ કલ્પિત સ્વર્ગ હોવા છતાં પણ કોને બબર જીવન માનસિક યંત્રણાઓથી ભર્યા યાતનાગૃહનું રૂપ લેવા લાગે છે. બાહ્ય ચમક-દમકની પાછળ આંતરિક અશાંતિ, ઉદ્વિગ્નતા તથા હતાશા-નિરાશાનાં વાદળો ઘેરાતાં રહેતાં હોય છે.

“હાઉ ટુ ગેટ વોટ યુ વોન્ટ એન્ડ વોટ યુ હેવ”ના લેખક સુવિખ્યાત મનીષી જોન ગ્રેએ આ વિડંબના ઉપર ઘણી જ મોહક ટિપ્પણી કરી છે. તેમનું કહેવું છે કે આંતરિક સફળતા વગરની બાહ્ય સફળતા, સ્થિતિને વધુ દુઃખદ બનાવી દે છે. જેમાં અસંતોષ, ઉદ્વિગ્નતા તથા પરેશાની વધતાં જાય છે. જ્યારે બધું જ ધ્યાન બહાર કેન્દ્રિત હોય છે, ત્યારે આપણે તીવ્રતાથી આગળ વધીએ છીએ, પરંતુ આપણું આંતરિક પતન પણ તેટલી જ તીવ્રતાથી થવા લાગે છે. અતઃ બાહ્ય ઈચ્છા ઉપર કેન્દ્રિત થતાં પહેલાં આપણે સ્વયં પ્રત્યે સાચા બનવું પડશે તેમજ પ્રસન્નતાની શોધ પહેલાં અંદર કરવી પડશે. બાહ્ય ઉપલબ્ધિઓ સુખ-શાંતિનું સર્જન કરે છે જ્યારે આ તત્ત્વ અંદર પણ વિદ્યમાન હોય ત્યારે જ સાચી ઈચ્છા અને પોતાના ઉત્કટ પ્રયત્ન વડે કોઈ પણ આને મેળવી શકે છે અને આ દરેક વ્યક્તિની પહોંચની અંદર છે.

આને મેળવવાની વિધિને તેઓ ચાર ચરણોમાં સ્પષ્ટ કરે છે. આમાં સૌપ્રથમ છે - દૃષ્ટિકોણની સ્પષ્ટતા. આની અંતર્ગત સૌપ્રથમ આપણે એ જાણવું જરૂરી છે કે આપણે ક્યાં ઊભાં છીએ ? એટલે કે અંતઃ બાહ્ય સંતુલન માટે

આપણે શું કરવાનું છે ? કેમ કે જો દિશા સાચી નહીં હોય તો કોઈ પણ પ્રકારના પ્રયત્નો પ્રતિકૂળ પરિણામ જ ઉત્પન્ન કરશે. મન, ભાવ તેમજ ઇન્દ્રિયોની સાથે આત્માની ઈચ્છાને અનુરૂપ કાર્ય કરવાથી અંતઃબાહ્ય સફળતાઓનો માર્ગ પ્રશસ્ત થાય છે.

આના દ્વિતીય ચરણમાં આપણે સ્વયંને જાણવાની સાથેસાથે સ્વયં પ્રત્યે સત્યવાદી પણ બનવું પડશે. બાહ્ય સફળતા ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતાં પહેલાં આંતરિક પ્રસન્નતાને શોધવી પડશે. આને માટે મનીષી જોન ગ્રે દસ પ્રકારના પ્રેમપાથેયની સમજને અનિવાર્ય જણાવે છે. આને તેઓ આત્માના પોષણ કરનારાં વિટામિનોની સંજ્ઞા આપે છે. આમાંથી કોની પાસે ક્યા પ્રકારનાં વિટામિનોનો અભાવ છે અને તેઓ તેને કઈ રીતે મેળવી શકે છે ? આ સમજની સાથેસાથે આંતરિક સફળતાનો અનુભવ શરૂ થાય છે.

આમાંથી સૌ પ્રથમ છે - પ્રભુપ્રેમનું પાથેય. આના અભાવે જીવન ઘોર સંઘર્ષ બની જાય છે. જેમાં પ્રાયઃ આપણે થાકી હારી જઈએ છીએ. કેમ કે આપણે વિચારીએ છીએ કે બધું જ આપણે જાતે કરવાનું છે અને આપણું થોડુંક સામર્થ્ય હંમેશાં આપણને આશંકાઓ-નિરાશાઓથી ઘેરી રાખે છે. નિત્ય ધ્યાન-ઉપાસનાની ક્ષણોમાં આપણે પ્રભુ સાથે પ્રેમસંબંધ સ્થાપિત કરી આ પાથેયને પામી શકીએ છીએ.

જોન ગ્રેની ભાષામાં આ વિટામિન-૧ પછી વિટામિન-૨ની જરૂરિયાત હોય છે. આ વિટામિન-૨ માતા-પિતા એટલે કે અભિભાવકો પ્રેમપાથેય છે. આના વિના જીવન અસુરક્ષા, અપર્યાપ્તતા તેમજ હીનતાના ભાવથી ગ્રસ્ત રહે છે. ભાવસંતુલન ભારે તાણની સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરી દે છે. કુશળ મનોચિકિત્સક ઘણું ખરું પોતાને

સ્વાર્થરહિતનો પ્રેમ આપીને આ ઊણપને પૂરી કરી શકે છે. આમ તો પ્રભુપ્રેમ આની પૂર્તિનો એક સુરક્ષિત રસ્તો છે. વિટામિન-૩ મિત્ર-પરિજનોનું પ્રેમપાથેય છે. આના અભાવે જીવન અતિ ગંભીર થઈ જાય છે. દોસ્તો-મિત્રોથી જીવન હળવુંકૂલ થઈ જાય છે. સાથે-સાથે સ્વયંનો પોતાના વાસ્તવિક રૂપમાં સ્વીકાર કરવામાં પણ મદદ મળે છે.

વિટામિન-૪ સમકક્ષ જનોનું પ્રેમપાથેય છે. આની પૂર્તિ આપણે આપણી રુચિ પ્રમાણેની કોઈ સામૂહિક ગતિવિધિઓ, રમતની ટીમ અથવા ક્લબ વગેરેમાં જોડાઈને પૂરી કરી શકીએ છીએ. વિટામિન-૫ સ્વ પ્રેમનું પાથેય છે. આ વિશુદ્ધ રૂપે સ્વયંને પ્રેમ કરવો એ છે. આપણે જેવા પણ છીએ સારા-ખરાબ, તેનો તેવા જે રૂપમાં સ્વીકાર કરવો અને પોતાના ભાગ્યનિર્માતાના રૂપમાં દુર્બળ પક્ષને સુધારવા તેમજ સારા પક્ષને પ્રાધાન્ય આપવા માટે નિત્ય કેટલોક સમય કાઢવો. જેમાં આત્મનિરીક્ષણ દ્વારા પોતાની સર્વાંગીણ પ્રગતિના તાણા-વાણા વણી શકાય. આ એક મહત્વપૂર્ણ તથ્ય છે કે જ્યાં સુધી સ્વયંને પ્રેમ નહીં કરીએ, ત્યાં સુધી કોઈ અન્ય પણ આપણને પ્રેમ નહીં કરે. એટલા માટે સૌપ્રથમ આપણે આપણી જાતને પ્રેમ કરવો પડશે.

જોન ગ્રેના મતાનુસાર આ પાંચ વિટામિનો મળતાં જ આંતરિક સફળતાના માર્ગ ખૂલવા લાગે છે અને અધિકાંશ સમસ્યાઓનું નિરાકરણ આવવા માંડે છે. આ સિવાય પાંચ અન્ય વિટામિન છે, જે આપણાં વ્યક્તિત્વને સુવિકસિત કરે છે. આમાંથી વિટામિન-૬ આત્મીય જીવન સહચરનું પ્રેમપાથેય છે, આમાં પરસ્પર પ્રેમનું આદાન-પ્રદાન થવાથી ભાવનાત્મક સંતુષ્ટિ મળે છે. વિટામિન-૭ એ બાળકો અથવા તો આશ્રિતો ઉપર બિનશરતી પ્રેમ છે. જો બાળકો ન હોય તો પાળેલાં પશુ અથવા તો ફૂલ-છોડ ઉપર આ પ્રયોગ થઈ શકે છે. આમાં જવાબદારીનું ભાન તો હોય છે જ સાથેસાથે આવી સ્વાર્થરહિત પ્રેમ કરવાથી આત્મા મક્કમ થઈ જાય છે.

વિટામિન-૮ પોતાના સમુદાય-પરિવેશને સુંદર-

સુરમ્ય બનાવવામાં પોતાનો સહયોગ આપવા માટે છે. આ જીવનમાં મળેલ ઉપહારોને હૃદયવાની પ્રક્રિયા છે. વિટામિન-૯ સંપૂર્ણ સમાજ અને વિશ્વમાનવનું પ્રેમ પાથેય આ સ્વયંના અસીમ આત્મવિસ્તારની પ્રક્રિયા છે. આ બધા જ પ્રેમપાથેયની પ્રક્રિયામાં જ્યારે અનુભવોની પૂંજ વધારે હોય છે, ત્યારે સ્વયંની અંતઃપ્રજ્ઞા પણ વધારે હોય છે. લોકો પણ 'વધુમાં વધુ વિશ્વાસ મૂકે છે. ત્યારે વિશ્વમાનવ સુધી સેવાનો વિસ્તાર વ્યક્તિત્વનાં નૂતન ક્ષેત્રો ખોલે છે. આવું થાય ત્યારે વ્યક્તિ ઉંમર-લાયક હોવા છતાં વધુ જીવંત તેમજ યુવાની અનુભવી શકે છે. ત્યારબાદ વિટામિન-૧૦ નો વારો આવે છે. જોન ગ્રેના મતાનુસાર ઉપર્યુક્ત પ્રેમપાથેયના પોષણ પછી જીવનપુષ્ય ખીલી ઊઠે છે, પ્રેમ છલકાવા લાગે છે અને પૂર્ણ સમર્પણની સ્થિતિ આવે છે અને વ્યક્તિ પ્રભુનું એક યંત્ર બની જાય છે. ત્યારે તે જે ઈચ્છા કરે છે, તે જ પ્રભુની ઈચ્છા હોય છે.

મનીષી જોન ગ્રેનું માનવું છે કે આ પ્રેમ વિટામિનોના આધારે આપણે આત્માના સંપર્કમાં આવીએ છીએ અને આંતરિક સફળતા પામીએ છીએ. સાચી ઈચ્છા જાગૃત થાય છે અને આપણે આપણી આંતરિક શાંતિને ખોયા વગર ઈચ્છિત વસ્તુઓ મેળવવાનું શરૂ કરીએ છીએ. જ્યારે અંતઃપ્રજ્ઞાથી સંપર્ક થાય છે, ત્યારે અતિવાદ સુધી જવાની સંભાવના પણ નથી રહેતી. અહીં શ્રમ કરતાં વધુ વિશ્વાસ સાથે આપે છે. અહીં પોતાની સીમા બહાર જવાનો બોધ નકારાત્મક ભાવો ઊઠવાથી થઈ જાય છે અને આપણે તે કાર્યને છોડીને પ્રભુ તરફ વળી જઈએ છીએ, કેમ કે હવે પછી પ્રભુ જ આપણે માટે સર્વસ્વ છે. ગ્રેના મતાનુસાર હવે તો બસ કાર ચલાવવા માટે સ્ટીયરીંગ ઉપર હાથ રાખીને તેને સંભાળવાનું હોય છે નહિ કે કારને ધક્કો મારવાનો, કેમ કે તે તો એન્જિન સ્વયં કરી લે છે. આવી જ રીતે પરમેશ્વર તરફ વળવાથી જીવનયાત્રા અધિક સરળ થઈ જાય છે.

આપણે વાસ્તવમાં જે ઈચ્છીએ છીએ, વસ્તુતઃ તેને જાણવું એટલું સહેલું તો નથી જ, તેમાં આપણા કેટલાક

નકારાત્મક ભાવ પ્રબળરૂપે આડા આવે છે. જોન ગ્રેએ આ પ્રકારના પથ અવરોધક ૧૨ પ્રકારના ભાવોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

આમાં સૌપ્રથમ છે :

(૧) પરનિંદા તેમજ ક્રોધ : અન્યને સારું-ખોટું કહેવાથી અથવા નુકસાન પહોંચાડવાના ભાવથી આપણા જીવનનું નિયંત્રણ અન્ય લોકોના હાથોમાં ચાલ્યું જાય છે. આપણી દુર્દશા માટે અન્યને દોષી ગણવાની વૃત્તિમાંથી આપણે જેટલા મુક્ત થઈએ અને ક્ષમાભાવ ધારણ કરીએ છીએ, એટલી જ આપણી રચનાશક્તિ વધે છે અને પ્રેમની રુંધાયેલી શક્તિ એટલી જ મુક્ત થાય છે.

(૨) નિરાશા તેમજ અવસાદ : એવો વિચાર મગજ ઉપર સવાર હોય છે કે મનગમતી વસ્તુ અથવા લક્ષ્યને મેળવવાની એક જ રીત છે. જ્યારે હકીકતમાં તેના ઘણા જ વિકલ્પો ઉપલબ્ધ હોય છે ત્યારે આ ભાવ અનુભવીએ છીએ. દસ પ્રેમપાથેયની સમજ આપણને આનું દિગ્દર્શન કરાવે છે. બીજું જ્યાં સુધી આપણને જીવનમાં જે કંઈ મળ્યું છે, તેના પ્રત્યે આપણું હૃદય ખુલ્લું નથી રાખતાં ત્યાં સુધી આપણે આપણાં ઉજ્જવળ ભવિષ્યનું અનુમાન કરી શકતાં નથી.

(૩) સંશયજન્ય ઉદ્વિગ્નતા : ભૂતકાળની વણઠીકલી સમસ્યાઓ જ વર્તમાનમાં ઉદ્વિગ્નતાનું કારણ બને છે. આનો પરિષ્કાર જરૂરી છે.

(૪) નકારાત્મક ભાવોને સાચા ઠેરવવા : જ્યારે આપણે પરિસ્થિતિને બદલવાની આપણી નૈસર્ગિક ક્ષમતા ઉપર અવિશ્વાસ રાખીએ છીએ, ત્યારે જ નકારાત્મક ભાવોને ઉચિત સિદ્ધ કરીએ છીએ, પરંતુ આનાથી મુક્ત થયા વગર સમસ્યાનું સમાધાન થતું નથી. નકારાત્મક ભાવોનું ઉદાત્તીકરણ મનુષ્યની સૌથી મોટી શક્તિ છે. આ વિશ્વાસ, અસહાય તેમજ શક્તિહીન અવસ્થામાં પણ સમાધાન એટલે કે સકારાત્મક પરિણામની આશા અપાવે છે.

(૫) કટાક્ષ, વિદ્રોહનો ભાવ : અન્ય પ્રત્યે વ્યક્ત થયેલો આ ભાવ ઊંડાણમાં સ્વયં પ્રત્યેનો જ હોય છે.

અન્યમાં આપણે તે જોતા હોઈએ છીએ, જે આપણને આપણામાં પસંદ નથી. જોકે અન્યથી અસંતોષ બહુ ખોટો નથી, પરંતુ કટુતા-કડવાશ આપણને હૃદયના પ્રેમથી દૂર રાખે છે. આપણે અન્યની અદ્વિતીયતાને નકારીએ છીએ, તેના પ્રતિકૂળ વ્યવહારથી અધીર તેમજ કુંઠિત થઈ જઈએ છીએ.

(૬) અનિર્ણય તેમજ કિંકર્તવ્યવિમૂઢતાની સ્થિતિ : આમાં આપણે જ્યારે દિશાનિર્ધારક આંતરિક ક્ષમતાથી વિલગ થઈ જઈએ છીએ ત્યારે મૂંઝાઈએ છીએ. આનાથી બચવા માટે આપણે પહેલાંની નિષ્ફળતાઓમાંથી પાઠ લઈને જીવનલક્ષ પ્રત્યે સ્પષ્ટ દૃષ્ટિ રાખવી જોઈએ.

(૭) દીર્ઘસૂત્રતા : આનું તાત્પર્ય છે - જીવનમાં જે કરી શકીએ છીએ, તે ન કરવું. આવી સ્થિતિમાં આપણી ઇચ્છાશક્તિ ક્યારેય પવિત્ર તેમજ સશક્ત હોતી નથી અને આપણે જેવું-તેવું જીવન જીવવા માટે વિવશ હોઈએ છીએ.

(૮) પૂર્ણતાવાદી થવું : આ અતિવાદ છે, જીવન અપૂર્ણતાથી પૂર્ણતા તરફ પ્રવાહિત છે. જ્યારે આપણે આ તથ્યથી શૂન્ય થઈએ છીએ, ત્યારે પૂર્ણતાવાદી થઈએ છીએ. ગ્રેનું કહેવું છે કે બાહ્ય જીવનમાં પૂર્ણતાનો આગ્રહ રાખવો એ સ્વસ્થ ઇચ્છા નથી. આની પૂર્તિ આપણે આંતરિક જીવનમાં પ્રભુ સાથે જોડાઈને કરી શકીએ છીએ.

(૯) ક્ષોભ તથા દ્વેષ : જ્યારે આપણે ભૂતકાળમાં જીવી રહ્યા હોઈએ છીએ ત્યારે આવી સ્થિતિ ઉદ્ભવે છે ધ્યાન નકારાત્મક ઉપર લાગેલું હોય છે અને એવું લાગે છે કે આપવા માટે કશું જ નથી. આ અનુદારતા ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરે છે. ક્ષોભ એ વાતનો સ્પષ્ટ સંકેત છે. આપણે ખોટી દિશામાં ઘણું ધ્યાન આપી રહ્યા છીએ. આવી જ રીતે અન્યમાં દોષદર્શનના બદલે આપણે સ્વયંને પ્રેમ તથા અન્ય પ્રેમપાથેય ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ. ત્યારે જ આપણે દ્વેષથી મુક્ત થઈ શકીશું.

(૧૦) આત્મદયાનો ભાવ : ગ્રેના મતાનુસાર આપણે જ્યારે જીવનમાં ઉપલબ્ધ સફળતાઓ તેમજ અનુદાનોને નકારીએ છીએ અને બધું જ ધ્યાન ઊણપો

ઉપર કેન્દ્રિત કરીએ છીએ ત્યારે આત્મદયાના ભાવથી ગ્રસ્ત થઈએ છીએ.

(૧૧) સંભાંતિ : જ્યારે જીવન પ્રત્યેનો દૃષ્ટિકોણ સ્પષ્ટ નથી હોતો ત્યારે આ થાય છે. બધા તરત જવાબ ઈચ્છે છે અને પ્રશ્નોની સાથે જીવવાની કળા નથી જાણતા. આવશ્યકતા છે - ભૂતકાલીન અનુભવોને ધન્યવાદ આપવાની તથા દરેક કટુ અનુભવમાંથી શિક્ષણ પામવાના અભ્યાસની. કેમ કે જીવન ક્યારેય પડકારોથી ખાલી નથી હોતું. હા, આપણી તેની સામે લડવાની ક્ષમતા હંમેશાં વધતી રહે છે.

(૧૨) અપરાધબોધ : જ્યારે આપણે પોતાની જાતને પ્રેમ કરતા નથી તથા પોતાની ભૂલોને માફ નથી કરતા ત્યારે આ વિકસે છે. આવી સ્થિતિમાં આપણે આપણી માસૂમિયતથી વંચિત થઈ જઈએ છીએ. આ માસૂમિયતના અનુભવ માટે એ જ્ઞાન જરૂરી છે કે ભૂલો કરવા છતાં આપણે પ્રેમને લાયક છીએ.

આ અંતરાયોના નિરાકરણનો પ્રયાસ બાહ્ય સફળતાઓની જેમ સમય, ઊર્જા તથા સમર્પણની માંગ કરે છે. દસ પ્રેમપાથેયની સાથે, એના પ્રત્યે સતત જાગરૂકતા તેમજ તેનું ખંતપૂર્વક પરિશોધન કરતા રહી

આપણે ગહનતમ ઈચ્છાના સંપર્કમાં આવવાની શરૂઆત કરીએ છીએ. ઐ અહીં નકારાત્મક ભાવનાઓના દમનચક્રના પ્રત્યે સચેત કરતાં કહે છે કે જ્યારે નકારાત્મક ભાવોનું આપણે ઉદાત્તીકરણ કરી નથી શકતા, તો તેનો સરળમાં સરળ ઉપાય તેનો બહિષ્કાર તથા દમન રહી જાય છે. પરિણામ સ્વરૂપ આપણે આપણી વાસ્તવિક ઈચ્છાથી દૂર થઈ જઈએ છીએ. જ્યારે વ્યક્તિને પોતાની શારીરિક, માનસિક, ભાવનાત્મક તેમજ આધ્યાત્મિક બધા જ પ્રકારની ઈચ્છાઓનું સન્માન કરવું પડશે. આનું સન્માન કરવાનો અર્થ તેને ક્રિયારૂપમાં પરિણત કરવાનો નથી, પરંતુ તેને સાંભળવા, સમજવા અને તેને સુસંગત કરવાનો છે. આવી સ્થિતિમાં રૂપાંતરણ પોતાની મેળે જ થવા લાગે છે. જ્યારે કોઈ એક સ્તર ઉપર ઉત્પન્ન ઈચ્છા અન્ય સ્તરોથી સદ્ભાવપૂર્ણ થાય ત્યારે તે સાચી ઈચ્છા હશે. જેટલું આપણે આપણી સાચી ઈચ્છાના સંપર્કમાં આવીશું. એટલું જ આપણા જીવનમાં આંતરિક તેમજ બાહ્ય બેવડી પ્રગતિનો માર્ગ પ્રશસ્ત થતો જશે અને આપણાં સ્વપ્નોનો સંસાર સાકાર રૂપ લેવા લાગશે.

મહિષપુર નગરમાં રવિદત્ત નામની એક વ્યક્તિ રહેતી હતી. પોતાનાં પશુઓને ચરાવતી તે પોતાની ગૃહસ્થીમાં વ્યસ્ત રહેતી હતી. વિદ્વાનોનો એક સમૂહ તીર્થયાત્રા કરતો ગામમાં આવ્યો. સામૂહિક ઉદ્બોધનમાં તે બોલ્યા - શા માટે આવા તુચ્છ કાર્યોમાં તમે તમારું જીવન નષ્ટ કરી રહ્યા છો. વ્યર્થ સંચય ન કરો. પરલોકની તૈયારી કરો. રવિદત્તે ઉપદેશનો શરૂઆતનો અડધો જ ભાગ સાંભળ્યો અને એક બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિની લાલચમાં ઘરેથી ભાગી નીકળ્યો. જંગલ, નદી-નાળાં પસાર કરતો કરતો એક સંત પાસે પહોંચ્યો, જે પક્ષીઓને ચણ નાખી રહ્યા હતા.

ઘણી વાર સુધી તેમણે ધ્યાન ન આપ્યું, તે ગુસ્સે થઈ ઊઠ્યો - “આપ કેવા સંત છો. હું કેટલીય વારથી ઊભેલો આપની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યો છું. મને પણ બ્રહ્મજ્ઞાન આપો.” અનાજની ટોપલી તેના હાથમાં પકડાવી સંત બોલ્યા, “આવ ! તું પણ આને ચણ નાંખ. આ મસ્તી અને આનંદનું સામ્રાજ્ય જો.” રવિદત્ત ભાનભૂલીને સંતને ગમે તેમ બોલવા લાગ્યો ત્યારે કશું જ બોલ્યા વગર તેઓ તેને ભેટી પડ્યા. બોલ્યા - “ભાઈ, જેને તું શોધી રહ્યો છું. તે શાસ્ત્રો-ઉપદેશોમાં નથી. તેને તો તું ભાન ભૂલીને ખોઈ રહ્યો છું. ફૂલોની સુગંધ અને અગ્નિની ઉષ્માની જેમ આનંદ તો તારી અંદર કેદ છે. તેને કેદમાંથી મુક્ત કર, ખીલ અને પોતાની સૌરભ, હાસ્ય સૌને વહંચ, કર્તવ્યપાલન દ્વારા આ સૃષ્ટિના સૌંદર્યને વધાર પોતાને ખાલી કરી નાખ ત્યારે આનંદનો સમુદ્ર તને તારી જ અંદર લહેરાતો જોવા મળશે.”

મળ્યો પથ નિર્વાણનો..

“હું કોણ છું ? શું છું ? શા માટે છું ? કઈ રીતે છું ?” આ પ્રશ્નોએ એના મનમાં તીવ્ર ઊથલપાથલ મચાવી રાખી હતી. તે પોતાની જિજ્ઞાસાના સમાધાન માટે ભગવાન તથાગતની પાસે ગયો. તે સમયે ભગવાન જૈતવનમાં એક વિશાળ વટવૃક્ષની છાયામાં બેસી ધ્યાનમાં લીન હતા. તેના વ્યાકુળ પોકારના કારણે તેમની તન્મયતા ભંગ થઈ. તેઓનાં કરુણાર્દ્ર નેત્ર કમલદલવત્ ધીરે ધીરે ખૂલ્યાં. તેઓએ અત્યંત ભાવમય સ્વરમાં પૂછ્યું, “તું કોણ છે વત્સ ?”

“એ જાણવા માટે જ તો હું આપની પાસે આવ્યો છું !” તેણે ખૂબ વ્યાકુળ સ્વરોમાં પોતાની વ્યથા પ્રભુને નિવેદિત કરતાં કહ્યું - “આમ તો ગામવાસીઓ મને યથાગતના નામની બોલાવે છે.”

મહાત્મા બુદ્ધે તેના ચહેરા તરફ એક નજર નાખી. તેના ચહેરા ઉપર વ્યાકુળતા નજરે પડતી હતી. એક ક્ષણ માટે રોકાઈને તેઓએ તેને સંબોધિત કરતાં કહ્યું - “તારો પ્રશ્ન આત્મવિજ્ઞાન માટેનો છે. હું એક સાધારણ વ્યક્તિ આ પ્રકારનું તત્ત્વજ્ઞાન કઈ રીતે સમજાવી શકું ?” ભગવાન તથાગત તેની જિજ્ઞાસાને કસોટી ઉપર કસી રહ્યા હતા.

પરંતુ જિજ્ઞાસુ પોતાના મંતવ્ય ઉપર દૃઢ હતો. તેની જિજ્ઞાસા ઉત્કટ અને તીવ્ર હતી. તેનાં નેત્રોમાં ભગવાન તથાગતના કથન ઉપર નિરાશાને બદલે આસ્થાના ભાવ દૃઢ થયા. તે કહેવા લાગ્યો - “આપ સામર્થ્યવાન છો, પ્રભુ ! જો આપનાં ચરણોના સાંનિધ્યમાં પણ મારા મનને શાંતિ ન મળી, તો હું અહીં જ મારા પ્રાણનો ત્યાગ કરીશ.”

તથાગત વિચારમગ્ન થઈ ગયા. તેઓ વિચારવા લાગ્યા, આત્મજ્ઞાન તો છે - મન-વાણીથી પર એવી અનુભૂતિનો વિષય. માત્ર શબ્દો દ્વારા આને કોઈપણ રીતે સમજાવી શકાશે નહીં. પરંતુ જિજ્ઞાસુ તો છે સાચો,

પૂર્ણ અધિકારી. કંઈક તો કરવું જ પડશે.

“ઠીક છે, થોડાક દિવસ અહીં જ મારી પાસે રહે અને જે હું તને કહું એવું જ તું કર.” તથાગત બોલ્યા.

“આપ જેવું કહેશો, એવું જ કરીશ. મને આદેશ આપો ભગવન્.” યથાગતનો ચહેરો હવે આશા અને ઉલ્લાસથી ચમકી રહ્યો હતો.” હમણાં તો આટલું જ કરો. તું રોજ સવારે નગરમાં જજે અને રાત્રે પાછો ફરીને ત્યાંના બધા જ સમાચાર મને સંભળાવતો રહેજે.”

“જેવી આજ્ઞા ભગવન્.” યથાગતે માથું નમાવ્યું.

પ્રભુનો આદેશ માનીને તે હવે નિયમિતપણે નગર જતો અને ત્યાંથી પાછો ફરીને ત્યાંની બધી જ ઘટનાઓ તથાગતને અક્ષરશઃ સંભળાવતો હતો. મહિનાઓ સધી આ ક્રમ અવિરત ગતિથી ચાલતો રહ્યો. અચાનક એક દિવસ તથાગતે પાણીથી ભરેલી થાળી તેને આપી અને કહ્યું - “આજે આ થાળી તારે સાથે લઈને નગરમાં જવું પડશે. પરંતુ સાવધાન રહેજે, પાણીનું એક ટીપું પણ થાળીમાંથી નીચે પડવું ન જોઈએ. પાછા આવીને રોજની માફક નગરનો પૂરો વૃત્તાંત મને સંભળાવજે.”

ત્યાર પછી તેની જ સામે પોતાના અનુગત શિષ્યને બોલાવીને તથાગતે આજ્ઞા કરી - “તું એક તીક્ષ્ણ ધારવાળી તલવાર લઈને આ યથાગતની પાછળ-પાછળ જા. એના હાથમાં રહેલી થાળીમાંથી એક ટીપું પણ પાણી નીચે પડે, તો ત્યાં ને ત્યાં જ તેનો હાથ કાપી નાંખજે. મને પૂછવા આવવાની જરૂર નથી.”

“જેવી આજ્ઞા પ્રભુ !” અનુગત શિષ્યે કહ્યું અને તલવાર લઈને યથાગતની પાછળ-પાછળ જવા માટે તૈયાર થઈ ગયો.

નિત્ય નગરમાં જઈને સમાચાર લાવવાની એક જ દિનચર્યામાંથી તે ઉબાઈ ચૂક્યો હતો. આજે કાર્યપરિવર્તન તો થયું, પરંતુ ઘણું જ રોમાંચક તેમજ અત્યંત દુસ્સાધ્ય. તે ઘણો જ ગભરાઈ ગયો. તેણે સપનામાં પણ નહોતું

વિચાર્યું કે તથાગત આવો અદ્ભુત, અનોખો અને સાથેસાથે આવો ભયાનક આદેશ પણ આપશે. હશે ! ઘણી જ સાવધાની સાથે પાણીથી ભરેલી થાળી લઈ યથાગતે નગર તરફ પ્રસ્થાન કર્યું. ખુલ્લી તલવાર લઈ અન્ય શિષ્ય તેની થાળી ઉપર ચાંપતી નજર રાખતો રહીને તેની પાછળ પાછળ ચાલી નીકળ્યો.

રસ્તામાં લોકો કુતૂહલ અને વિસ્મયથી આ દશ્યને જોતા અને પરસ્પર અનુમાનાદિ તર્કો વડે આ વિસ્મયકારક દશ્યનું સમાધન શોધતા હતા, પરંતુ યથાગતનું ધ્યાન થાળી અને તેમાં રહેલ પાણીને છોડીને ક્યાંય બીજે જરા પણ જતું નહતું. જ્યારે કોઈ કંઈક પૂછતું, તો તે જવાબ પણ આપી શકતો નહતો. પછી તો નિત્ય દિનચર્યાના ક્રમમાં સમાચારસંગ્રહનું ભાન પણ તેને ક્યાંથી હોય ? જેમ-તેમ ધીમે ધીમે આખા નગરનું પરિભ્રમણ પૂરું થયું. રાત્રે બંને ફરીને ભગવાન તથાગતની પાસે પહોંચ્યા. કહેવાની જરૂર નથી, થાળીમાંથી એક પણ ટીપું પાણી નીચે પડ્યું ન હતું.

“નગરના બધા જ સમાચાર સંભળાવો.” ભગવન્ યથાગતે પોતાનો આદેશ તેને કહી સંભળાવ્યો.

“પરંતુ પ્રભુ ! આજે તો હું જરા સરખું પણ નગર જોઈ શક્યો નથી. પછી હું કઈ રીતે ત્યાંના સમાચાર આપને કહી સંભળાવું, ભગવન્ !” યથાગત વિનમ્રતાપૂર્વક બોલ્યો.

“કેમ ? તું નગરમાંથી તો આવી રહ્યો છે ! શું આખો દિવસ તેં નગરનું ચક્કર કાપ્યું ન હતું ?”

“લગાવ્યું તો હતું, ભગવન્ !” યથાગતે કહ્યું.

“તો પછી નગર નહોતું જોયું ? આવું શા માટે બોલે છે ?” તથાગતે પૂછ્યું.

“આપે મારા નગરભ્રમણની સાથે સાથે જ આપના એક અનુગત શિષ્યને એવો આદેશ પણ આપ્યો હતો કે થાળીમાંથી પાણીનું એક પણ ટીપું નીચે પડે તો મારા બંને હાથ એ જ વખતે તલવારથી કાપી નાંખે બસ આ જ કારણે ભયભીત થયેલો એવો હું એક પળ માટે પણ મારું ધ્યાન થાળી ઉપરથી હટાવી ન શક્યો. તો પછી હું

નગર કઈ રીતે જોઈ શકું !” યથાગતે ઉત્તર આપ્યો.

“બસ વત્સ બસ, આ જ છે આત્મજ્ઞાનની કળા, આત્મવિદ્યાની પ્રાપ્તિનો ઉપાય. જે રીતે થાળીમાંથી પાણી છલકાવાના ડરથી તું આખા નગરમાં ફર્યો હોવા છતાં પણ, કંઈ જોઈ-સાંભળી ન શક્યો. તારા મનની વૃત્તિઓ જરા સરખી પણ આઘી પાછી થઈ નહીં. આમ છતાં નગરની સજીવટ, ચહલ-પહલ, રાગ-રંગ તેમજ ઘટનાક્રમ બધું જ પૂર્વવત્ હતું. આ બધું હોવા છતાં પણ તે તારું ધ્યાન પોતાની તરફ થોડુંક પણ ખેંચી ન શક્યા...”

“...બસ આવી જ રીતે સંસારની બધી જ મોહ-મમતા છોડીને, બધી જ વ્યક્તિઓ-વસ્તુઓમાંથી ધ્યાન દૂર કરીને દીપકની જ્યોતની જેમ સાચા એકાગ્ર મનથી એક પરમાત્મામાં જ ધ્યાન લગાવી દે, તો ધીરે ધીરે તારું સ્વરૂપ તારી સામે સ્પષ્ટ થશે અને તારી બધી જ શંકાઓનું સમાધાન થશે. આની સાથે સાથે ઉપલબ્ધ થશે તને તારા બધા જ પ્રશ્નોના ઉત્તર અને મનને મળશે પરમ આધ્યાત્મિક શાંતિ. આ જ છે નિર્વાણનો પથ અને તારું જીવનલક્ષ.” આટલું કહીને ભગવાન તથાગત સમાધિસ્થ થઈ ગયા. યથાગત પણ તથાગત બનવાના પથ ઉપર ચાલી નીકળ્યો.

માનવ ! તું બીજાઓને રડાવવા માટે જન્મ્યો નથી, પરંતુ બીજાઓને હસાવવા માટે જન્મ્યો છે. તું અહીં નરક બનાવવા માટે નહીં, સ્વર્ગ બનાવવા માટે અવતર્યો છે. આપણે પોતાની જિંદગીના રાજા છીએ. તેને બનાવી પણ શકીએ છીએ અને બગાડી પણ શકીએ છીએ. મનુષ્ય પોતે પોતાનો સ્વામી છે. પોતે પોતાનો નેતા છે. બુદ્ધ ભગવાને કહ્યું - “અદ્ય દીપો ભવ.” માનવ, તું પોતે જ પોતાનો પ્રકાશ બનીને ચાલ.

સામાન્ય જીવનમાં તંત્રવિધાની ઝલક

વિચાર અથવા સંકલ્પશક્તિનો એક સાધારણ સરખો અનુભવ પણ જે લોકોને થયો છે, તેમને તંત્રનું પ્રારંભિક વિજ્ઞાન સમજવામાં મુશ્કેલી નહીં પડે. અહીં આપવામાં આવી રહેલી ઘટનાઓ ઘણી જ સાધારણ છે. પ્રત્યેકના જીવનમાં આ પ્રકારના અનુભવ થતા રહ્યા હશે. એક ઘટના સન ૧૯૯૯ના ઓગસ્ટ માસની છે. મુંબઈની એક મધ્યમવર્ગીય કોલોનીમાં ઉત્તરપ્રદેશના એક નાના ગામમાંથી ગયેલ પત્રકાર પોતે સ્થાયી થવા માટે સઘર્ષ કરી રહ્યા હતા. એક સાંધ્ય દૈનિકમાં કામ મળ્યું. સવારે સાત વાગે કામ ઉપર નીકળી જતા અને રાત્રે દસ-અગિયાર વાગ્યે પાછા ફરતા. ઓફિસમાંથી તો બપોર પછી ત્રણ વાગ્યે જ છૂટી જતા હતા, બાકીનો સમય તે પોતાનો પરિચય-સંપર્ક વધારવામાં ગાળતા.

શહેરી જિંદગી નાના ગામડામાંથી આવેલું વ્યક્તિત્વ અને મહાનગરનું ઉન્મુક્ત જીવન. યાર-દોસ્તોની સંગતમાં તેમને દારૂનો ચસકો પણ લાગી ગયો. એક દિવસ નશામાં ચકચૂર આવી રહ્યા હતા કે ગાડીએ ટક્કર મારી દીધી. બ્રેક લાગે ત્યાં સુધીમાં તો ડાબો હાથ વ્હીલ નીચે આવી ગયો. કેટલાક લોકોએ હોસ્પિટલ પહોંચાડ્યા અને ખિસ્સામાંથી મળેલ પરિચયપત્રના આધારે ઓફિસમાં ખબર આપી. ઉપચાર શરૂ થયો. હાલત ગંભીર હતી, પરંતુ ઘરનું સરનામું તો હતું નહીં ખબર કોને આપે ! આ ઘટનાના ત્રણ દિવસ પછી આ પત્રકારની મા આશ્ચર્યજનક રીતે હોસ્પિટલમાં પહોંચી ગઈ.

આશ્ચર્ય એટલા માટે કે તેમની મા મુંબઈથી લગભગ દોઢ હજાર કિલોમિટર દૂર નાના ગામડામાં રહેતી હતી. સાવ ગ્રામીણ મહિલા ! બેટો મુંબઈમાં રહે છે, ક્યાં રહે છે, કશી જ નથી ખબર. જે દિવસે દીકરો દુર્ઘટનાગ્રસ્ત થયો, તે દિવસથી વિચિત્ર અનુભવોમાંથી પસાર થઈ રહી હતી. કહેવા લાગી - સાંજે આઠ-નવ વાગ્યે એવું લાગ્યું જાણે બાબુ (દીકરાનું વ્હાલનું નામ) જોર-જોરથી બોલાવી રહ્યો છે. તે પોકારમાં છ-સાત

વર્ષની અવસ્થાનું ધ્યાનમાં આવે છે. જ્યારે બાબુ બહાર કોઈની સાથે લડી-ઝઘડીને આવતો, ત્યારે માને આંગળી પકડીને લઈ જતો અને પ્રતિદંદીને પોતાનું જોર બતાવતો હતો.

શરૂઆતમાં તો ધ્યાન આપ્યું નહીં, પરંતુ વારંવાર આવું ધ્યાનમાં આવતું. બપોર સુધીમાં મન જાણે કહેતું ન હોય કે બાબુ તકલીફમાં છે. મદદ માટે પોકારી રહ્યો છે. સવાર થતાં થતાં પ્રતીત થવા લાગ્યું કે છ-સાત વર્ષનો બાબુ આંગળી પકડીને ક્યાંક લઈ જઈ રહ્યો છે. મા બાબુના પિતાને કહીને, ન માન્યા તો જિંદ કરી ચાલી નીકળી. મુંબઈ જતી ટ્રેનમાં બેસી ગઈ. તે ઠામ-ઠેકાણું જાણ્યા વગર મુંબઈ સ્ટેશને ઊતરી. સ્ટેશન ઉપર ઊતરતાં જ માને લાગ્યું કે બાબુ આંગળી પકડીને પાછો આગળ ખેંચતો જાણે ચાલી રહ્યો છે. તેની દર્શાવેલી દિશા અને રસ્તા ઉપર ચાલતાં તે હોસ્પિટલ પહોંચી ગઈ. તે પુત્રને આ હાલતમાં જોઈને સ્તબ્ધ રહી ગઈ.

નવી દિલ્હીમાં ડિસેમ્બર, '૯૮માં ભરાયેલ પરાવિદ્યા સંમેલનમાં કેટલાય બુદ્ધિજીવી અને તર્કવાદીઓએ આ ઘટના સાંભળી, પત્રકાર પણ તે સંમેલનમાં હતા. તેમણે જણાવ્યું કે અર્ધ બેહોશીની હાલતમાં તેઓ પણ પોતાને પાંચ-છ વર્ષના અનુભવી રહ્યા હતા. માને આંગળી પકડીને ખેંચીને લાવી રહ્યા હતા. જ્યારે હોશ આવ્યો, ત્યારે માને માથા પાસે ઊભેલી જોઈને ચકિત રહી ગયા.

રાજધાનીના જ એક સાહિત્યકાર છે વિજયકાંત. તેમની પત્નીને કોઈ જ્યોતિષીએ કહી દીધું કે પતિને એકલા ક્યાંય જવા ન દેતા. દિલ્હીની બહાર તો ક્યારેય નહીં. ક્યારેક ક્યાંક જવું પડે, તો અન્યના હાથે તૈયાર થયેલું ભોજન ન કરે, આ પ્રકારની સાવધાની રાખજો. નહીંતર તમારા પતિ મુશ્કેલીમાં મુકાઈ જશે. તે આ સંસારમાંથી પણ જઈ શકે છે. જે કોઈએ પણ આ શિખામણ આપી, તેણે કોઈ યુક્તિસંગત કારણ દર્શાવ્યું નહીં. પત્ની કમલેશ્વરીએ પણ આ શિખામણ ઉપર વધુ વિચાર કર્યો નહીં. તેણે તે વાતની ગાંઠ વાળી લીધી.

સામાન્ય સ્તરની ભણેલીગણેલી ઘરકામ જાણતી મહિલા હતી. કુલીન અને સંસ્કારી હોવાની સાથે સાથે ઘર-પરિવાર પતિ-પરમેશ્વર સુધી જ પોતાનો સંસાર માનતી હતી. શિખામણ સાંભળ્યા પછીના મંગળવારે પતિની સાથે કોનોટ પ્લેસમાં આવેલ હનુમાન મંદિર ગઈ. પતિ હનુમાને ઈષ્ટ માને છે, કોઈ ભૂમિકા બાંધ્યા વગર પહેલાં વચન લીધું અને પછી સંકલ્પ કરાવ્યો કે તેઓ એકલા ક્યારેય દિલ્હીની બહાર નહી જાય. અહીં રહીને પણ કોઈના હાથનું તૈયાર થયેલું ભોજન નહીં કરે, હોટલ અને ભોજન-સ્વાગત સમારોહ જેવા અવસરોમાં પણ નહીં.

સંકલ્પ લીધે લગભગ ૧૨ વર્ષ થઈ ગયાં. સાહિત્યિક પત્રકારિત્વ ક્યાંય આવે-જાય અને ભોજન-યા-પાણી વગર ગતિ પકડતું નથી. પરંતુ વિજયકાંત પણ પૂરી રીતે પત્નીભક્ત સાબિત થયા. વચન આપ્યું એટલે આપ્યું. આજ દિન સુધી દિલ્હીની બહાર એકલા ગયા નથી. દિલ્હીમાં કોઈને ત્યાં ખાવાનું ખાધું નથી. ૧૯૯૨માં કમલેશ્વરી ગર્ભવતી થયાં. ત્રીજું બાળક હતું. તેને જન્મ આપ્યા પછી બે સપ્તાહ સુધી હોસ્પિટલમાં રહેવું પડ્યું. પત્નીની સ્થિતિ પલંગમાંથી ઊઠવા લાયક ન હતી. વચન આપ્યું હતું એટલા માટે વિજયકાંતે પણ બે સપ્તાહ સુધી ભોજન ન કર્યું. ફળ વગેરેથી જ કામ ચલાવી લીધું.

૧૯૮૭માં સંકલ્પ લીધો હતો. નભતો રહ્યો અથવા કહો કે નિભાવવો પડ્યો. બે-ચાર વાર ચોરીથી કશુંક ખાવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ ઘરે આવીને જોયું, તો પત્ની બીમાર પડેલી જોઈ. એક વાર વિજયકાંત પોતે ખાવાથી બીમાર પડ્યા. અસ્વસ્થ દશામાં ઘરે પહોંચ્યા, તો પત્ની ગુસ્સે થઈ, હનુમાનજીની સામે કહ્યું હતું કે કશું જ ખાતા નહીં. જોઈ લીધું તેનું પરિણામ. ગઈ સાલ એપ્રિલમાં કમલેશ્વરી બીમાર પડી અને ઘણાં જ ઈલાજ કરાવવા છતાં બચી ન શકી. મરતાં-મરતાં કહેતી હું તમને વચનમુક્ત કરું છું. ગમે ત્યાં તમે જઈ શકો છો, ખાઈ શકો છો. હું તમારી ચોકી કરતી રહીશ. ચિંતા કરશો નહીં.

આ ઘટનાઓનો તંત્રના ગુહ્ય વિજ્ઞાન સાથે સીધો કોઈ સંબંધ છે નહીં. આનાથી ફક્ત શરીર સાથે મન અને સંકલ્પના ભાવના સામર્થ્યને એક ઝલકના રૂપમાં સમજી શકાય છે. પહેલી ઘટના મા અને પુત્રના સંબંધોની પ્રગાઢતાની સાથે તેમના અંતસંબંધોની પરિચાયક છે, તો બીજી ઘટના સમર્પણ, ચિંતા અને નિષ્ઠાની. તંત્રવિદ્યાના જાણકાર કહે છે કે સાધનાના ક્ષેત્રમાં સફળ થવા માટે આ જ વસ્તુઓની જરૂરિયાત છે. સંકલ્પ, પ્રગાઢ સંકલ્પ મનની સૂતેલી શક્તિઓને જાગૃત કરી દે છે. મન આકાશમાં સંવ્યાપ્ત ઊર્જાને શોષે છે અને ધનીભૂત કરે છે. ધનીભૂત ઊર્જા પ્રકૃતિના સહજ પ્રવાહને ગતિ આપે છે અને દીર્ઘકાળમાં મળનારાં પરિણામો ટૂંક જ સમયમાં દેખાવા લાગે છે.

તંત્રશાસ્ત્રની માન્યતા છે કે દિક્ અને કાલ મહાશક્તિના જ વિલાસ છે. મૂળ રૂપમાં તેનું પોતાનું અસ્તિત્વ છે નહીં. દિક્ એટલે દિશાઓ, વિસ્તાર, સ્થાન. કાલનો અર્થ છે સમય. કોઈ પણ વિકાસ, પરિણતિ અથવા ફળશ્રુતિ આ બે તત્ત્વો ઉપર જ આશ્રિત હોય છે. તંત્રવિદ્યા આ બંનેને સાધવાનું કામ કરે છે. સાધવાનું એક નિશ્ચિત વિધાન છે. તેને સંપન્ન કરતા રહીને કોઈ પણ વ્યક્તિ અભીષ્ટ ફળ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, પરા અથવા અપરા પ્રકૃતિના નિયમ કઈ રીતે કામ કરે છે ? એ જાણવાની પણ તેમને જરૂર હોતી નથી. તંત્રવિદ્યાથી જેમને લાભ ઉઠાવવાનો છે. તેમને માટે માત્ર ટેકનિક જાણવી પૂરતી છે. ગુહ્ય જ્ઞાન-વિજ્ઞાન તો તંત્રવિદ્યાના આચાર્ય અથવા સિદ્ધ તાંત્રિક જ જાણે છે.

વિદ્યાનાં રહસ્યો સમજી ન શકવાનાં કારણે જ ઘણી વાર તેની પ્રામાણિકતા ઉપર પ્રશ્નચિહ્ન લાગી જાય છે. તંત્ર સંબંધિત ઘટનાઓ અને સિદ્ધિઓને લોકો અવિશ્વાસનું નામ આપી દે છે. તંત્રના નામે ઠગાઈ અને ધોખાબાજી પણ ઘણી ચાલે છે. પરંતુ આનું કારણ વિદ્યાનું ખોખલાપણું નથી તેના વિશે ફેલાયેલું અજ્ઞાન છે.

વસ્તુતઃ તંત્રને અંધવિશ્વાસનો ફતવો આપવાની ઉતાવળ એટલા માટે પણ થઈ જાય છે કે લોકો આને ચમત્કાર અને જાદુ-ટોનાની વિદ્યા માની લે છે.

નિશ્ચિતપણે તંત્રક્ષેત્રમાં ચમત્કાર કરી શકાય છે, પરંતુ તે વિલક્ષણ અને સર્વોચ્ચ સ્તરે પહોંચેલા લોકો દ્વારા વિધેયાત્મક સ્તર પર જ સંભવિત છે. સામાન્ય જાણકારે નાના-મોટા પ્રયોગો સુધી જ સીમિત રહેવું પડે છે. તેમને માટે ચમત્કાર અને વિલક્ષણ દાવો કરવા પર પ્રતિબંધ છે.

સંદેહ અને અવિશ્વાસનું એક કારણ આ વિદ્યાથી શોધ સંશોધનનો લોપ થવો એ પણ છે. આચાર્ય ગોવિંદ શાસ્ત્રીએ આ વિદ્યાના ચમત્કાર ન દેખાવાનું કારણ જણાવતાં કહ્યું છે - ફક્ત ઉપેક્ષા જ છે, જેના ચાલતા તંત્ર જેવી શક્તિ મનુષ્યજાતિનું ભલું કરી શકતી નથી. લોકો આને અવિશ્વાસની દૃષ્ટિએ જુવે છે. લોકો સમગ્ર તંત્રવિદ્યાને અવિશ્વસનીય કરાર આપીને ક્ષણભરમાં છુટકારો મેળવી લે છે. તેઓ એ ભૂલી જાય છે કે પરમાણુ ઊર્જાના નિર્માણ, વિકાસ તેમજ તે તંત્રને સુચારુ

ચલાવવાને માટે કેટલા લોકો કામ કરી રહ્યા છે. વૈજ્ઞાનિક જગતની તેની ઉપર કેટલી આસ્થા છે. પૂરી વ્યવસ્થાને ચલાવવા માટે કેટલા પૈસાનો ખર્ચ કરવામાં આવી રહ્યો છે. આના સિવાય વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં ઉન્નતિને માટે જેટલો ધનનો ખર્ચ કરવામાં આવી રહ્યો છે. જેટલા લોકો વ્યસ્ત છે, જેટલાં સાધનો ઉપયોગમાં લેવામાં આવ્યાં છે, એનો એકસોમો હિસ્સો પણ આ વિદ્યામાં લગાવવામાં આવે તો આજે પણ તંત્ર પોતાની પ્રામાણિકતા સિદ્ધ કરી શકે છે. શોક-સંતાપ દૂર કરી શકે છે અને તેને સુખ-સુવિધાઓથી સંપન્ન કરી શકે છે. આવશ્યકતા આ વિદ્યા સાથે જોડાયેલ લોકોના સક્રિય થવાની - વિજ્ઞાનસંમત આધાર ઉપર તેના પ્રસ્તુતીકરણની હશે. નિશ્ચિતપણે એવું થશે તથા આ આધ્યાત્મિક ઊર્જાનું નિયોજન સમાજના રચનાત્મક ઉત્કર્ષ માટે થશે.

•••••

વાસ્તવિકતાને કેવી રીતે નકારી શકાય ?

આખા વિશ્વના પ્રતિભાશાળી લોકોમાંના અડધાં લોકો તો યુદ્ધને લગતા ઉદ્યોગો સાથે એક યા બીજી રીતે સંકળાયેલા છે. મૂડી અને મકાનો પણ આ પ્રયોજન માટે રોકાયેલાં છે. મોટા લોકોનું ચિંતન તથા કૌશલ્ય પણ યુદ્ધોના તાણાવાણા ગૂંથવામાં જ ગૂંથાયેલું રહે છે. આ આખા તંત્રનો ઉપયોગ જો યુદ્ધમાં જ થશે તો સમજી લેવું જોઈએ કે પરમાણુ શસ્ત્રો આ સૃષ્ટિનો વિનાશ કરી નાખશે. જો એમ થશે તો પૃથ્વી ઉપર જીવન નામની કોઈ વસ્તુ રહેશે નહિ. જો યુદ્ધ ન થાય તો બીજી મુશ્કેલી એ ઊભી થાય કે જે શસ્ત્રોનું ઉત્પાદન કરવામાં આવ્યું છે. તેનું શું કરવું ? જે જનશક્તિ, ધનશક્તિ અને સાધનશક્તિ આ પ્રયોજનમાં વપરાઈ હોય એને અન્ય કાર્ય પાછળ ખર્ચવાની વિકટ સમસ્યાને કઈ રીતે હલ કરવી ?

આ બધામાં સૌથી ભયંકર છે મનુષ્યનું ઊંધું ચિંતન, સંકુચિત અને સ્વાર્થી માનસ તથા એનો આળસુ, વિલાસી અને અનાચારી સ્વભાવ. આ બધાના લીધે તે પ્રેત અને પિશાચ જેવો બની ગયો છે. ભલે ને પછી તે બહારથી સાધુસંતો અને દેવો જેવું આવરણ ઓઢીને ફરતો હોય. આજની પરિસ્થિતિએ લોકોને શારીરિક દૃષ્ટિએ રોગી, અભાવગ્રસ્ત, ચિંતિત, અસહિષ્ણુ તથા કાયર બનાવી દીધા છે. આ બધાને કઈ રીતે દૂર કરી શકાય ? આવી જ પરિસ્થિતિઓમાં જીવીને ભવિષ્યમાં શું કાંઈ થઈ શકશે ખરું ? આ ચિંતાના કારણે દરેક વિચારશીલ કિંકર્તવ્યમૂઢ થઈ જાય તે સ્વાભાવિક છે. ભવિષ્યમાં શું બનશે તેની સૂઝ પડતી નથી.

જીવન ચેતનાની ધરી-પ્રાણવિદ્યા

સૂર્યદેવ સંપૂર્ણ વિશ્વને પોતાના પ્રાણ-અનુદાન વહેંચવા માટે આવી ચૂક્યા હતા. સમસ્ત પ્રકૃતિ તેમના આજના આ પ્રથમ સ્પર્શથી પુલકિત હતી. પ્રાતઃકાળની આ ક્ષણ ઘણી જ સુંદર હતી. મહર્ષિ પિપ્પલાદ પોતાની કુટિરમાં આત્મચિંતનમાં લીન હતા, ત્યારે ભાગવ વૈદર્ભીએ તેમને શ્રદ્ધાભાવથી પ્રણામ કર્યા અને એક બાજુ ઊભા રહી ગયા. મહર્ષિએ તેમને પોતાની પાસે બોલાવતાં બેસવાનો સંકેત કરતાં કહ્યું - આયુષ્યમાન ! તમારી માનસિક પરેશાનીઓ શમી ગઈ કે નહીં ? તમારે બીજું શું જાણવાનું બાકી છે ? તમારા મનમાં જે સંશય-શંકાઓ હોય, તે તમે મને પૂછી શકો છો.

ભાગવ વૈદર્ભી પળભર મૌન રહીને વિનમ્ર સ્વરે બોલ્યા - ભગવન ! આપના સાંનિધ્યમાં આવીને કોઈક જ એવો અભાગી હશે, જે માનસિક પરેશાનીઓથી ઘેરાયેલો રહે, પરંતુ મારું મન હજુ પણ પ્રશ્નો અને તર્કોથી પૂર્ણપણે મુક્ત થઈ શક્યું નથી. એટલા માટે હું આપની પાસેથી એ જાણવા ઇચ્છું છું કે કેટલા દેવ આ આશ્ચર્યજનક સૃષ્ટિને નમન કરે છે, કયા દેવ આ સૃષ્ટિને પ્રકાશિત કરે છે, આનું જ્ઞાન કરાવે છે અને કયા દેવ તે બધામાં મુખ્ય અને શ્રેષ્ઠ છે ? હે દેવ ! આપ કૃપા કરીને મને એ જ્ઞાન આપો.

મહર્ષિ પિપ્પલાદ ભાગવ વૈદર્ભીના આ પ્રશ્નો સાંભળીને થોડા ચિંતનલીન થયા અને તેમના અધરો પર મંદસ્મિત છલકાયું. જેની આભા તેમના સમગ્ર મુખમંડળ ઉપર ફેલાઈ ગઈ. તેઓ બોલ્યા-વત્સ ! આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જળ, પૃથ્વી, વાક, ચક્ષુ, કાન આ બધા જ દેવતા છે. ઈન્દ્રિયો દ્વારા આ બધા જ મળીને દેવોની શક્તિને પ્રકાશિત કરે છે અને પ્રાણીના શરીરને ધારણ કરે છે.

આમાં શ્રેષ્ઠ કોણ છે, એ વિષયમાં હું તને એક કથા સંભળાવું છું. એક સમયની વાત છે, બધી જ ઈન્દ્રિયો આપસમાં સંઘર્ષ કરવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ.

બધી જ પોતે પોતાને શ્રેષ્ઠતમ સિદ્ધ કરવા ઇચ્છતી હતી. તે બધામાં વરિષ્ઠ પ્રાણ-એણે ઘણું જ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે આખરે તમે બધા ઝઘડો છો શા માટે ? પરંતુ ઈન્દ્રિયો ચૂપ રહેવા તૈયાર ન હતી. દરેક પોતપોતાને અન્યથી શ્રેષ્ઠ બતાવી રહી હતી. પ્રાણ ઘણી જ ચિંતામાં પડી ગયો કે જડ જગતના પાંચે મહાભૂત તેમજ ચેતન જગતની પાંચે ઈન્દ્રિયો આપસમાં લડી પડ્યાં છે. પ્રાણ ફરીથી તેમને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે કે શા માટે તમે બધા વ્યર્થ મૂર્ખતાપૂર્ણ અભિમાનના ચક્કરમાં પડ્યા છો ? હું જ પોતાને પાંચ પ્રાણોમાં વહેંચીને જડ-ચેતન સૃષ્ટિ રૂપી આ છાપરાને ધારણ કરેલો છું.

પ્રાણની આ વાતો સાંભળીને ઈન્દ્રિયોની સાથે પંચમહાભૂત પણ આવેશમાં કોપિત થઈ ઊઠ્યા. તેમણે કોઈ પણ રીતે તેના કથનને માનવાનો ઇન્કાર કરી દીધો. ત્યારે પ્રાણ તેમને કહે છે - ચાલો તમે જ સાચા, તમે જ તમારી શ્રેષ્ઠતા સાબિત કરો. નેત્રોને ઘણો જ ગર્વ હતો કે તે જોઈ શકે છે. તેમણે અન્યને કહ્યું. તમે બધા અમારા ઉપર જ નિર્ભર થઈને પોતાનું કામ કરી શકો છો. જો અમે ક્ષણભર માટે પણ વિરામ લઈ લઈએ, તો તમે બધા પોતાની જાતથી જ નિરર્થક થઈ જશો.

વાણી આ રીતનું પોતાનું અપમાન સહન કરી ન શકી. તાત્કાલિક તેણે વ્યંગબાણ છોડ્યું અને ગુસ્સે થઈ સૌને ધમકાવ્યા અને કહ્યું - મારા વગર તો તમે ક્ષણભર પોતાનું કામ ચલાવી નથી શકતા, જ્યારે હું તો અન્ય ઈન્દ્રિયો વગર પણ શરીર ધારણ કરવામાં સક્ષમ છું. તેનો આ બડબડાટ કાનથી સહન થયો નહી. તેમણે વાણીને ટોકતાં કહ્યું - તમે કોઈમાં ઈચ્છો તેટલું બૂમ પાડીને બોલતાં રહો, પરંતુ અમારું અસ્તિત્વ નહી હોય તો તમારી બધી જ ચેષ્ટાઓ વિકલ થઈ જશે. અમારા વગર તમારા બધાનું અસ્તિત્વ બેકાર છે.

મન હજુ એક ખૂણામાં ઊભું મૌન ભાવથી સૌની વાતો સાંભળતું પોતાના સંકલ્પ-વિકલ્પની વીથિઓમાં

વિચરણ કરી રહ્યું હતું અને સાથે સાથે ઇન્દ્રિયોની મૂર્ખતાપૂર્ણ વાતોનો ઉપહાસ કરી રહ્યું હતું, પરંતુ તેમની વાતો સીમા બહાર જતાં તેનું હવે મૌન ઊભા રહેવું અસંભવ થઈ ગયું. પોતાના સ્વભાવાનુસાર તે ગંભીર સ્વરમાં કહેવા લાગ્યું, અરે ઇન્દ્રિઓ ! હું તમારું વાહન છું. તમારી પાસેથી જેવું ઇચ્છું તેવું કામ કરાવી શકું છું. મારા નિયંત્રણની બહાર જવાથી તમારું બધું જ મહત્વ એમ ને એમ રહી જશે.

આંખો અને કાનોને તો મનની આ વાત કંઈક સમજમાં આવી અને તેઓ શાંત પણ થયા, પરંતુ વાણી તો આટલી આસાનીથી ચૂપ ક્યાં થવાની હતી, તેણે મનને પડકાર્યું અને કહેવા લાગી, મન, તારી તારા પોતાનામાં વળી કઈ સત્તા છે ? તું તો અમારા બધા ઉપર જ આશ્રિત છે. જો અમે બધા મળીને તને સહયોગ ન કરીએ, તો તું કઈ રીતે પોતાનું કામ કરી શકીશ ? હવે તો મન પણ ચંચળ થઈ ઊઠ્યું. અવિવેકી મને માની પણ લીધું અને વાણીએ પોતાની ધાક જમાવી લીધી. પછી શું વાણીએ ફરી અન્ય ઇન્દ્રિયોને ધમકાવવાનું શરૂ કર્યું. તે પણ ક્યાં સુધી ચૂપ રહે ? હવે તો ઝઘડો ઉગ્રતમ રૂપ ધારણ કરતો ગયો. પ્રાણ તેમની મૂર્ખતા ઉપર હસતો હતો, પરંતુ તે ચૂપ રહ્યો.

આ બધા લડતાં લડતાં પ્રજાપતિની પાસે જઈ પહોંચ્યા. પ્રજાપતિએ તેમનો આખો ઝઘડો સાંભળ્યો અને તેમણે દરેકને શાંત કરતાં કહ્યું - હે ઇન્દ્રિયવૃંદ ! તમારા બધાની વાતો સાંભળીને અમે એ નિષ્કર્ષ ઉપર પહોંચ્યા છીએ કે તમારા સૌમાં જેના ન રહેવાથી શરીર વ્યર્થ થઈ જાય, તે શ્રેષ્ઠ છે. પછી તો શું સૌપ્રથમ વાણી પોતાની શ્રેષ્ઠતાની ધાક જમાવવા માટે દરેકથી વિદ્રોહ કરીને એક વર્ષ માટે ચાલી ગઈ અને જતાં જતાં કહેતી ગઈ - હવે તમને સૌને મારા મહિમાની ખબર પડશે. મારા ન રહેવાથી તમારા સૌની જે દુર્દશા થશે, તેનાં પરિણામ આપોઆપ સામે આવી જશે. તેને ભ્રમ હતો કે વાણીથી રહિત થવાથી લોકો બોલી શકશે નહિ કે કંઈ કામ કરી શકશે નહિ.

એક વર્ષ વીતાવીને વાણી જ્યારે પાછી ફરી તો તે

પોતાના મહિમા પર સ્વયં ઘણી પ્રસન્ન થઈ રહી હતી. તે વિચારી રહી હતી કે દરેકે દરેક ઇન્દ્રિયો તેના અભાવે પરેશાન થઈ ગઈ હશે અને તેના પહોંચતાં જ પ્રસન્નતાથી ઝૂમી ઊઠશે. આ રીતે દરેક ઉપર આપોઆપ તેનો રોક ચાલશે. પરંતુ અહીં તો ઊંધું થયું, બધી જ ઇન્દ્રિયોએ તેના પહોંચતાં જ તેના ઉપર વ્યંગ કર્યો. અરે ! તું એક વર્ષ તો શું દસ વર્ષ પણ ન આવત તો પણ આ શરીરનું કોઈ અનિષ્ટ ન કરી શકત. આખરે અમે પણ અહીં જ હતા ને. વાણીનો ગર્વ સમાપ્ત થઈ ગયો, તે લજ્જિત થઈ ઊઠી. તેની મુખરતા ફીક્કી મુસ્કાનમાં વિલીન થઈને રહી ગઈ. કાનો અને આંખોની પણ આ જ ગતિ થઈ. મને પણ વિદ્રોહ કર્યો, પરંતુ વિદ્રોહના એક વર્ષની અવધિમાં ભટકતાં રહી તેને કંઈક એવું લાગ્યું, જાણે તે પોતાને જ હેરાન કરતું હોય.

પ્રાણોને માટે હવે આ ઇન્દ્રિયોનો અતિ ભૌતિકવાદ અસહનીય થતો જતો હતો. હવે તેણે જડ-ચેતન વડે ઉત્ક્રમણ કરવાનું શરૂ કરી દીધું. પ્રાણ દ્વારા માત્ર વિદ્રોહ થતાં જ પાંચે ઇન્દ્રિયો જડમાંથી હલી ગઈ. તે તેની સાથે જ શક્તિહીન થઈ ગઈ અને સ્વયં પણ નીકળવા લાગી. જ્યારે પ્રાણ ફરીથી સ્થિર થયો, ત્યારે તે ફરીથી સ્થિર થઈ શકી. આ બધું જ કંઈક એવી રીતે ઘટિત થયું, જેમ મધુમાખીઓમાં રાણી માખીના ઊડી જવાથી બાકીની માખીઓ પણ ઊડી જાય છે અને તેના બેસી જવાથી ફરી તે દરેકે દરેક બેસી જાય છે. પ્રાણ વિચલિત થતાં જ અન્ય ઇન્દ્રિયોનું અસ્થિર થવું પણ સ્વાભાવિક હતું. હવે તેમનો આ ભ્રમ તૂટી ગયો અને તેમને વિશ્વાસ થઈ ગયો કે આપણાં સોનું અસ્તિત્વ પ્રાણ ઉપર જ નિર્ભર છે. દરેકે પ્રાણને વ્યાકુળભાવ વડે યાચના કરી કે તે એ બધાને છોડીને ક્યાંય જાય નહીં. કેમ કે તેનો એક પળનો વિયોગ જ શરીરને વ્યર્થ અને નષ્ટ કરી નાંખશે. જડ જગતના પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ તથા ચેતન જગતની બધી જ ઇન્દ્રિયો સામૂહિકતાથી પ્રાણની પ્રીતિપૂર્વક સ્તુતિ કરવા લાગી.

મહર્ષિ પિપ્પલાદે પોતાની અંતર્યેતનાના ઊંડાણમાં નિમગ્ન થઈને આ સમગ્ર વિવરણ આપતા જતા હતા.

કાળગતિ જાણે કે સ્થગિત થઈ ગઈ હતી. આસપાસના વાતાવરણમાં ગાઢ નિઃસ્તબ્ધતા હતી. પ્રાણનો મહિમા સ્પષ્ટ કરતાં પિપ્પલાદે કહ્યું, સંપૂર્ણ જાતિગત ભેદ-વિભેદ અને આયોજનોનો મૂળ આધાર જીવન જ છે. જેમ રથના પૈડાની નાભિ સાથે આરા લાગેલા હોય છે. તેવી જ રીતે બધું જ જીવન સાથે જ જોડાયેલું છે અને પ્રાણ જ જીવન છે. આ જ જીવન રૂપી પૈડાની નાભિ છે. યજ્ઞ વગેરેની સાથે બધા જ સંસ્કારોના કર્મકાંડ ભૌતિક શક્તિ બધું જ આ પ્રાણશક્તિમાં અવસ્થિત છે.

આ જ પ્રાણ દેવોનો અગ્નિ છે. પિતૃઓનો સ્વધા છે, ઋષિઓમાં ચરિત છે, અથર્વાગિસ્સનું સત્ય છે. આ જ પ્રાણ તેજસ્વી ઈન્દ્ર છે, રક્ષાકર્મના કારણે આ જ રુદ્ર છે, અંતરિક્ષમાં પ્રવાહિત વાયુ પણ આ જ છે. આ જ પર્જન્ય બનીને જળવર્ષા કરે છે. આ જ વનસ્પતિઓ અને અન્નનું રૂપ ધારણ કરે છે. આના જ આધારે જીવન ટકેલું છે. આ પ્રાણના વશમાં બધું જ છે. ઈન્દ્રિયો પણ પ્રાણના આ મહિમાથી અભિભૂત હતી. તેમણે પ્રાણને પ્રણત થઈને નિવેદન કર્યું, હે પ્રાણ ! હવે તમે ઉત્ક્રમણ ન કરો, તમારું જે રૂપ અમારા મનમાં ફેલાયેલું છે, તેને અમારે માટે કલ્યાણકારી કરો. અમારામાં ભરપૂર પ્રાણશક્તિનો સંચાર થાય. હે પ્રાણ ! આપ જે રીતે માતા પોતાના પુત્રોની રક્ષા કરે છે એ રીતે અમારી રક્ષા કરો. હવે આપ જ અમારે માટે શ્રી તથા પ્રજ્ઞાનું વિધાન કરો, જેથી અમે ભૌતિક ઐશ્વર્ય અને આધ્યાત્મિક સૌંદર્ય વડે સુશોભિત થઈ શકીએ.

મહર્ષિ પિપ્પલાદનાં આ વચનો સાંભળીને ભાર્ગવ વૈદર્ભી વિસ્મયમુગ્ધ હતા. હવે તે પ્રાણના મહિમાને જાણી ચૂક્યા હતા. પરંતુ હવે તેમનામાં પ્રાણવિદ્યાને જાણવાની જિજ્ઞાસા બળવત્તર થઈ ઊઠી. તે પ્રાણવિદ્યાના તે વિજ્ઞાન તથા વિધાનને જાણવા ઈચ્છતા હતા, જેના આચરણ, અનુકરણ તેમજ પ્રયોગ વડે પ્રાણને નિયંત્રિત તથા સંચમિત કરી શકાય. જેના દ્વારા સ્વયંમાં અસીમિત ઊર્જાનો પ્રખર પ્રાણભંડાર સ્વયંમાં એકત્ર કરી શકાય. મહર્ષિથી તેમની આ આંતરિક ઊથલપાથલ ધૂપી રહી શકી નહીં. તેમણે કરુણાર્દ્ર દષ્ટિએ કહ્યું-પૂછો વત્સ ! તું

શું પૂછવા ઈચ્છે છે ?

હે પ્રભુ ! હું આ પ્રાણવિદ્યાનું વિજ્ઞાન-વિધાન જાણવા ઈચ્છું છું. ભાર્ગવ વૈદર્ભીના આ શબ્દોમાં તેમની ઉત્કટ જિજ્ઞાસાની સ્પષ્ટ ગૂંજ હતી.

મહર્ષિના મનમાં આજે અનોખી શિષ્યવત્સલતા હતી. એક ક્ષણનીય વાર કર્યા વગર તેઓ કહેવા લાગ્યા, “ગાયત્રી વિદ્યા જ પ્રાણવિદ્યા છે. ચોવીસ અક્ષરોવાળા ગાયત્રી મહામંત્રમાં પ્રાણવિદ્યાનું સમસ્ત વિજ્ઞાન-વિધાન સમાયેલું છે. મહર્ષિ આત્મનિમગ્ન થઈ બોલી રહ્યા હતા. વત્સ ! સૂર્ય જ સમસ્ત સૃષ્ટિના પ્રાણોનો આદિ સ્ત્રોત છે. દરેક જીવધારી, વૃક્ષ-વનસ્પતિ આના વડે જ પ્રાણોનું અનુદાન પામે છે. આની જ પ્રચંડ ઊર્જા પ્રખર પ્રાણચેતના બનીને સંપૂર્ણ બ્રહ્માંડમાં સંવ્યાપ્ત રહે છે અને ગાયત્રી મહામંત્રના ઉપાસ્ય જ સવિતા દેવ છે.

હે ભગવન્ ! કહેતાં ભાર્ગવ વૈદર્ભીએ કંઈક બીજું પૂછવા ઈચ્છ્યું, પરંતુ મહર્ષિ તો આજે સ્વયંના ઊંડાણમાં પૂર્ણતઃ વિલીન થઈ ચૂક્યા હતા. તેઓ બાહ્ય સ્પંદનોથી અજાણ રહી બોલી રહ્યા હતા - ઊં ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ । આ ચોવીસ અક્ષરોવાળો મંત્ર સવિતાદેવતાનું શબ્દ રૂપ છે. સવિતાની સાથે સંપૂર્ણ સૃષ્ટિના રહસ્ય આમાં એકત્ર થયેલાં અને સમાયેલાં છે. વાણી વડે આનો જપ, મન વડે તેઓ અર્થ - અનુસંધાન તેમજ હૃદય વડે સવિતા દેવ પ્રત્યે પૂર્ણતઃ સમર્પણ થઈને તેનું ધ્યાન, જીવન અને સૃષ્ટિનાં સમસ્ત રહસ્યોને સ્વયંમેવ ઉદ્ઘાટિત કરી નાંખે છે. આ મહામંત્રના ઉચ્ચારણની સાથે સવિતાદેવના ધ્યાનનો યોગ થતાં જ સૃષ્ટિમાં સંવ્યાપ્ત વૈશ્વ પ્રાણચેતના જીવન સાથે એકાકાર થઈ જાય છે અને અનંત અનુભૂતિઓ તેમજ અસીમિત ઉપલબ્ધિઓનો ભંડાર આપોઆપ જ માનવ ચેતનામાં સમાતો જાય છે.

મહર્ષિ પિપ્પલાદનાં આ વચનો સાંભળીને ભાર્ગવ વૈદર્ભીનું અંતર્મન પ્રાણવિદ્યાના શુભ પ્રકાશથી આલોકિત થઈ ઊઠ્યું. તેમણે ગુરુચરણોમાં પ્રણામ કર્યા અને નિવેદન કર્યું, હે પ્રભુ ! હવે મને સાંસારિક અને

આધ્યાત્મિક બંનેના વિષયોના સંદર્ભમાં કોઈ સંદેહ રહ્યો નથી. હું કૃતાર્થ અને કૃતકૃત્ય થઈ ગયો છું. દેવ ! હવે મેં જાણી લીધું છે કે ગાયત્રી મહામંત્ર જ સૃષ્ટિ તેમજ જીવનનો સાર છે. આની ઉપાસનાથી ભૌતિકતા તેમજ આધ્યાત્મિકતા બંને સુલભ છે. ગાયત્રી મહામંત્રનો જપ તેમજ સવિતા દેવનું ધ્યાન જ પ્રાણને સુપુષ્ટ, મનને સતેજ, ઈન્દ્રિયોને સચેતન, હૃદયને પવિત્ર તથા જીવનને બળવાન બનાવે છે. ભાગવ વૈદર્ભીના આ સ્વરોમાં તેમના આત્મબોધની ઝલક હતી.

મહર્ષિ પિપ્પલાદ વિશ્વના સ્વામી સવિતા દેવની પ્રાણચેતનાની પ્રચંડ ધારામાં લીન હજુ પણ ધ્યાનાવસ્થામાં હતા. વિસ્મયવિમુગ્ધ વૈદર્ભી તેઓની ચરણરજ લઈને પોતાની કુટિરમાં જતા રહ્યા. તેમણે પોતાના સાથી અંતેવાસીઓને ગુરુમુખથી જાણેલ પ્રાણમહિમા અને ગાયત્રી વિદ્યાનું રહસ્ય જણાવ્યું. આ બધું જાણીને તેમના અન્ય દરેક સાથીઓના મનમાં પણ સવિતા દેવ પ્રત્યે ભક્તિ જાગી ઊઠી. તે દરેકેદરેક પણ ગાયત્રી મહામંત્રની સાધનામાં લીન થવા લાગ્યા.

સમાધાન આ રીતે પણ શક્ય હતું

પ્રખર બુદ્ધિવાન મનુષ્યો પણ એક પ્રકારના વૈજ્ઞાનિકો છે. શાસન અને સમાજનાં ભિન્ન અંગો એમના જ સંકેત તથા રૂઆબથી ચાલે છે. જો સામાજિક કુરિવાજો અને વ્યક્તિગત અનાચારની વિરુદ્ધ આવું બંધન હોત તો એમના માટે આવો પ્રસંગ ન આવત. જે શક્તિ બરબાદીમાં લાગેલી છે એને સુઆયોજનમાં લાગેલી જોઈ શકાત. અપરાધો અને અત્યાચારોનું કોઈ દૃશ્ય જ જોવા ન મળત. જો બધાને સરેરાશ નાગરિક સ્તરનું જીવન જીવવાની છૂટ મળેલી હોત તો વધી ગયેલી ગરીબાઈ જોવા ન મળત. બધા સમાનતા અને એકતાનું જીવન જીવી રહ્યા હોત. પછી તો ન ખાડા ખોદાયેલા હોત કે ન ઢગલા થયા હોત. સપાટ જમીનમાં સરખો લાભ મેળવવાનો સમય બધાને મળત. ત્યારે સૈકાઓમાં થયેલી આ બૌદ્ધિક અને વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિને બધા વખાણત અને એના સદુપયોગથી પૃથ્વીનો કણ કણ ધન્ય બની જાત.

નશાબાજી - દુર્વ્યસનો માટે છૂટ મળવાને લીધે જ લોકો એમને અપનાવે છે. તેનું ઉત્પાદન જ અલ્પ હોત, પીનારને શિક્ષા થતી હોત તો ધીમી આત્મહત્યા કરવા કોઈ તૈયાર ન થાત. આ દુર્વ્યસનમાંથી મુક્ત થયેલા લોકો શારીરિક અને માનસિક દૃષ્ટિથી સંતુલિત રહ્યા હોત અને દરેક પ્રકારની બરબાદી તથા બદનામીથી બચી જાત. દુર્વ્યસનોની સાથે બીજી એવી કેટલીય વસ્તુઓ છે જે સામાન્ય જીવનને નષ્ટ કરી નાખે છે. કામુક્તા ભડકાવનારી ખરાબ પ્રવૃત્તિઓ આજે ફેશન બની થઈ છે. શ્રૃંગાર તથા ઠાઠમાઠનાં અનેક સ્વરૂપ જાણે આખરૂ વધારનારાં બની ગયાં છે. ઘરેણાંમાં અઢળક ધન ખર્ચાઈ જાય છે. બુદ્ધિશાળી માણસો જો આ અપવ્યયનો વિરોધ કરત, એનાથી થતું નુકસાન સમજાવત તો ખર્ચાળ લગ્નો જે આપણને દરિદ્ર અને બેઈમાન બનાવનારું મુખ્ય કારણ છે તે બંધ થઈ જાત.

ધીમે ધીમે જ આગળ વધી શકાય છે, પરંતુ જો પડતીના ખાડામાં પડવું હોય તો થોડીક જ ક્ષણોમાં ખૂબ નીચે પહોંચી જવાય છે. ભૂતકાળમાં આવું જ થયું છે. આપણે ચતુરાઈના નામે મૂર્ખતા જ અપનાવી છે. આનું કારણ એ જ છે કે બધી બાજુ ઠાઠમાઠ થતો જોઈને જ માણસ બિલકુલ ખોબલો થઈ ગયો છે. ચિન્તા, ઉદ્વિગ્નતા, આશંકા તથા અશાંતિનું વાતાવરણ અંદર અને બહાર બધે જોવા મળે છે. કોઈને શાંતિ નથી, કોઈ સંતોષી નથી દેખાતું. માનસિક દરિદ્રતાને લીધે ખૂબ વૈભવ પણ બેચેની વધારનારું કારણ બની જાય છે.

કર્મ કર્યા વગર કોઈ રહી કેવી રીતે શકે ?

(ગીતાના તૃતીય અધ્યાય કર્મયોગનો પ્રારંભિક ઉપદેશ)

છેલ્લા અંક સુધી શ્રીમદ ભગવદ્ગીતાના પ્રારંભિક બે અધ્યાય પૂરા થઈ ચૂક્યા. પાછલા અંકમાં સ્થિતપ્રજ્ઞની સમાપનાત્મક ટિપ્પણીમાં આપણે જાણ્યું કે બ્રાહ્મી સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરવી એ જ સ્થિતપ્રજ્ઞ થવું છે. શિષ્યત્વના જાગરણની વ્યાખ્યાથી શરૂ થયેલો ૭૨ શ્લોકનો સાંખ્યયોગ નામનો બીજો અધ્યાય દરેક દૃષ્ટિએ પ્રત્યેક જીવનસાધક-લોકસેવી માટે મનનીય, ચિંતનીય છે બુદ્ધિવાદનાં કુચ્છકોથી ઘેરાયેલી માનવતાને ઉગારે છે. શ્રીમદ ભગવદ્ગીતાનું આ દર્શન, જેમાં દેહાતીત આત્માના ભાનથી માંડીને દેહ વડે સ્વધર્માચરણ-યુગધર્મનું પરિપાલન કરતા રહી સ્થિતપ્રજ્ઞની ઓળખ અને તે પદની પ્રાપ્તિનું અલગ અલગ ઉદાહરણો વડે નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું. આ અંકથી શરૂ થાય છે ત્રીજો અધ્યાય, શીર્ષક છે - કર્મયોગ. અત્યાર સુધી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન જ્ઞાનની વાતો યુગધર્મના પરિપ્રેક્ષ્યમાં કહી રહ્યા હતા. સાંખ્ય એટલે જ્ઞાન. અર્જુન જે ચિંતાજનક દુઃખમાં ચાલ્યો ગયો હતો, તે બ્રાહ્મીસ્થિતિ સુધી પહોંચવા - સિદ્ધ પુરુષ બનવાનાં લક્ષણ પણ જાણી ગયો છે. એક શિષ્યનો વિકાસ બીજા અધ્યાયની યોગેશ્વરની શિક્ષણપદ્ધતિ દ્વારા થયો છે. તેણે જાણ્યું કે વાસનાક્ષય આસક્તિમાંથી નિવૃત્તિ જ આત્મવિકાસની મુખ્ય સીડી છે. હવે આ ક્ષય કઈ રીતે કરીએ ? ક્ષયથી પહેલાં તેને પરિષ્કૃત કઈ રીતે કરીએ ? પરિષ્કૃત વાસનાઓમાંથી જન્મેલ શ્રેષ્ઠ કર્મોના સંસ્કારમાં બંધાઈએ અથવા બચીએ, એ જ શિક્ષણ તૃતીય અધ્યાયમાં છે. કર્મ કઈ રીતે કરવામાં આવે. જેથી આપણે 'હું'ની વાસનામાં, અહંતાના બંધનમાં જકડાઈ ન જઈએ, તે જ આ તૃતીય અધ્યાયનું શિક્ષણ છે.

કર્મયોગ એક રીતે એક વૈજ્ઞાનિક જીવનપદ્ધતિની વ્યાખ્યા કરે છે. ભગવાન આ અધ્યાયમાં પોતાના શિષ્યને જણાવવા ઈચ્છે છે કે તેનો જન્મ એક રજોગુણીના રૂપમાં - ક્રિયાપ્રધાન વાસનાઓની સાથે થયો છે. તેનો ક્ષય રાષ્ટ્ર તેમજ સંસ્કૃતિની સેવા નિમિત્તે શૌર્યપ્રદર્શન, વીરતાપૂર્ણ યુદ્ધ કરીને, અનીતિનો નાશ કરીને જ થઈ શકે છે. તેણે દૈવતાપૂર્વક કમર કસીને કર્મ કરવું જોઈએ. પોતાની સામે ઉપસ્થિત તાત્કાલિક સમસ્યાઓ સામે મોરચો માંડવો પડશે. તેનાથી ગભરાઈને ભાગવું ન જોઈએ. ભલેને પછી તે સમસ્યાઓ ગમે તેટલી કષ્ટદાયી કેમ ન હોય, આ જીવનસંગ્રામમાં તેને માટે સહાયક - એક પૌષ્ટિક આહાર જ સાબિત થશે. તેણે તેનો સામનો કરવો જ જોઈએ. યુગધર્મનું પરિપાલન કરવું જ જોઈએ.

આ અધ્યાયનો શુભારંભ અર્જુન રૂપી શ્રેષ્ઠતમ શિષ્ય દ્વારા પૂછવામાં આવેલ ઘણાં જ ઉપયુક્ત પ્રશ્ન વડે થાય છે - “હે જનાર્દન ! જો આપ એવું માનતા હો કે

કર્મો કરતાં જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ છે, તો હે કેશવ ! આપ મને આ (યુદ્ધરૂપી) ઘોરકર્મમાં શા માટે ધકેલવા ઈચ્છો છો.” “તાત્વિકકર્મભિણ્ણિ ઘોરે માં નિયોજયસિ કેશવ” (૩-૧) અત્યાર સુધી અર્જુન જ્ઞાનની વાત સાંભળી રહ્યો હતો. એ કહે છે કે જો જ્ઞાન જ શ્રેષ્ઠ છે, તો પછી આવું શા માટે કહો છો કે કર્મ કરો, અને એ પણ યુદ્ધ કરવા જેવું ઘોર-ભયંકર કાર્ય. આના સિવાય તે બીજા શ્લોકમાં એવું પણ કહે છે કે, “આપ ભળતા વચનોથી જાણે મારી બુદ્ધિને મોહિત કરી રહ્યા છો. એક વાત નિશ્ચિત કરીને કહો, જેના વડે હું કલ્યાણને પ્રાપ્ત કરું. મારા મનને શાંતિ મળે.”

વ્યામિશ્રેણેવ વાક્યેન બુદ્ધિ મોહયસીવ મે ।

તદેકં વદ નિશ્ચિત્ય ચેન શ્રેયોઽહ્યાપ્નુયામ્ ॥

અર્જુનના જેટલા પ્રશ્નો છે તે કોઈ ભાવુક બુદ્ધિહીન વ્યક્તિના નથી. કોઈ પણ જિજ્ઞાસુ સાધકના સ્તરના પ્રશ્નો આ હોઈ શકે છે. ક્યારેક ક્યારેક આપણે

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવની વાત સમજી શકતા નથી. આપણે સમજીએ છીએ કે ક્યારેક તેઓ આવું કહે છે, ક્યારેક તેવું. તેઓ ક્યારેક કહે છે પંચકોષ ષટ્ચક્ર જાગૃત કરો તો ક્યારેક કહે છે જ્ઞાનયજ્ઞ કરો. ઘરે ઘરે ગાયત્રી અને યજ્ઞનો સંદેશો ફેલાવો. ક્યારેક આજ્ઞાયક ઉપર ધ્યાન ધરવાની વાત કરે છે, તો ક્યારેક આપણને પ્રચાર અભિયાનમાં જોડી દે છે. ક્યારેક શક્તિપીઠ નિર્માણકાર્યમાં જોડે છે, તો ક્યારેક ક્ષેત્રીય આયોજનોમાં શક્તિ લગાડી દેવાનું કહે છે. ક્યારેક તેઓ સાધનાના ઊંડાણમાં, જ્ઞાનના મહાસાગરમાં ડૂબકીઓ મરાવે છે, તો ક્યારેક કહે છે કે સેવાધર્મ જ શ્રેષ્ઠતમ છે. લાગે છે કે આ બધા લૌકિક પ્રપંચ શા માટે ? જ્યારે જ્ઞાન જેવું પવિત્ર કશું જ નથી તો કર્મ શા માટે ? આનાથી શ્રેષ્ઠ કશું જ નથી તો કર્મ કરવાની આવશ્યકતા શા માટે છે ?

જો આ વાતને યોગ્ય રીતે સમજવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે, તો આની જે પરિસ્થિતિઓ છે તે ક્યારેક કૃષ્ણ અને અર્જુનના સમયમાં હતી તેવી જ છે. મહાભારતના સમય જેવી જ છે. આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે આપણે જોઈએ કે ક્યાંક અર્જુનના રૂપમાં આપણે જ તો નથી ને ! આપણને જ્યારે શ્રીકૃષ્ણની વાત સંભળાય, ત્યારે એમ માનવું જોઈએ કે આ આપણા પૂજ્યવર ગુરુદેવનો જ અવાજ છે. આટલું જ કરવા માત્રથી આ યુગગીતામાં ઘણાં જ સમાધાન મળી આવશે. જો એટલો અહેસાસ માત્ર થઈ જાય, તો એ સમજાઈ જશે કે સ્થિતપ્રજ્ઞ-પરમહંસની સત્તા પાસેથી આપણે શું માંગવું જોઈએ.

જે કર્મની વાત પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ કહ્યા કરતા હતા, તેમાં તેઓ કોઈની પાસે કલા ચલાવતા હતા, કોઈની પાસે પ્રવચન કરાવતા હતા, કોઈની પાસે ઝાડુ લગાવતા હતા, તો કોઈની સાથે બિલ્ડીંગ નિર્માણની વાતો કરતા હતા. ક્ષેત્રસ્તરના આપણા કાર્યકર્તાઓ પાસે યજ્ઞ સંસ્કાર કરાવતા હતા અને કહેતા કે અખંડજયોતિના વાયક વધારવા એ જ સૌથી મોટું પુણ્ય છે. સાથે સાથે એ જ ‘અખંડજયોતિ’ પત્રિકામાં જ્ઞાન-ધ્યાનની વાતો

પણ બતાવતા હતા. એક લેખ કર્મ ઉપર લખતા, તો બીજો સમાધિ ઉપર. ક્યાંક વૈરાગ્યની વાત છે, તો ક્યાંક સેવાસાધનામાં જ – કર્મમાં જ ભગવત્ પૂજાની આવામાં મનમાં વ્યામોહ ઉત્પન્ન થાય, અસમંજસ થાય તે સ્વાભાવિક છે. આવી સ્થિતિમાં પુનઃ ભગવત્ સ્વરૂપ ગુરુવર યોગેશ્વરની શરણમાં જઈને તેમને તેમનું કહેલું પાઠું સંભળાવવાની વ્યાખ્યા માટે નિવેદન કરવું જોઈએ.

જે અવઢવ-ગડમથલ આપણને શિષ્યોના મનમાં ક્યારેક ઉદ્ભવતી રહે છે તે ક્યારેક અર્જુનના મનમાં ઉદ્ભવી હતી, સહજ સ્વાભાવિક છે. વસ્તુતઃ શ્રીકૃષ્ણની કોઈ પણ વાત પરસ્પર વિરોધાભાસી ન હતી. ક્યારેક સત્યનો એક ભાગ અજવાળામાં આવે છે તો ક્યારેક બીજો. શ્રી અરવિંદે ‘ઉપનિષદ’ ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે - “આપણે પરમાત્માની, સમગ્રની અવધારણા કરી શકતા નથી, કેમકે તેમાં શુભ-અશુભ બને છે. લાગે છે આ વિરોધાભાસ પ્રકૃતિમાં કઈ રીતે ? પરંતુ એ પણ જરૂરી છે. એક જ મકાનમાં પૂજાધર પણ હોય છે, જે પવિત્રમાં પવિત્ર સ્થાન છે. સાથેસાથે તેમાં જ શૌચાલય જેવી અપવિત્ર જગ્યા પણ છે. બંને વગર આપણું કામ ચાલી શકતું નથી.”

શ્રી રામકૃષ્ણ ઉપદેશ દરમિયાન સ્વામી વિવેકાનંદને કહે છે - “વેદોપનિષદનાં વાક્ય જો આપણને સમજમાં ન આવે, તો આપણે એવું માનવું ન જોઈએ કે એ ખોટું છે. આપણી બુદ્ધિની ક્ષુદ્રતા છે. આ પરમાત્માનાં વચન છે. આપણે અનુભવી વ્યક્તિને પૂછતા રહેવું જોઈએ તેમજ પરસ્પર વિરોધાભાસી વાક્યો ઉપર પોતાનો સંશય સ્પષ્ટ કરી લેવો જોઈએ.” એટલા માટે બીજા શ્લોકમાં અર્જુન કહે છે - “તદેકં વદ નિશ્ચિત્ય” એક વાત નિશ્ચિત કરીને એક વ્યક્તિના રૂપમાં - મારા કલ્યાણને માટે કહો. સાચા જિજ્ઞાસુની ઉત્કંઠા અર્જુનમાં છે, એટલા માટે તે વ્યાકુળ થઈને સામે પ્રશ્ન કરી રહ્યો છે. એક બીજી વાત અર્જુન કહે છે - “યેન શ્રેયોઽહ્યાપ્નુવામ્” આમાં ‘શ્રેય’ શબ્દ આવ્યો છે. શ્રેય એટલે સર્વાંગપૂર્ણ કલ્યાણકારી સમુદ્ધિ. ઘણી વાર શ્રેય

શબ્દનો ખોટો અર્થ માત્ર સમૃદ્ધિના પર્યાયના રૂપમાં કરવામાં આવે છે. અહીં અર્જુનનો પ્રશ્ન છે કે તેણે કયા માર્ગનું અનુસરણ કરવું જોઈએ, જેના લીધે તેની પોતાની પેઢીની સર્વાંગ વૃદ્ધિ થાય, રાષ્ટ્રીય ઉન્નતિ થાય અને તે તેમાંથી પોતાના હિસ્સાનો પણ ઉપભોગ કરી શકે.

ભગવાન ઉત્તરમાં જણાવે છે -

લોકેડસ્મિન્દ્રિવિદ્યા નિષ્ઠા પુરા પ્રોકતા મયાનધ ।

જ્ઞાનયોગેન સાંખ્યાનાં કર્મયોગેન યોગિનામ્ ॥

એટલે કે “હે નિષ્ઠાપ અર્જુન ! આ લોકમાં બે પ્રકારની નિષ્ઠા મારા દ્વારા પહેલાં કહેવામાં આવી છે. તેમાં સાંખ્યયોગીઓની નિષ્ઠા તો જ્ઞાનયોગ વડે અને યોગીઓની નિષ્ઠા કર્મયોગ વડે થાય છે.

વેદાંત માનવતાનું કલ્યાણ ઈચ્છે છે. આ પૂર્ણતાની પ્રાપ્તિનું વિજ્ઞાન છે. આવમાં ભગવાન ગીતાના માધ્યમ દ્વારા બે પ્રકારના માર્ગોની ચર્ચા કરે છે. પહેલો માર્ગ સક્રિયતાનો - કર્મકતાનો છે. તો બીજો બુદ્ધિપ્રધાન છે, વિચારતંત્ર સાથે જોડાયેલો છે, જ્ઞાનતંતુઓને ઢંઢોળે છે. પહેલો માર્ગ કર્મયોગનો છે, બીજો માર્ગ જ્ઞાનયોગનો છે.

અહીં ભગવાને અર્જુનને માટે નિષ્ઠાપ શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે. કેટલું મધુર સંબોધન છે. અર્જુનનાં ઘણાં નામ છે, પરંતુ અહીં તેના ભાવની વિશુદ્ધતા તેમજ નિર્મળ અંતઃકરણ ઉપર જાણે તેઓ મહોર મારીને સંબોધન કરી રહ્યા છે. બે પ્રકારની નિષ્ઠા દર્શાવતાં તેઓ કહે છે કે જ્ઞાનયોગને એવું માની ન લેશો કે આ નિષ્ક્રિયતા, જડતા, આળસપરાયણતાનો માર્ગ છે. શાસ્ત્રોમાં જે નૈષ્કર્મ્યભાવની વાત કહેવામાં આવી છે, તે એવા પ્રકારની નથી કે જેનાથ ભાગી જઈને કંદરાઓમાં અથવા તો સંપત્ર મઠોની ઊંચી દીવાલોમાં ભોગવવામાં આવતો હોય. વાસના-કામનારહિત અવસ્થામાં જન્મેલી વિચારશીલતાની સ્થિતિ સાચા અર્થમાં જ્ઞાનયોગની નિષ્ઠા છે. નૈષ્કર્મ્ય અવસ્થા શુદ્ધ-ચૈતન્ય-અનંત સત્ એ જ છે. અહીં અર્જુન નૈષ્કર્મ્યની ઓથ લઈને યુદ્ધમાંથી ભાગવાનો પ્રયત્ન ન કરે, એટલા માટે તે ખૂબ સ્પષ્ટ રીતે આગળના શ્લોકમાં સમજાવે છે કે - “મનુષ્ય કર્મોનો આરંભ કર્યા

વગર નિષ્કર્મતાને પ્રાપ્ત થતો નથી અને કર્મોના કેવળ ત્યાગમાત્રથી સિદ્ધિ એટલે કે સાંખ્યનિષ્ઠાને પ્રાપ્ત થતો નથી.

ન કર્મણામનારમ્ભાનૈષ્કર્મ્ય પુરુષોડશ્નુતે ।

ન ચ સન્નાયનાદેવ સિદ્ધિં સમધિગચ્છતિ ॥

સપૂર્ણ ક્રિયાઓમાં કર્તાપણાના અભિમાનથી રહિત થઈને સર્વવ્યાપી સચ્ચિદાનંદ પરમાત્માના જ ચિંતનમાં નિરત રહેવાને જ જ્ઞાનયોગ-સાંખ્યયોગ અથવા સંન્યાસયોગ કહેવામાં આવે છે. કેવળ ભગવત્ સત્તાને નિમિત્ત સમત્વભાવથી કોઈ ફળની કામના વગરનું - આસક્તિનો ત્યાગ કરીને જે કર્મ કરવામાં આવે છે તે જ ગીતાનો કર્મયોગ છે. આને જ તદર્થકર્મ, મદર્થકર્મ, મલ્કર્મ, સમત્વયોગના નામથી સ્થળે સ્થળે ભગવાને ઉચ્ચરિત કર્યું છે.

તેઓ ખૂબ સ્પષ્ટ કહે છે કે યોગીઓની નિષ્ઠા કર્મયોગમાં છે, સંન્યાસીઓની-જ્ઞાનીઓની નિષ્ઠા જ્ઞાનયોગમાં છે, પરંતુ જો કર્મ કર્યા વગર કોઈ પણ, નૈષ્કર્મ્યની સિદ્ધિ પામી શકતો નથી તેમજ કર્મોને છોડી દેવા માત્રથી જ તે જ્ઞાની બની જતો નથી - સાંખ્યનિષ્ઠા પામી શકતો નથી. આ રીતે કોઈ કર્મ છોડીને, અકર્મણ્ય બનીને કશું પણ હાંસલ કરી શકતો નથી. આજે આપણને સમાજમાં જેટલું ફેરફાર-ડિપ્રેશન-મનોશારીરિક રોગોનો ફેલાવો જોવા મળે છે, તેનું મૂળ કારણ છે કે તો મનુષ્યની કર્મમાં અત્યધિક આસક્તિ ખૂબ વધારેની ઈચ્છા મનમાં રાખીને કર્મ કરતા જવું અથવા પ્રમાદીપણું - આળસુપણું. કર્મ કરવું પરંતુ કોઈ ફળની ઈચ્છા વગર જો નિષ્કર્મતા (જે અવસ્થામાં પ્રાપ્ત થયેલ પુરુષનાં કર્મ અકર્મ થઈ જાય છે એટલે કે ફળ ઉત્પન્ન કરતાં નથી.) જ આપણી પૂર્ણતાની ચરમાવસ્થાની એક એવી સ્થિતિ છે, જે આપણે સૌને માટે અભીષ્ટ છે, તો પછી કર્મોનું સંપાદન કરવામાં જ કેમ આવે, એ વાત મનમાં આવવા લાગે છે. ત્યારે ભગવાન કહે છે કે કોઈ પણ મનુષ્ય કોઈ પણ કાળમાં ક્ષણમાત્ર પણ કર્મ કર્યા વગર રહી શકતો નથી. કેમ કે દરેકને પોતાનાં પ્રકૃતિજનિત ગુણોથી વિવશ થઈને કર્મ

કરવું જ પડે છે.

ન હિ કશ્ચિત્કાણમપિ જાતુ તિષ્ઠત્યકર્મકૃત્ ।

કાર્યતે હ્યવશઃ કર્મ સર્વઃ પ્રકૃતિજૈર્ગુણૈઃ ॥

વાસ્તવમાં કર્મ વગરના મનુષ્યનું કોઈ અસ્તિત્વ છે નહીં. જે કર્મ કર્યા વગર જીવે છે, તે પોતાનાં અસ્તિત્વને ખોઈ બેસે છે. જે કર્મની અવગણના કરે છે તે જાણે જીવનદેવતાનું અપમાન કરે છે. વ્યક્તિના કર્મ તેની અંદરની વાસનાઓને બરાબર અનુરૂપ જ હોય છે. વાસનાઓને મુખ્યતઃ ત્રણ ભાગોમાં વહેંચી શકાય છે. સાત્ત્વિક, રાજસિક, તામસિક. સત્, રજ, તમ - આ ત્રણે પ્રકારના ગુણોની ઉત્પત્તિ આપણી અંદરની પ્રકૃતિમાંથી જ થાય છે. “પ્રકૃતિ જૈર્ગુણૈઃ” શબ્દ જે ઉપર આવ્યો છે એ જ આપણાં કર્મોનો મૂળસ્ત્રોત છે. આપણે કોઈ પણ સ્થિતિમાં કર્મ કરવા જ ઇચ્છીએ તો પણ આપણી અંતર્નિહિત વાસનાઓ આપણને કર્મ કરવા માટે વિવશ કરી દેશે. આપણે ક્યારેય નિષ્ક્રિય રહી શકતા નથી. જીવન હંમેશાં સક્રિયતાથી ભર્યું તેમજ સકારાત્મક સ્વરૂપ લીધેલું હોય છે. કર્મોના રૂપમાં જીવન વસ્તુતઃ ગતિશીલતાની જ અભિવ્યક્તિ છે. જીવિત રહેલો મનુષ્ય એક ક્ષણને માટે પણ કર્મ કર્યા વગર રહી નથી શકતો. (શ્લોકની પ્રથમ પંક્તિ) એટલે કે જ્યારે બધાં જ કર્મો સમાપ્ત થઈ જાય છે, મનુષ્ય મરી જાય છે અથવા તો એમ કહો કે જે અકર્મણ્ય હોય છે, તે જીવતો મૃત્યુ પામ્યા સમાન છે. કર્મથી દૂર ભાગવાનો અર્થ છે - જીવનથી ભાગવું અને મૃત્યુના મુખમાં સ્વયંને હાથે કરી ધકેલવો. આ તો એક પ્રકારની આત્મહત્યા જ થઈ.

ગીતાનો સંદેશ ઘણો સ્પષ્ટ છે. ક્યારેય કર્મ કર્યા વગર ન રહો. સમાજસેવા કરો, રાષ્ટ્રનું ગૌરવ વધારો. માનવમાત્રનાં કષ્ટોની નિવૃત્તિ જ માટે તપો. આ જ ખરેખર જીવન છે. જીવતા રહી ધરણાં કરવાં, ધીમે ધીમે કામ કરવું, હડતાલ પાડવી, કામથી દૂર ભાગવું, કર્તવ્યનો ત્યાગ કરવો - ગેરહાજર રહેવું આ બધા જ ઉપાય જીવનને ધીરે ધીરે મૃત્યુ તરફ લઈ જાય છે,

સૌંદર્ય છીનવી લે છે તેમજ જીવનનો નાશ કરી નાંખે છે. સમાજવ્યવસ્થા પ્રત્યે વિદ્રોહનું નામ કોઈ પણ ભલે પોતાના કર્મોના સ્વરૂપને આપી દે, પરંતુ ખરેખર તેમણે જીવન-દેવતાને નીચું જોવા જેવું કર્યું છે, પોતાની ગરિમાની વિરુદ્ધનું જીવન જીવ્યા છે. જીવનયુદ્ધમાં બધી જ પ્રકારની મુશ્કેલીઓનો સામનો કરતા જીવવું, સક્રિય તેમજ ઉદ્યમી બન્યા રહેવું એ જ મનુષ્યને શોભા આપે છે. કર્મ કરો, સક્રિય થઈને જીવો તેમજ નિર્ભય થઈને રહો. પરિશ્રમથી ડરો નહીં. નિરાશાઓનો સામનો કરતાં અચકાવ નહી. જ્યાં સુધી જીવિત છો, વાસ્તવમાં જીવનની એક એક પળ જીવો. કર્મો દ્વારા ઊંચે ઊઠો, કર્મો દ્વારા જ ઉન્નતિ કરો, કર્મો દ્વારા જ પોતાનો વિસ્તાર કરો. ગીતાકારનો, જીવનને કલાકારની જેમ જીવવાનો હસતા-હસાવતા ખીલતા-ખિલાવતા, મસ્તી ભરી જિંદગી જીવવાનો સંદેશો સ્વયં એક પ્રમાણ છે કે ગીતા સંન્યાસનું પાઠ્યપુસ્તક નથી ગીતા જીવન જીવવાની કળા શીખવે છે અને “કુર્વન્નૈવેહ કર્માણિ નિજિવેષ્યછતાં સમાઃ”ની ઉપનિષદકારની ઉક્તિ અનુસાર કર્મ કરતા રહીને જ સો વર્ષ સુધી જીવતા રહેવાની ઇચ્છા પ્રબળ બનાવી રાખવાની વાત કરે છે.

કર્મયોગના આ પ્રારંભિક પ્રસંગમાં આટલું જ આ પછીનો પ્રસંગ છે - મિથ્યાચારી ન બનીને મન ઉપર પણ પૂરો અંકુશ સ્થાપિત કરી જે કર્મ કરે છે, તે જ શ્રેષ્ઠતમ યોગી છે. હવે પછીના અંકમાં.

•••••

પ્રાર્થના એની જ સાર્થક છે, જે આત્માને પરમાત્મામાં ભેળવી દેવા માટે વ્યાકુળ હોય. જે પોતે પરમાત્મા જેવો મહાન બનવા માટે તડપતો હોય, જે પ્રભુને જીવનના કણકણમાં ભેળવી દેવા માટે બેચેન હોય, જે તેનો જ થઈને જીવવા ઇચ્છતો હોય એને જ ભક્ત કહેવો જોઈએ. બીજા તો વિદૂષક છે. ભક્તિમાં આત્મસમર્પણ સિવાય બીજું કશું જ હોતું નથી. ત્યાં આપવાની જ વાત સૂઝે છે, લેવાની ઇચ્છા રહેતી નથી.

રાષ્ટ્રજાગરણ એટલે કર્તવ્યપરાયણતા તથા ભાવનાઓનું જાગરણ

જે કાર્યો મોટી મોટી યોજનાઓ બનાવવાથી, ઘણો સમય અને ધન ખર્ચવાથી પણ સારી રીતે થઈ શકતાં નથી તે ભાવનાઓ જાગૃત તથા જનશક્તિના સહયોગથી સહજ રીતે પૂરાં થઈ શકે છે. ભાવનાઓનું જાગરણ જ રાષ્ટ્રનું વાસ્તવિક જાગરણ છે. જ્યાં સુધી લોકોના માનસમાં કર્તવ્યબુદ્ધિ અને સામૂહિકતા પ્રત્યે નિષ્ઠા નહિ હોય ત્યાં સુધી અન્ય પ્રયત્નો એટલા ઉપયોગી સિદ્ધ થઈ શકતા નથી.

જનભાવનાઓના અભાવમાં આપણે પ્રદર્શનાત્મક અને પ્રચારાત્મક તો ઘણું કરી શકીએ છીએ, પરંતુ નક્કર કાર્ય ત્યારે જ થાય છે, જ્યારે તે કરનારાઓની ભાવનાઓ સાચા મનથી કાર્ય કરતી હોય.

જ્યારે અંતઃકરણ જાગશે ત્યારે જ આપણી સમસ્ત દુર્બળતાઓ દૂર થશે. એ જાગરણની સાથે જ આપણું સર્વતોમુખી જાગરણ થશે. આ જાગૃતિની સ્થિતિમાં કોઈ ચોર આપણા ઘરમાં એક કદમ પણ મૂકવાનું સાહસ નહિ કરે. કોઈ લૂંટારો લૂંટવાની યોજનાઓ ધડી નહિ શકે. સુરક્ષા માટે જાગરણ જરૂરી છે. રાષ્ટ્રીય જાગરણનો અર્થ છે – જનભાવનાઓની પ્રખરતા, તેજસ્વિતા અને જાગૃતિ.

સુરક્ષાનો સશક્ત મોરચો સેના સંભાળે છે અને પ્રગતિનો બીજો મોરચો બુદ્ધિજીવી લોકસેવકોએ સંભાળવો પડે છે. પ્રગતિ જ સુરક્ષાની સૌથી મોટી ગેરંટી છે. જો જનતાનું મનોબળ જાગૃત હોય અને એ તેની ત્રુટિઓનું સમાધાન કરતી પ્રગતિની દિશામાં અગ્રેસર થઈ રહી હોય તો એ વિશ્વાસ કરી શકાય કે એની સુરક્ષા સ્થિર રહેશે, પ્રતિષ્ઠા પર કોઈ આંચ નહિ આવે અને સુખશાંતિની પરિસ્થિતિઓ વધશે, પરંતુ જો લોકમાનસનો ઝુકાવ પતન તરફ હોય; ચરિત્ર, મનોબળ અને પ્રયત્નો જો શિથિલ થઈ રહ્યા હોય તો એ જ સમજવું જોઈએ કે બહારના ભલે કોઈ શત્રુ ના હોય

અથવા કંઈ બગાડી ન શકે અથવા શસ્ત્રબળથી ભગાડી દેવામાં આવે, પરંતુ અંદરની દુર્બળતાઓ જો રહેશે તો એ જ નાશનું કારણ બનશે.

યુગ અને કર્તવ્યનો પોકાર :

અગ્નિપરીક્ષાની આ મહત્ત્વપૂર્ણ વેળામાં ભારતમાતાના સુપુત્રો પ્રાણ હથેળી પર લઈ સીમાના રક્ષણ માટે ખરે પગે ઊભા છે. કેટલાયે પ્રાણ ન્યોછાવર કરી ચૂક્યા છે, કેટલાય જવાનોને પ્રાણ ન્યોછાવર કરવાના છે. કેટલાય વિકલાંગ અને ઘાયલ પડ્યા છે. આ રાષ્ટ્રના પ્રહરીઓ આપણને પૂછે કે કે અમે આટલું કરી રહ્યા છીએ તો તમારું કર્તવ્ય તમે પણ પૂરું કરો છો કે નહીં ? આપણે તેનો ઉત્તર આંખો નીચી કરીને, લજજાથી માથું નમાવીને ભીરુતા અને હીનતાની ભાષામાં નહીં, પણ પ્રખર તેજસ્વિતા સાથે આપવો જોઈએ. આપ જવાનો મોરચા પર લડી રહ્યા છો. જરૂર પડ્યે અમે પણ ત્યાં આવીશું જ્યાં સુધી એ અવસર નથી આવ્યો ત્યાં સુધી રાષ્ટ્રને બળવાન બનાવવા માટે બીજી સુરક્ષા હરોળ મજબૂત બનાવવા માટે ઘર કે ઝૂંપડામાં રહીને જે કાંઈ શક્ય છે તે અમે પણ કરી રહ્યા છીએ. આ જ ઉત્તર આપણા માટે યોગ્ય છે.

લોકજાગરણ માટે ભાવનાઓ જગાડવામાં આવે :

રાષ્ટ્રને સશક્ત બનાવવા માટે અનેક માધ્યમો, સાધનો અને ઉપકરણોની જરૂર છે, તેના પ્રકાર અને કાર્યક્રમો પણ ઘણા છે, પરંતુ એ બધું જ ભાવના પર આધારિત છે તે છે – ભાવના. ભાવનાના અભાવે પ્રગતિની બધી પ્રક્રિયાઓ નિર્જીવ અને માત્ર પ્રદર્શન બની રહે છે. આપણે લોકોના મનમાં કર્તવ્યપાલનની નીતિ, ધર્મ અને સદાચારની, આસ્તિકતા અને પરમાર્થની પ્રચંડ ભાવનાઓ પેદા કરવી જોઈએ. જ્ઞાનથી કર્મ અને કર્મથી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. મનમાં જેવા વિચારો ઊઠશે તેવાં જ કર્મો શરીર દ્વારા થશે અને જેવાં

કર્મ હશે તેવું જ ફળ મળશે. તેથી આપણે જ્ઞાન અને ભાવનાનું મહત્ત્વ સમજવું જોઈએ તથા તેના વિકાસ માટે યથાયોગ્ય પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

સંસારમાં જ્યારે પણ સારાં કે ખરાબ પરિવર્તનો થયાં છે તેમના મૂળમાં વિચાર પરિવર્તનની પ્રક્રિયાનો જ મુખ્ય ફાળો રહ્યો છે. બુદ્ધ, મહાવીર, ઈસુ, મોહમ્મદ, ગાંધી, દયાનંદ સરસ્વતી જેવી પ્રખર વિચારધારાઓ તોફાન જેવી હોય છે. મનુષ્યો એમના પ્રભાવમાં સૂકાં પાંદડાંની જેમ આમતેમ ઊડતા રહે છે. આપણે મનુષ્યને મનુષ્ય બનાવવાની વિચારધારાને લોકમાનસમાં ઊડિ સુધી પ્રવેશ કરાવવાનું કાર્ય આપણા હાથમાં લઈને યુગપરિવર્તનની મહાન પ્રક્રિયાને સફળ બનાવવી જોઈએ.

દેશવ્યાપી અસંખ્ય બૂરાઈઓ, દુર્બળતાઓ અને કુરિવાજોને નાબુદ કરવા માટે મનુષ્યને સાચા અર્થમાં મનુષ્ય બનાવવા આપણે આગળ જતાં અનેક વિશાળ કાર્યક્રમો ઘડવા પડશે અને જ્યાં જરૂર હશે ત્યાં સંઘર્ષની ભૂમિકામાં પણ ઊતરવું પડશે, પરંતુ સૌથી પહેલું કાર્ય એ છે કે લોકો આ પરિવર્તનની જરૂરિયાતને સમજે અને એ માટે જરૂરી ત્યાગ કરવા માટે તત્પર થાય. આ બૌદ્ધિક પૃષ્ઠભૂમિ તૈયાર કરવા માટે આપણે આજે જ પ્રવૃત્ત થઈ જવું જોઈએ. આ કાર્ય જેટલું સરળ છે તેટલું જ મહત્ત્વપૂર્ણ પણ છે. નાના કાર્યની શરૂઆત આજે કરો, મોટાં કાર્યો આવતીકાલે કરવા માટે પોતાની જાતે જ સામે આવશે.

નૈતિક, બૌદ્ધિક અને સામાજિક ક્રાંતિનાં કાર્યો પૂરાં થાય ત્યારે જ સ્વતંત્રતાની સર્વાંગસંપૂર્ણ ઝાંખી નજરે પડશે. રામરાજ્યની, ધર્મરાજ્યની સ્થાપના માટે માત્ર સરકારી પ્રયત્નોમાં નહીં, પરંતુ જનભાવનાઓમાં પણ પરિવર્તન જરૂરી છે. આ પરિવર્તન માટે જ આપણું યુગપરિવર્તન આંદોલન ચાલી રહ્યું છે. આ જ્ઞાનયજ્ઞમાં આપણે બધાએ શ્રમરૂપી ઘી અને સમયરૂપી શાકલ્ય (હવનસામગ્રી) સમર્પિત કરવાં જ જોઈએ.

રાજનૈતિક સ્વતંત્રતા મળ્યા બાદ રાષ્ટ્રનિર્માણના અનેક મોરચાઓ પર દસગણી શક્તિથી કાર્યની શરૂઆત થશે અને સામાજિક સ્વાધીનતાનાં જે અનેક પાસાંઓને

ઉજ્જવળ બનાવવાનાં બાકી છે તેમને વધુ ઉત્સાહ અને વધુ સુવિધાપૂર્વક સંભાળી શકાશે એવી આશા હતી. સ્વરાજ્યનું મહત્ત્વ એ માટે હોય છે કે તે મળ્યા પછી પ્રજાને તેમનું ભાગ્ય જગાડવાની કે બગાડવાની સ્વાધીનતા મળી જાય છે. જે લોકોએ સ્વાધીનતા-સંગ્રામ રચ્યો હતો તેમને એ જ કલ્પના હતી કે “ભારતીય સમાજ બધી રીતે બદલતર હાલતમાં છે, પરંતુ સ્વરાજ્ય પછી એ બધું ઠીક કરવાનું સરળ બની જશે. જેટલો ત્યાગ આ મોરચે કરવો પડ્યો છે તેટલો એ મોરચાઓ પર નહિ કરવો પડે. તેથી રાષ્ટ્રનિર્માણનાં અને નાનાંમોટાં કાર્યો કરવા માટે અત્યાર કરતાં અસંખ્ય લોકસેવકો મળી જશે. પ્રથમ મોરચે સફળતા મળ્યા બાદ લોકોનો ઉત્સાહ પણ ઘણો વધશે અને તેઓ વધુ તત્પરતાપૂર્વક દેશને પ્રગતિશીલ બનાવવામાં જોડાઈ જશે.

આજે પરિસ્થિતિ બિલકુલ જ ઊલટી થઈ ગઈ છે. દેશભક્તિ માટે, પછાત રાષ્ટ્રને ઊંચે ઉઠાવવા માટે, વધુમાં વધુ ત્યાગ કરવાની જે હરીફાઈ ચાલતી હતી તે સ્વરાજ્ય મળ્યા બાદ વધુ તીવ્ર થવી જોઈતી હતી, પરંતુ ખેદપૂર્વક સ્વીકારવું પડે છે કે તે પૂરી રીતે ખતમ નથી થઈ તો પણ એમાં અતિશય શિથિલતા આવી જ ગઈ છે. આ એ બલિદાની શહીદો પ્રત્યે વિશ્વાસઘાત છે, જેઓ આપણને ક્રાંતિની એક મોટી જવાબદારી પૂરી કરવાનું સોંપી ગયા છે. એમને એ પાકો વિશ્વાસ હતો કે અમારા પછીની પેઢી અમારા કરતાં પણ વધુ દેશભક્ત અને ભાવનાશીલ હશે. અમારું જે કાર્ય બાકી રહેશે તેને એ સહજપણે પૂરું કરી દેશે અને સમુન્નત ભારતનું સુંદર ચિત્ર કલ્પના માત્ર ન રહેતાં આગામી દિવસોમાં સાકાર થઈને રહેશે, પરંતુ આજે જ્યારે લક્ષ્યનો ઘણો મોટો ભાગ પૂરો કરવાનો બાકી છે ત્યારે આ પ્રકારની શિથિલતા કેટલી દુઃખદાયક લાગે છે !

વિચારક્રાંતિનું મહાન કાર્ય અત્યાર સુધી તદ્દન અધૂરું પડ્યું છે. સામાજિક ક્રાંતિ થવાની બાકી છે. આ બે ક્રાંતિઓ જ્યાં સુધી પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી રાજનૈતિક ક્રાંતિનો ઉદ્દેશ પૂરો થઈ શકશે નહિ. સુખસમૃદ્ધિ વધારવા માટે જેટલી આર્થિક યોજનાઓ બની રહી છે, એનો

લાભ ત્યારે જ મળી શકશે કે જ્યારે આપણે એ ઉપાર્જિત ધનનો સદુપયોગ કરવાનું જાણીએ. એક બાજુ આર્થિક લાભ વધે અને બીજી બાજુ વ્યસનોમાં અપવ્યયનું પ્રમાણ વધી જાય, સામાજિક કુરિવાજો વધી જાય તો પેલી થોડી વધેલી આવકથી કોનું કેટલું ભલું થઈ શકશે ?

શહીદો જે જવાબદારીઓ મૂકી ગયા છે એમને પૂરી કરવા માટે હવે કોઈને જેલમાં જવાની, ફાંસીએ ચઢવાની, ઘર છોડવાની કે પોતાની આર્થિક વ્યવસ્થા બરબાદ કરવાની જરૂર નથી. ફક્ત ભાવનાઓ શુદ્ધ રાખવાની જરૂર છે. પોતાનાં વ્યક્તિગત કાર્યોમાં, વ્યાવસાયિક અને કૌટુંબિક કાર્યોમાં, બીજાં એક કાર્યક્રમ

એ છે કે લોકકલ્યાણ માટે થોડો સમય સતત ફાળવતા રહેવાનું વ્રત ધારણ કરી લઈએ. જેમ દૈનિક જીવનનાં અન્ય કાર્યો તથા જવાબદારીઓનું સતત ધ્યાન રાખવામાં આવે છે તેમ સમાજના નવનિર્માણ માટે પણ પ્રયત્નશીલ રહેવામાં આવે. શરીર અને મનની શક્તિઓનો પણ થોડો અંશ આપણે આ દિશામાં ખર્ચતા રહીએ. બૌદ્ધિક અને સામાજિક ક્રાંતિની આશાઓ લઈને વિદાય થનારા જીવિત અને સ્વર્ગીય સ્વતંત્રતા સૈનિકોના આત્માઓ જ્યાં પણ હોય ત્યાં આપણા સત્પ્રયત્નો જોઈને સંતોષ પ્રાપ્ત કરી શકે એટલું મહાન કાર્ય આપણે યુગનિર્માણ પરિવારના સભ્યો અવશ્ય કરી શકીએ છીએ.

ચારેય બાજુ બેચેની, રોગો તથા ઉદ્વિગ્નતા

કોલાહલ, પ્રદૂષણ, ગંદકી, બીમારી વગેરે વિપત્તિઓથી ઘેરાયેલો મનુષ્ય દિવસે દિવસે જીવનશક્તિ ખાંતો જાય છે. શારીરિક તથા માનસિક રોગો એને જર્જરિત કરી રહ્યા છે. દુર્બળતાના કારણે જન્મેલી કુરૂપતાને છુપાવવા માટે સાજ સજાવટ એ જ એકમાત્ર ઉપાય નજરે પડે છે. શરીર અને મનની વિકૃતિઓને છુપાવવા માટે કરવામાં આવતો શૃંગાર મનુષ્યને વિલાસી, આળસુ, અપવ્યયી અને અહંકારી બનાવીને એક નવા જ પ્રકારનું સંકટ ઊભું કરી રહ્યો છે.

ચમકતાં આવરણો ઉઘાડીને જોવામાં આવે તો ખાતરી થશે કે આ છેલ્લી થોડીક સદીઓમાં માણસે જે મેળવ્યું છે તેના કરતાં વધારે ખોયું છે. સગવડો તો બેશક વધ્યે જાય છે, પરંતુ એના બદલામાં જીવનશક્તિથી માંડીને શાલીનતા સુધી અનેક બાબતોનો નાશ થયો છે. સ્મશાનની નીરવતામાં રહીને ડરતી-ડરાવતી જિંદગી જીવતાં ભૂતપ્રેતોની જેમ આજનો મનુષ્ય પણ એવું જ જીવન જીવી રહ્યો છે.

આજે દરેક મનુષ્ય સમૃદ્ધિ ભેગી કરવા પાછળ પાગલ બન્યો છે, પરંતુ એ માટે યોગ્યતા, પ્રામાણિકતા પુરુષાર્થની જરૂર પડે છે. લોકો તો મફતમાં ઘેર બેઠાં બેઠાં ગમે તે રીતે સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા ઈચ્છે છે. આ માટે અનાચાર સિવાય બીજા કોઈ માર્ગ બાકી રહેતો નથી. આજે પ્રગતિના નામે સંપન્ન બનવાની લાલચ ખૂબ વધી ગઈ છે. આના લીધે લોકોની તૃષ્ણા પણ અત્યંત તીવ્ર બની છે. લોકો ઉડાઉ અને વ્યસની બનતા જાય છે. આ બધાનું પરિણામ એક જ આવે છે અને તે એ કે મનુષ્ય અનેક દુર્ગુણોમાં ફસાઈ જાય છે. એકબીજાંનો વિશ્વાસ અને સ્નેહ-સદ્ભાવ ગુમાવી બેસતાં વ્યક્તિ હસતી-હસવાતી અને સ્નેહ તથા સદ્ભાવયુક્ત જિંદગી જીવી શકશે એમ કહી શકાય નહિ.

અસ્તવ્યસ્ત અને અણઘડ લોકોએ પ્રગતિશીલ ઉપલબ્ધિઓ ઉપર કબ્જો જમાવી દીધો હોય એવું લાગે છે અથવા તો અભિનવ ઉપલબ્ધિઓના નામે વધેલા અતિ ઉત્સાહ અહંકારનું રૂપ ધારણ કરીને શાશ્વત મૂલ્યોનો તિરસ્કાર કર્યો છે. આ બંનેમાંથી ભલે ગમે તે કારણ હોય, પરંતુ એ છે તો ચિંતાજનક.

રાષ્ટ્રીય જાગરણનું નવું અભિયાન – ગ્રામોત્થાન

ભવિષ્યનાં પગલાંનો અણસારો જેમણે પણ સાંભળ્યો છે તે બધાનું લગભગ એ જ કહેવું છે કે આવતીકાલની દુનિયા શહેરોની નહીં, પણ ગામડાંઓની હશે.

માનવસ્વાર્થ પર આધારિત ભોગપરાયણ, મનોવૃત્તિએ શહેરોનો બેફામ વધારો તો કર્યો, પરંતુ પર્યાવરણના સંતુલનને એવી રીતે બગાડી નાખ્યું છે કે પર્યાવરણનું સંકટ સૌથી ભયાનક સંકટ બની ગયું છે, જેની સામે પરમાણુ વિપત્તિ પણ ઘણી તુચ્છ લાગે છે પોતાનાં સુખસગવડો વધારવાના ચક્કરમાં ગામડાંઓને તો ઉજ્જડ કરી દીધાં, પરંતુ સાથે જ પરિસ્થિતિનું સંતુલન પણ નષ્ટ થઈ ગયું. પોતાને વિચારશીલ અને બુદ્ધિમાન સમજનારાઓ એ ભૂલી ગયા કે પ્રગતિ તો સમગ્રતામાં છે. તેથી સ્વાર્થયુક્ત બુદ્ધિ અને વિકૃત સંકુચિત માનસિકતાએ જે વિશ્વની રચના કરી છે એમાં એકલા માનવીના અસ્તિત્વની જ નહીં, પણ પ્રાણીમાત્ર તથા વનસ્પતિ જગત વગેરે બધાના સંપૂર્ણ વિનાશની ચેતવણી છે.

જો આપણે જીવતા રહેવા માગતા હોઈએ તો ફરીથી ગામડાં તરફ પાછા વળીએ. એ સિવાય બચવાનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી. પરિસ્થિતિઓએ આજે આપણને એવી જગ્યાએ લાવીને મૂકી દીધા છે કે ગ્રામ્યજીવનને પુનર્જીવિત કરવા તથા તેનું નવોત્થાન કરવા સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો બચ્યો નથી. સંયમ અને સાદાઈથી ઓતપ્રોત ગ્રામીણ સંસ્કૃતિ જ મનુષ્યને તેના વર્તમાન અંધકારમાંથી બહાર કાઢીને ઉજ્જવળ ભવિષ્યના માર્ગ પર ચલાવી શકે છે.

ગ્રામોત્થાન યોજનાને રાષ્ટ્રીય જાગરણના નવ અભિયાનના રૂપમાં સમજવી જોઈએ. ઇતિહાસનાં પાનાં ઉથલાવતાં એ જાણવા મળે છે કે જે સંસ્કૃતિઓ ભોગવાદી અને અનૈતિક રહી છે તેમનું નામોનિશાન મટી ગયું. ભારતીય સંસ્કૃતિ એટલા માટે ચિરંજીવી રહી કેમ કે એ

ગ્રામીણ સંસ્કૃતિ છે. સાદાઈ અને સંયમની સંસ્કૃતિ છે. એના ઉત્થાનમાં જ રાષ્ટ્રનું ઉત્થાન અને કલ્યાણ છે. એ સાદું રહેશે કે આપણે બધા રાષ્ટ્રીય જાગરણના નવ અભિયાનમાં જોડાઈ જઈએ. એક એવા ભારતનું નિર્માણ કરીએ કે જે કોઈ બહારથી આવેલી સંસ્કૃતિ પર નહીં, પરંતુ ભારતીય સંસ્કૃતિના પાયા પર ટકેલો હોય.

સમસ્યાના સાર્થક સમાધાન માટે પહેલી જરૂર છે, ગામડાંઓને એમનો ખોવાયેલો ભૂતકાળ પાછો મળે. પૂજ્ય ગુરુદેવે ૧૯૮૬માં લખ્યું છે કે એક કાર્ય છે દેશના ગામેગામમાં યુગચેતનાનો સંદેશ સંભળાવવાનું, લોકોના મનમાં અલખ જગાડવાનું. બીજું દેશના અપેક્ષિત અર્ધમૃત તીર્થોમાં પ્રાણસંચાર કરવાનું, તેમનો પુનરુદ્ધાર કરવાનું. કહેવા અને સાંભળવા માટે આ બન્ને યોજનાઓ થોડી ક્ષણોમાં જ કહી અને સાંભળી શકાય છે. એમનો વિસ્તાર એટલો મોટો છે કે જેને માનવીના ગજા બહારની વાત સમજવામાં આવે, તો પણ અતિશયોક્તિ નહિ કહેવાય.

ભારતમાં સાત લાખ મોટાં ગામો છે. નગરો, નાના કસબાઓ, નાનાં ગામો મળીને વીસ લાખ થઈ જાય છે. આ બધાં ગામોમાં યુગચેતનાની જાણકારી પહોંચાડવાની છે અને તેના સિદ્ધાંતો સમજાવવાના છે. લોકોને દૂરદર્શી વિવેકશીલતાનું સ્વરૂપ, ઉદ્દેશ્ય અને વ્યવહાર સમજાવવાનાં છે. સાથે જ અનિચ્છનીયતાઓ, અનૈતિકતાઓ, મૂઢમાન્યતાઓ તથા કુરિવાજોના કારણે થતાં ભયંકર અનર્થોનો પરિચય પણ કરાવવાનો છે. આગામી દિવસોમાં આપણે જે સમતા, એકતા, સહકારિતા અને સજ્જનતાની નીતિ અપનાવવાની છે તેના મહત્ત્વને પણ હૃદયંગમ કરવાનું છે. પ્રજ્ઞાયુગના ચાર આધાર હશે – સમજદારી, ઈમાનદારી, જવાબદારી અને બહાદુરી. આ બધી વાતો માટે મનમાં ઈચ્છા પેદા કરવાની છે. પ્રચલનના નામે જે અવિવેક અને અનર્થ દરેક દિશામાં છવાયેલા છે તેમને નાબૂદ પણ કરવાના

છે. આ કાર્ય હમ બદલેંગે યુગ બદલેગાની નીતિને અનુરૂપ ચાલશે અને નર ઔર નારી એક સમાન, જાતિ વંશ સબ એક સમાનનો આદર્શ હૃદયંગમ કરવાથી જ શક્ય બનશે. આજે નૈતિક, બૌદ્ધિક અને સામાજિક ક્ષેત્રમાં અનેક પ્રકારની અનીતિ પ્રચલિત છે. એમની વિરુદ્ધ લોકમત અને આકોશ પણ જાગૃત કરવાનો છે. દરેક ક્ષેત્રમાં વિષમતા વધી ગઈ છે. તેના સ્થાને એકતા અને સમતાના સિદ્ધાંતોને માન્યતા મળી શકે એવું વાતાવરણ બનાવવાનું છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવે સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૬માં આકાંક્ષા વ્યક્ત કરતાં લખ્યું છે કે વરિષ્ઠ પ્રજ્ઞાપુત્ર પોતાને દેવમાનવ સમજે અને અનુભવે કે આ જન્મ એમને સંપદા અને વિલાસિતાના વ્યામોહમાં ડૂબી રહેવા માટે મળ્યો નથી. નિયતિનું નિર્ધારણ એ છે કે તેઓ યુગની સમસ્યાઓને હલ કરવા માટે પોતાને ભીમ, અર્જુન સમજે, અંગો, હનુમાન માને અને નલ-નીલ જે અશક્યને શક્ય કરી બતાવ્યું હતું એવું કરે.

પ્રજ્ઞાપુત્રો, પ્રચારકોને આ આપત્તિકાળમાં લાલસા, લિપ્સા, તૃષ્ણા, વાસના અને અહંતાની મહત્વાકાંક્ષાઓ પૂરી કરવાની છૂટ નથી. એમને બીજાં પ્રયોજન માટે ધરતી પર મોકલવામાં આવ્યા છે. તેને જ તત્પરતાથી પૂરું કરવાનું છે, સફળતા-નિષ્ફળતા કે લાભ-હાનિનો વિચાર કર્યા વિના, કેમ કે મહાભારતના વિજયની જેમ પાંડવોની જીત નિશ્ચિત છે. આનાથી પાછળ હટીને અપયશ જ મેળવી શકાય. પોતાનો લોકપરલોક જ બગાડી શકાય છે. આવો અવસર ન આવે એ જ સારું છે. સારું તો એ છે કે એ જોવા-સાંભળવા માટે કાન અને આંખો સક્રિય ન રહે કે જેમના ઉપર આદર્શવાદિતા અને ઉત્કૃષ્ટતાને જીવંત રાખવાની જવાબદારી હતી. તેઓ પરીક્ષાનો સમય આવ્યો ત્યારે ખોટા સિક્કાની જેમ કાળા પડી ગયા અને કચરાના ઢગલામાં ખોવાઈ ગયા. પૂજ્ય ગુરુદેવની આકાંક્ષા એ છે કે દરેક બાપ ઈચ્છે છે કે તેનો દીકરો તેના કરતાં મોટો માણસ બને. દરેક માતા ઈચ્છે છે કે તેની દીકરી તેની તુલનામાં વધુ સુખી રહે. અમારી આંતરિક ભાવના જ નહીં, પ્રયત્ન

પણ એ જ છે કે પ્રજ્ઞા પરિજનોને એ સુયોગ મળે. જેના આધારે તેઓ મહામાનવ ગણી શકાય એવી સ્થિતિએ પહોંચે અને ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠી પર પોતાની અંતિમ છાપ છોડી જાય.

આ વિષમ વેળામાં પ્રજ્ઞાવતારના લીલા સહચરના રૂપમાં પૃથ્વી પર જે પ્રજ્ઞાપુત્રોનું અવતરણ થયું છે, તેમને યુગનિર્માણ આંદોલનના વિચારપક્ષ અને ક્રિયાપક્ષના કાર્યક્રમોને સારી રીતે સમજી લેવા જોઈએ. આ અંકમાં વિચારપક્ષના કેટલાક મુખ્ય કાર્યક્રમો આપવામાં આવી રહ્યા છે. આગામી અંકમાં ક્રિયાપક્ષના કાર્યક્રમોનું વર્ણન પ્રકાશિત કરીશું. આ બન્ને પ્રકારના કાર્યક્રમોને ચલાવવા માટે સશક્ત, સુદૃઢ, શ્રદ્ધા અને નિષ્ઠા પર આધારિત સંગઠનની જરૂર હશે. આ સંગઠનો પાછલાં વર્ષોમાં દેશના અનેક ભાગોમાં બન્યાં છે. દેશનો જે ભાગ વણસ્પર્શ્યો રહ્યો હોય ત્યાં પણ યુગસેનાનાં સંગઠનો તૈયાર થવાં જોઈએ. સંગઠનો કેવી રીતે બનાવવામાં આવે અને કેવી રીતે કાર્ય કરશે તેનું વર્ણન આગામી અંકોમાં પ્રકાશિત થતું રહેશે. ભવિષ્યમાં યુગસૈનિકોના માધ્યમથી ક્રાંતિકારી આંદોલનો ચલાવવાનાં છે. યુગસેના સંગઠન બનાવવા માટે જરૂરી શપથપત્ર તથા સંગઠનની પ્રક્રિયાનું પત્રક વિચારક્રાંતિ અભિયાન વિભાગ, યુગનિર્માણ યોજના, મથુરા-ઉના સરનામે પત્ર મોકલીને મંગાવી લેવામાં આવે.

એકવાર પત્રકારોની ગોષ્ઠિમાં બાપુ રાજનૈતિક પ્રસંગો ઉપર જવાબ આપી રહ્યા હતા. તે જ સમયે હાસ્ય-વિનોદની મુદ્રામાં એક પત્રકારે પૂછ્યું કે જો તમને એક દિવસ માટે ભારતના ડિક્ટેટર બનાવી દેવામાં આવે, તો શું કરશો ? બાપુએ કહ્યું - હું દરેક વિચારશીલ વ્યક્તિઓ અને સરકારી કર્મચારીઓને સફાઈ કાર્યમાં લગાવી દઈશ. સફાઈ જ સુવ્યવસ્થા છે. આનું મહત્વ જ્યાં સુધી સમજાશે નહીં ત્યાં સુધી કોઈ દેશની અથવા વ્યક્તિની વાસ્તવિક ઉન્નતિ થવી અસંભવ છે.

તપીને ફુંદળ બનવાની પ્રક્રિયા

ગાયત્રી મંત્ર અમારી સાથે સાથે બોલો,
ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદેવસ્ય
ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ।
દેવીઓ ! ભાઈઓ !

ભગવાન બુદ્ધને તેમના શિષ્યોએ પૂછ્યું - મનુષ્ય આટલો સશક્ત અને સમર્થ હોવા છતાં પણ પડી શું કામ જાય છે? અધઃપતિત શા માટે થાય છે? ભગવાન બુદ્ધે એક ઘટના અને એક ઉદાહરણ આપ્યું. તેમણે ઘટના એ દર્શાવી કે પોતાના કમંડળને પાણીમાં ફેંકી દીધું. કમંડળ તરવા લાગ્યું. શિષ્યોને પૂછ્યું - આ કમંડળ ડૂબશે કે નહીં? તેઓએ કહ્યું - આ શા માટે ડૂબે? આ કંઈ થોડું ડૂબે! કમંડળ ડૂબતું નથી હોતું. આ તો તરતું રહેશે. ભગવાન બુદ્ધે ફરીવાર તેને ઉઠાવીને તેના તળિયામાં એક કાણું પાડી દીધું, ફરી પાછું તેને પાણીમાં ફેંકી દીધું. પાણી ધીરે ધીરે તે કમંડળની અદર ભરાવા લાગ્યું અને તે ડૂબી ગયું. શિષ્યોને પૂછ્યું - ભાઈ! હમણાં તો તમે કહી રહ્યા હતા કે કમંડળ ડૂબતું નથી, આ તો ડૂબી ગયું. શિષ્યો કહેવા લાગ્યા - મહારાજજી! આની અંદર આપે કાણું પાડી દીધું. કાણું પાડશો તો ડૂબશે જ. સાચી વાત છે - ભગવાન બુદ્ધે જવાબ આપતાં શિષ્યોને કહ્યું - માણસની અંદર કાણું પડી જાય, તેમાં પાણી ભરાઈ જશે અને તે ડૂબી જશે. એક આ ઉદાહરણ ભગવાન બુદ્ધે પોતાના શિષ્યોને આપ્યું. એક બીજું ઉદાહરણ પણ તેમણે આપ્યું - તેમણે કહ્યું - જો તમારી પાસે ગાય હોય અને ગાય દરરોજ ઘણું દૂધ આપતી હોય, ઘણું દૂધ આપતી ગાય તમે દોહો, પરંતુ જે વાસણમાં આપ દોહો છો, તેમાં છિદ્ર અથવા છેદ હોય તો? તો પછી શું થશે બતાવો? શિષ્યોએ કહ્યું - મહારાજજી! તે દૂધ વાસણમાં થોડું ભરાશે! વાસણમાં જે કંઈ હશે, તેમાંથી નીચે જમીન ઉપર ટપકી જશે. કપડાં પણ ગંદાં થઈ જશે. અને ગોવાળના હાથમાં થાક સિવાય કશું જ નહીં આવે. બિચારો આંગળીઓને

દબાવતો રહે, આંગળોને દબાવતો રહે, ગાય પણ પરેશાન! આ પણ પરેશાન! પરંતુ જ્યારે દૂધ પીવાનો સમય આવ્યો, ત્યારે ખબર પડી કે આમાં તો કશું જ છે નહીં. નીચેથી વાસણમાંનું દૂધ ટપકી ગયું.

આ ઉદાહરણ દર્શાવે છે કે માણસના જીવનમાં જો ઘણાં છિદ્રો હોય, તો તેની સંપદા, તેની વિભૂતિ અને તેની વિશેષતા - બધું જ ખતમ થઈ જશે. પછી કશું જ બચશે નહીં. એટલા માટે ઉન્નતિની વાત કરવી યોગ્ય છે. વ્યક્તિએ વૈભવ ઉપાર્જિત કરવો યોગ્ય છે, પરંતુ તેની સાથે સાથે એ ભૂલી ન જાવ. શું ન ભૂલો? એ ન ભૂલી જાવ કે આપનાં છિદ્રોને બંધ કરવાનાં છે, પોતાનાં છિદ્રોને બંધ કરવાનાં છે, પોતાની મલીનતાઓ અને પોતાની અસંયમિતાઓની ઉપર હાવી થવાનું છે, તો શું કરીએ? મેં તમને જણાવ્યું ને! ચાર વાત તમારે કરવી પડશે. તપ, જેનો ઉલ્લેખ મેં ગઈકાલે કર્યો હતો, ચાર પ્રકારનાં હોય છે. એક તપ ઈન્દ્રિય તપ કહેવાય છે, બીજું બ્રહ્મચર્યને પણ તપ કહે છે. ત્રીજું સમયના સંયમને તપ કહેવામાં આવે છે. ચોથું ધનના સંયમને તપ કહેવામાં આવે છે અને વિચારોના સંયમને તપ કહેવામાં આવે છે. વિચારોનો સંયમ - એક. ધનનો સંયમ - બે. સમયનો સંયમ - ત્રણ અને ઈન્દ્રિયોનો સંયમ - ચાર. તપશ્ચર્યાની ચાર ધારાઓ છે. આપને આ ચાર ધારાઓમાંથી સૌથી પહેલી ધારાનો અહીં બોલાવીને અભ્યાસ કરાવવામાં આવ્યો અને જિહ્વા ઈન્દ્રિયોનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવ્યો. આપની જિહ્વાને તેણે તમારા સ્વાસ્થ્યને ખરાબ કરી નાંખ્યું, તમારા મનને ખરાબ કરી નાંખ્યું. આપ કાબૂમાં રાખી શકો અને લગામ લગાવી શકો.... જો તમે ઘોડાને લગામ જ લગાવો તો? ઊંટને નકેલ ન લગાવો તો? તમે બળદના નાકમાં દોરડું ન નાખો તો? હાથી ઉપર અંકુશ ન રાખો તો? તો પછી આપ સમજી લેજો, આ જાનવર તમારે માટે ઘણાં ખતરનાક સાબિત થશે અને તમને છિન્ન ભિન્ન કરી નાંખશે. એટલા માટે

તમને નિયંત્રણમાં રાખવા માટે આ બધું જરૂરી છે. ઈન્દ્રિયો આપણી છે તો ઘણી સારી, આના વડે જ બધું કામ ચાલે છે, પરંતુ આને ઉચ્છૃંબલ બનવા દઈએ, રોકથામ ન કરીએ, તપસ્વી ન બનાવીએ, સંયમી ન બનાવીએ તો ઈન્દ્રિયો તમારા માટે મુસીબત ઊભી કરશે. જેવી રીતે તમે ખાવાપીવાની બાબતમાં અસંયમ વર્તી રહ્યા છો, તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે પેટ ખરાબ થઈ ગયું. પેટ ખરાબ થવાનું પરિણામ એ આવ્યું કે સ્વાસ્થ્ય ખરાબ થઈ ગયું. સ્વાસ્થ્ય ખરાબ થવાનો દોષ કોઈના ઉપર ન નાંખો. આ સૃષ્ટિમાં જેટલાં જાનવર છે એમાંથી કોઈ બીમાર પડતાં નથી. મરે તો સૌ છે, પરંતુ બીમાર નથી પડતા ને ? કબૂતર બીમાર પડે છે ? શિયાળ, સસલાં જે જંગલમાં ઉછરે છે, ક્યારેય તમે એને બીમાર પડતાં જોયા છે ? કોઈ નથી પડતાં. એક જ બેવકૂફ જાનવર છે - જેનું નામ છે - મનુષ્ય. આ જ બીમાર પડે છે ! શા માટે બીમાર પડે છે ? ફક્ત એક જ કારણ છે તેનાં બીમાર પડવાનું, તે પોતાની જીભને એટલી બધી છૂટછાટ આપી દે છે કે તે અભક્ષ્ય ખાતી રહે છે, જરૂર કરતાં વધારે ખાતી રહે છે, જે ચીજવસ્તુઓ ખાવા જેવી નથી, તે ખાતી રહે છે. પેટ કામ કરતું નથી, પેટ પચાવી શકતું નથી, મશીન ખરાબ થઈ જાય છે અને શરીર નબળું અને બીમાર પડી જાય છે. જો તમે જીભ ઉપર કાબૂ કરી લો તો ! તો તમે વિશ્વાસ રાખો, તમારું ખોવાયેલું સ્વાસ્થ્ય મળી જશે. જો તમે જીભ ઉપર કાબૂ કરી લો, તો તમે દિવસે દિવસે કમજોર થતા ગયા છો, અથવા થવાનાં હશે, તો તેમાંથી આપ છુટકારો મેળવી શકો છો.

આવી જ રીતે આ જે આપણું મન છે, મન પણ આનું જ છે. અન્નથી વિકસિત થતાં થતાં, અન્નમાંથી માંસ બને છે, લોહી બને છે, હાડકાંઓ બને છે, પરંતુ છેલ્લે તો અન્નથી મન બને છે. અંતિમ ચરણ જે અન્નનું છે, તે મન છે. “જેવું ખાઓ અન્ન, તેવું બને મન” - આ સૌ ટકા સાચું છે. આપ અભક્ષ ખાતા રહો, પંછી આપ જુવો, આપનું મન કેવું ચંચળ થઈ જાય છે ? તમે નશો કરતા હો તો પછી જુવો કે તમારું મન કેવું ચંચળ

થઈ જાય છે ? તમારે મન સ્થિર કરવાનું કેવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે ? મન તમારા કહેવામાં રહેતું નથી. નીચે ઈંધણ નાંખો, ત્યારે વાસણમાંનું પાણી ઊકળે છે. મન તો ઉપર વાસણમાંના પાણી જેવું છે. નીચે તમે જેવાં લાકડાં નાંખશો, તેવું જ તે ઊકળશેને ! જો તમે દરરોજ અભક્ષ ખાવાનો ક્રમ ચાલુ રાખ્યો હશે, તો તમારું મન હંમેશાં ચંચળ બનેલું રહેશે. તમને ક્યારેય એવો મોકો નહીં આપે કે આપ મનની સ્થિરતા જાળવી શકો. એટલા માટે જીભ ઉપર કાબૂ મેળવો, સ્વાદેન્દ્રિય ઉપર કાબૂ મેળવો. સ્વાદ ઉપર તમે કાબૂ મેળવી લીધો, તો મનને સંભાળવા અને શરીરની બીમારીઓ સામે મુકાબલો કરવામાં તમે સફળ થઈ જશો. જીભની વાત નીકળી છે, તો જીભનો એક બીજો ભાગ છે. જીભ ને બે ઈન્દ્રિયોમાં વહેંચવામાં આવી છે - એક આને સ્વાદેન્દ્રિય પણ કહે છે અને એક આને વાકુઈન્દ્રિય પણ કહે છે. વાણી ઉપર સંયમ, વાણી ઉપર જો તમારો સંયમ છે નહીં, ભલેને ગમે તેને, ગમે તેવા શબ્દો બોલો છો, કડવું બોલો છો - આનું પરિણામ શું આવ્યું ? આનું પરિણામ ક્યારેય સારું હોઈ શકે જ નહીં. વશીકરણ એક મંત્ર છે, ત્યજી દે વચન કઠોર.” કાગડો પોતાનાં કડવા વચન વડે દરેકને નાખુશ કરતો રહે છે અને કોયલ પોતાનાં મીઠા વચનોના કારણે સૌને પ્યારી લાગે છે. જીભથી આપણે સૌને સન્માન આપવું જોઈએ. અન્યની ઈજા અને પોતાની નમ્રતાનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ. ક્રોધ અને આવેશમાં ઘણા મનુષ્યો એવા શબ્દો બોલતા રહે છે, જે વાજબી નથી હોતા. એનું પરિણામ એ આવે છે કે, કેટલાક મનુષ્યો વેરી-વિરોધી થઈ જાય છે. તમને ખબર છે ને ! દ્રૌપદીએ વ્યંગ અને ઉપહાસમાં એવા શબ્દો કહ્યા હતા કે કૌરવોને ઘણું ખરાબ લાગ્યું. તેનું અંતિમ પરિણામ મહાભારતના રૂપમાં આવ્યું. જીભ કટારી જેવી હોય છે. જીભમાં વીંછીનો ડંખ બતાવવામાં આવ્યો છે. જીભમાં સાપનું ઝેર બતાવવામાં આવ્યું છે. જ્યારે તમે કડવાં વેણ બોલો છો ત્યારે ! નથી બોલતા ત્યારે ! મીઠું બોલો છો ત્યારે ! આ જીભ કોને ખબર તમારે કેટલા કામની થઈ શકે છે. એને પ્રેમ કરો, અન્યને

માન આપો, સારી રીતે પરામર્શ કરો, લોકોનો ઉત્સાહ વધારો. લોકોની હિંમતને તોડો નહીં. લોકોની હિંમત વધારવાની વાત કરો. જો તમે એવું કરી શકો, તો પછી હું તમને તપસ્વી કહીશ.

આ વાણીનું તપ થયું, જિહ્વાનું તપ થયું. હવે ચાલો, આમાં એક બીજું આવે છે. ઈન્દ્રિયોમાં એક બીજી વાત આવી જાય છે. ઈન્દ્રિયોના તપમાં બ્રહ્મચર્યનું તપ પણ આવી જાય છે. આમ તો ઈન્દ્રિયો દસ છે, પરંતુ તમે ઝંઝટમાં ન પડો, બે ને જ માનો. એક જીભ મુખ્ય છે અને બીજી કામેન્દ્રિય મુખ્ય છે. કામેન્દ્રિયનો અર્થ ફક્ત યૌનકર્મ જ નથી હોતું, યૌનકર્મ સિવાય પણ છે. આ ઈન્દ્રિયો બધી મસ્તિષ્ક સાથે સંબંધ રાખે છે. કામવાસનાના વિષયમાં તમને વિચાર આવતાં રહે છે. તેને જોઈને તમારું મગજ ખરાબ થતું રહે છે. અમુક અંગને અને અમુક અંગની ખૂબસૂરતી અને બદસૂરતીને શોધતા રહીએ છીએ. આનું પરિણામ શું આવે છે કે આ માનસિક દુરાચાર છે. કોઈ પણ સ્ત્રીના વિષયમાં તમારા મનમાં કોઈ સંસ્કાર અથવા વિચાર આવે છે, તો આનો અર્થ એ છે કે પ્રકારાંતરે પવિત્રતાનું નુકસાન થઈ ગયું છે. આંખથી પણ બ્રહ્મચર્યનો કાય થાય છે. તમે કુદૃષ્ટિથી જોતા રહો, સ્ત્રીઓને જોતા રહો, બહેન, મા, બેટીની ઈજાજત ન કરો, પોતાની ધર્મપત્નીને પણ રમણી અને કામિનીની દૃષ્ટિથી જુવો, તો જુવો પ્રત્યેક સ્ત્રી તમારે માટે ડાકણ અને નાગિનનું કામ કરે છે કે નહીં અને આને જ જ્યારે તમે દીકરી માની શકો ત્યારે ? બહેન માની શકો ત્યારે ? માતા માની શકો ત્યારે ? સહધર્મિણી માની શકો ત્યારે ? ત્યારે ! આ જ મહિલાઓ તમારા માટે દેવીની જેમ સહાયક થશે. આપ ઈચ્છો તો સ્ત્રીઓને દેવી બનાવી લો, ઈચ્છો તો ડાકણ બનાવી લો - તમારી મરજીની વાત છે. સ્ત્રીઓ પણ તમારી જેમ જ સાધારણ મનુષ્ય છે. તમે જો તમારો દૃષ્ટિકોણ પવિત્ર નહીં રાખો, તો કુદૃષ્ટિનું પરિણામ એ થયું છે કે સ્ત્રીઓ તમારે માટે કેટલી નુકસાનકારક થઈ ગઈ છે અને તમારા બ્રહ્મચર્યને ખંડિત કરે છે અને તમને પતનોન્મુખ બનાવે છે અને તમારી મનઃસ્થિતિને નષ્ટ બ્રષ્ટ કરે છે. જો તમે આ

તમારા મનની ઉપર જોઈ શકો, તો પછી તમે કેવા સારા-સારા થઈ શકો છો. તમે ગાંધારીનું નામ સાંભળ્યું છે ને ! આંખ ઉપર પટ્ટી બાંધી લીધી હતી અને ઈન્દ્રિયોનો સંયમ રાખવાનું શરૂ કરી દીધું હતું અને પોતાના દીકરાને લોખંડનો બનાવી દીધો હતો. તમે દમયંતીનું નામ સાંભળ્યું છે ? રાજા નળની પત્નીનું નામ દમયંતી હતું. જંગલમાં એકલી રહેતી હતી અને પારથી તેની છેડછાડ કરવા લાગ્યો. બસ છેડછાડ કરતી વખતે દમયંતીએ આંખ ઊંચી કરીને જોયું, તો પારથી બળીને ભસ્મ થઈ ગયો. તમને ગાંધીજીની બાબત ખબર છે ? બત્રીસ વર્ષની ઉંમરે તેમણે બ્રહ્મચર્ય લીધું હતું અને પોતાની ધર્મપત્નીને માતા કહેવા લાગ્યા હતા. આ બ્રહ્મચર્યનો પ્રતાપ હતો કે દૂબળા-પાતળા અને કમજોર હોવા છતાં પણ મનઃશક્તિના હિસાબે એવા હતા, જેવો કોઈ પહેલવાન પણ ન હોઈ શકે. તમને ભીષ્મ પિતામહની વાત ખબર છે ? ભીષ્મ પિતામહ શૈયા ઉપર પડ્યા રહ્યા, છ મહિના સુધી પડ્યા રહ્યા અને કહ્યું કે મને કુરસદ નથી. કેટલાં બધાં તીરોથી ધાયલ હતા ! આ કઈ રીતે શક્ય બન્યું ? તેઓ બ્રહ્મચારી હતા. આ ઈન્દ્રિયનિગ્રહની વાત છે. સ્વામી દયાનંદના વિષયમાં તમે સાંભળ્યું છે ? એક વખત બે આખલા લડી રહ્યા હતા. સ્વામીજીએ તે ખૂની આખલાઓને બંનેનાં શીંગડાં પકડીને એવી રીતે પકડ્યા અને ફેંક્યા કે એક અહીં પડ્યો અને એક ત્યાં પડ્યો. આવું સામર્થ્ય કોનું હોય છે ? બ્રહ્મચર્યનું - હનુમાનજીને તમે નથી ઓળખતા ? હનુમાનજીનું બ્રહ્મચર્યનું હતું. જેના લીધે તેઓ સામાન્ય બંદરમાંથી હનુમાન બની ગયા. શંકરાચાર્યના વિષયમાં પણ એવું જ કહેવામાં આવે છે. શંકરાચાર્ય બ્રહ્મચારી ન હોત તો ? વિવાહ-લગ્ન કરીને ઘણાં બધાં બાળકો પેદા કરતા ત્યારે ? કામ-વાસનાઓમાં પોતે પોતાને વ્યસ્ત રાખતા હોત તો ? ભગવાન શંકરનો અવતાર બનવાનો મોકો ન મળત તો ? લક્ષ્મણજીએ મેઘનાદને માર્યો હતો. મેઘનાદને એવું વરદાન મળ્યું હતું કે તેને એવો જ મનુષ્ય મારી શકશે જેણે ચૌદ વર્ષના બ્રહ્મચર્યનું પાલન કર્યું હોય. લક્ષ્મણજીએ ચૌદ વર્ષના બ્રહ્મચર્યનું પાલન કર્યું

હતું. પોતાની પત્નીથી પણ દૂર રહ્યા અને સીતાજીને માતા સમાન માનતા રહ્યા. તેમનાં આભૂષણો જમીન ઉપર પડેલાં મળ્યાં. રામચંદ્રજીએ પૂછ્યું કે આ આભૂષણોમાંથી સીતાજીનાં કયાં છે ? તેમણે ઝાંઝરને તો ઓળખી લીધાં, આ સીતાજીનાં ઝાંઝર છે, પરંતુ ગળાના હારને ઓળખી ન શક્યા, કાનનાં કુંડળોને ઓળખી ન શક્યા. તેમણે કહ્યું કે અમે ક્યારેય કાનને તો જોયા જ નથી, આમ તો તે ધૂંધટમાં રહેતાં નહોતાં. આ લક્ષ્મણજીના બ્રહ્મચારી હોવાની સાબિતી છે. જેનાં કારણે તેઓ આટલું મોટું કામ કરવા માટે સમર્થ થઈ શક્યા. આ સંયમ છે - કયો ? આ ઈન્દ્રિયસંયમની વાત હું કહી રહ્યો હતો.

હજુ મારે તમને ઘણું કહેવાનું છે. સમયનો સંયમ સમય તમારી સંપત્તિ છે. જીવન જે બંધાયેલું છે, આ સમયની સાથે વણાયેલું છે. સમયનો અર્થ થાય છે - જીવન. જીવનનો અર્થ થાય છે - સમય. તમે સમયની એક એક ક્ષણને. એક-એક મિનિટનો ખર્ચ એવી રીતે કરો, જેમાં તમારી એક પણ ક્ષણ વ્યર્થ અને બેકાર વેડફાય નહીં. આ કઈ રીતે સંભવે ? આ એ રીતે સંભવે. કઈ રીતે ? જેમ કે સંસારના પ્રત્યેક મહાપુરુષે પોત-પોતાના સમયનું યોગ્ય રીતે નિયમન કર્યું છે. વિનોબા રઠ ભાષાઓના વિદ્વાન હતા, કઈ રીતે ? કઈ રીતે તેમણે ભૂદાનની યાત્રા કરી હતી - કન્યાકુમારીથી માંડીને રામેશ્વરમ્ સુધી. આ કઈ રીતે થયું ? તેઓ સમયનું વિભાજન બરોબર કરતા રહ્યા. અન્ય ભાષાઓને શીખતા-વાંચતા રહ્યા. અબ્રાહમ લિંકન જ્યારે રસ્તા ઉપરથી નીકળતા, ત્યારે લોકો પોતાની ઘડિયાળને મેળવી લેતા હતા. તેમના ઊઠવા અને ફરવાનો જે સમય હતો, તેને તેમના લાંબા પગના અવાજથી લોકો સમજી જતા હતા કે લિંકન જઈ રહ્યા છે. બિલકુલ સમયસર જતા હતા, શી મજાલ કે સમયની એક ક્ષણ પણ બગાડે. આ શું છે ? શ્રમની શક્તિને, સમયની. શક્તિને આપ સમજો છો, મૂલ્ય સમજો છો, તો પછી કોને ખબર તમે શું નું શું કરી શકો છો ? મનોયોગ વગેરે તમે ઉપયોગમાં લો તો ? મનોયોગનો

ઉપયોગ તમે કરો તો તમે જોયું છે ને ! મન દઈને પરિશ્રમ કરો તો ? મન વગર પરિશ્રમ કરનારનું દરેક કામ ખરાબ, દરેક કામ બેકાર, દરેક કામ તુચ્છ અને મન દઈને કામ કરનારનું કામ કેવું હોય છે તે તમે જોઈ શકો છો.

સુઘરી પક્ષી હોય છે, એક એક તણખલું શોધીને લઈ આવે છે, તેની લંબાઈ-પહોળાઈ માપીને લઈ આવે છે, હિસાબથી લાવે છે, જાડાઈ જોઈને લાવે છે અને જ્યાં લગાવે છે, માળામાં, ઘણી જ સાવધાનીથી અને મનોયોગ કરીને લગાવે છે. બીજી બાજુ જુવો તો માળો બનાવે છે - કબૂતર, ઊંધી-છત્તી, વાંકી-ચૂંકી, ડાળખીઓ લઈ આવે છે. જ્યાં ત્યાં મૂકી દે છે અને પોતાનો માળો બનાવી લે છે. પવન આવતાં જ સામાન્ય રીતે તેના માળા, જમીન ઉપર પડે છે અને બધાં જ બચ્ચાંઓ મરી જાય છે. એટલા માટે હંમેશાં જોવા મળે છે, કબૂતર કોઈ જૂના મકાનમાં અથવા ખંડેરમાં અથવા કૂવામાં માળો બનાવે છે, જેથી પવનની લહેર પણ તેને નુકસાન કરી ન શકે, પરંતુ સુઘરીને આ ચિંતા નથી. સુઘરીનાં બચ્ચાં પોતાના માળામાં બેઠાં રહે છે અને ઘણી જ મજા કરતા રહે છે. શી હિંમત કે પાણીનું એક ટીપું પણ અંદર જાય. કેમ ? તેણે મન મૂકીને માળો બનાવ્યો છે. આ જ વાત તમે દરેકના વિષયમાં જોઈ શકો છો. મન મૂકીને કામ કરો - આ મનુષ્યના સન્માનનો પ્રશ્ન હોવો જોઈએ. આ પ્રતિષ્ઠાનો પ્રશ્ન છે. મનુષ્યના વિષયમાં તેને કોઈ કામચોર કહે, હરામખોર કહે, તો સમજો કે એ ઘણું જ મોટું અપમાન છે. તે ભલે ને વિશ્રામ કરે, એમાં કોઈ વાંધો નથી, પરંતુ વિશ્રામ સમયસરનો હોવો જોઈએ. આળસુની જેમ કામને જ્યાં ત્યાં છોડી દીધું, અડધું છોડી દીધું. વચમાંથી છોડી દીધું - તમે એવું ન કરો. સમયનો સંયમ પાળો.

ત્રીજો આપણો સંયમ છે - ધનનો સંયમ. તમને ભગવાને પૈસા આપ્યા છે. એટલા માટે નથી આપ્યા કે તમે બેફામપણે ખર્ચ કરો. તમે ધારો તેટલું કમાઓ, કમાવા ઉપર કોઈ બંધન નથી. પરંતુ ઈમાનદારીથી કમાવ અને શરાફતથી તેનો ખર્ચ કરો. બેફામપણે ખર્ચ

ન કરો. 'સાદું જીવન ઉચ્ચ વિચાર'નો સિદ્ધાંત તમે સાંભળ્યો છે ને ! જે સાદું જીવન જીવશે તેના જ ભાગમાં ઉચ્ચ વિચાર આવશે. જેનું ખર્ચાળ જીવન વધારે વિલાસી, ઠાઠમાઠવાળું, દેખાડાવાળું હશે, તેનો ખર્ચ, પૈસાનો ખર્ચ અને સમયનો ખર્ચ એટલો વધી જશે કે તેના જ કારણે, બિચારાની પાસે સમય કે પૈસા કાંઈ બચશે નહિ. ખર્ચાળ જિંદગી, વિલાસી જિંદગી, એશવાળી જિંદગી, અકર્મણ્યતાથી ભરેલી જિંદગી, ઠાઠ-માઠથી ભરેલી જિંદગી, ના આ નથી. આપ આપનાં પૈસા આમાં ન ખર્ચો. સમયનો પણ ખર્ચ ન કરો. આપ કરકસરભર્યું જીવન જીવો. સંત જીવન એ છે, જેમાં સામાન્ય ભારતીય સ્તરનો અંગીકાર કર્યો છે. સામાન્ય ભારતીયોનો જે સ્તર છે એ પ્રમાણે આપ આપના ખર્ચનો સ્તર રાખો. આપ પણ આ જ મુલ્કનાં નિવાસી છો ને ! બાકી ત્રણ ચતુર્થાંશ મનુષ્યો જે રીતે ગુજરાન કરે છે તો આપ કેમ કરી શકતા નથી. ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર આવું જ કરતા હતા. તેમની પાંચસો રૂપિયાની આવક હતી. પચાસ રૂપિયામાં પોતાનું ગુજરાન ચલાવતા હતા અને સાડાચારસો રૂપિયા બાળકો માટે, વિદ્યાર્થીઓની છાત્રવૃત્તિ અને અન્ય કામોને માટે ખર્ચી નાખતા હતા. આપ શા માટે નથી કરી શકતા ? વાજબી રીતે, ઓછા ખર્ચમાં રહો. એવું ન કહો, જે માણસ ખર્ચાળ જીવન જીવે છે, તે શક્તિશાળી થઈ જાય છે. બુદ્ધિશાળી થઈ જાય છે. મજબૂત થઈ જાય છે. આપ વ્યર્થ વાત ન કરો. સાચી વાત એ છે, જે માણસ જેટલો ખર્ચાળ હોય છે, તેટલું જ ધન દુર્વ્યસનોમાં ખર્ચાય છે. દુર્વ્યસનોની કિંમત પર શું શું ખરીદી શકાય છે ? ઈર્ષા ખરીદી શકાય છે, બીમારીઓ ખરીદી શકાય છે, મૂર્ખાઈ ખરીદી શકાય છે. આક્રોશ ખરીદી શકાય છે. બધી જ વસ્તુઓ ખરીદી શકાય છે. તમારી પાસે પૈસા ફાલતુ છે ? ખર્ચ કરશો, તો નશા જેવી વસ્તુઓ ઉપર ખર્ચ કરશો ? નશા જેવી વસ્તુઓ ઉપર ખર્ચ કરશો, તો તબિયત બગાડશો. ત્યારે બુદ્ધિ ગુમાવી દેશો, ત્યારે તમારાં બાળકોને ગુમાવી દેશો. આ કઈ રીતે થઈ શકે છે ? આ ઉડાઉપણાની વાત છે. પૈસાની બાબતમાં આપ હંમેશાં સમજી વિચારીને કામ

કરો. માણસ હોશિયાર છે, સમજદાર છે કે મૂર્ખ છે - તેની ઓળખ ફક્ત એક જ છે કે તે ખર્ચ કઈ રીતે કરે છે ? કમાવાનું તો તમે ગમે તેમ કમાઈ લો છો, સટ્ટો કરી લો ત્યારે, લોટરી લાગી જાય ત્યારે, જમીનમાં છુપાવેલું ધન મળી જાય ત્યારે, કોઈ બાપ ઘણું બધું ધન મૂકીને મરી જાય ત્યારે, ત્યારે બેવકૂફ માણસ પણ ધનવાન બની શકે છે, પરંતુ સમજદારીની ઓળખ એક છે, તે ખર્ચ કેવી રીતે કરે છે ? ખર્ચ કરવો એ ઘણું જ સમજદારીનું કામ છે. તમે નકામા ખર્ચા કરશો, તો તમારાં ઘર અને બાળકો માટે એવી પરંપરા છોડી જશો, જેનાં લીધે તે ખલાસ થઈ જશે. એટલા માટે તમે ખર્ચાળ જિંદગી ન જીવો. ઈમાનદાર વ્યક્તિ મિતવ્યથી હોઈ શકે છે. જે ઉડાઉ હશે. તેને બેઈમાની કરવી પડશે, ફાલતુ પૈસા આવશે ક્યાંથી ? લાંચ લેવી પડશે, ચોરી કરવી પડશે, અમુક કામ કરવાં પડશે, પરંતુ જે માણસ કરકસર કરે છે, તે આસાનીથી ઈમાનદારીની જિંદગી જીવી શકશે. આ ત્રીજા પ્રકારનું તપ છે.

ચોથા પ્રકારનું એક અન્ય તપ પણ છે. તેને જો તમે કરવા લાગશો. તો તમારું અમારે ત્યાં સાધનાસત્રમાં આવીને ઉપાસના કરવાનું સાર્થક થઈ જશે. આ તપ વિચાર સંયમ છે. વિચારોને ભટકવા ન દો. વિચારોની શક્તિ તમે સમજી શક્યા નથી. પૈસાની શક્તિ તમે સમજો છો, વિચારોને કેમ નથી સમજતા ? વિચાર અસલમાં સૌથી મોટી શક્તિ છે. વિચારોનો અપવ્યય થવા ન દો. વિચારોને રખડુ કૂતરાની જેમ ભટકવા ન દો. વિચારોને એક જ દિશામાં લગાડો. જેવી રીતે બંદૂકની કારતૂસ મૂકીને એક દિશામાં છોડીએ છીએ, તો કોઈ નિશાન ઉપર લાગે છે. બારુદને ફેલાવી દઈએ તો ? ત્યારે કેવું અસ્તવ્યસ્ત થઈ જશે ! અર્જુનના વિષયમાં તમે સાંભળ્યું નથી ? અર્જુન એક રીતે માછલીનો કોઈ ભાગ જોતો હતો. એટલા માટે કે તેનું નિશાન તાકવાનું સંભવી શક્યું. જે અન્ય રાજકુમાર હતા, જે માછલીને સંપૂર્ણ માથાથી પૂંછડી જોતા હતા, તેમનું કોઈનું નિશાન લાગ્યું નહીં. તમારે તમારા વિચારોને અર્જુનની જેમ એકાગ્ર રાખવા જોઈએ. એકાગ્રશતાનો અર્થ કેવળ એવો

નથી કે તમે એને રોકી લો. એકાગ્રતાનો અર્થ છે કે એક દિશામાં, સારી દિશામાં, વૈજ્ઞાનિકોની જેમ આને નિયોજિત કરી દેવા. વૈજ્ઞાનિક વિચાર કરતા રહે છે. પરંતુ એક દિશામાં વિચાર કરે છે, ફાલતુ વિચાર છે જ નહીં. સાહિત્યકાર છે, જ્ઞાની છે, તપસ્વી છે અને વિચારશીલ લોકો છે - બધા જ પોતાના વિચારો એક દિશામાં કેન્દ્રિત કરે છે અને એક દિશામાં વિચાર કેન્દ્રિત કરવાનું પરિણામ એ આવે છે કે આનાં ઘણાં જ સારાં પરિણામો નીકળે છે. સૂરજનાં કિરણો ચારે બાજુ ફેલાતાં રહે છે. બિલોરી કાચ ઉપર એકઠાં કરીને તેને એક જગ્યાએ કેન્દ્રિત કરી દઈએ, ત્યારે તમે જુવો છો ને ? આગ લાગી જાય છે. આવી જ રીતે મનુષ્યના ફેલાયેલા વિચાર, આવારાગર્દીના વિચાર, બિનજરૂરી વિચાર, અવ્યવસ્થિત વિચાર, મનુષ્યની મન:શક્તિ કેટલી મૂલ્યવાન છે. તેને બરબાદ કરી નાંખે છે. તમે એવું ન થવા દો. વિચારોને જ્યાં ત્યાં ભટકવા ન દો. તમે અભ્યાસ કરવાનું રાખો. આપ સિદ્ધાંતો ઉપર વિચાર કરો. સર્જનાત્મક વિચાર કરો. તમે એવા વિચાર કરો કે જેનાથી તમારું ભવિષ્ય બનતું હોય અથવા કોઈ યોજના બનતી હોય. તમે આવા કમબદ્ધ વિચારોનો અભ્યાસ કરો. કમ વગરનાં વિચારોને, જે પણ આવે, તેને હટાવી દો. વિચારો વડે વિચારોની લડાઈ કરાવો. કુવિચાર જ્યારે તમારા મનમાં આવતા હોય, ત્યારે સદાચારના વિચારોની સેના ઊભી કરો અને બાઘંબાથી કરાવી દો, દુરાચારના વિચારો જ્યારે આવે, ત્યારે તમે સદાચાર અને સંયમના વિચારોને આગળ વધારી દો. બાઘંબાથી કરાવી દો, ત્યારે તે વિચાર ભાગી જશે. વિચારો વડે

વિચારોને કાપો, વિચારો વડે વિચારોને સંભાળો. વિચારોને સંપત્તિ સમજો. વિચારોનો સંયમ કરો. વિચારોને ઉપર ઊઠવા દો. વિચારોને ઊંચલપાથલમાં પડવાથી રોકી લો. જો તમે આવું કરશો, તો હું સમજીશ કે આપ વિચારોના ક્ષેત્રમાં તપસ્વી છો.

તમારે ચારે તપ કરવાં જોઈએ. ઈન્દ્રિયનિગ્રહનું તપ - એક સમય-સંયમનું તપ - બે, ધનનો સંયમ અને ધનનું બજેટ બનાવીને ખર્ચ કરવાનું તપ - ત્રણ. પોતાનાં વિચારોને એક વિષય વિશેષમાં રોકી રાખવાનો ઉપક્રમ કરવો જોઈએ - આ ચોથું તપ છે. તમે તપસ્વી જીવન જીવો. એ જરૂરી નથી કે તમે તડકામાં ઊભા રહો. ખોરાક ખાવાનો બંધ કરી દો અને અમુક કામ કરો. એ જરૂરી છે કે પોતાનાં જીવનમાં જે છિદ્રો છે, જે તમારી ભૂલો અને કમજોરીઓ છે, તેમને રોકો અને જે સદ્ગુણો તમારી અંદર નથી. તેને વધારવાની કોશિશ કરો. જો તમે આવા કામમાં એકધાર્યા લાગેલા રહેશો. ત્યારે હું તમને તપસ્વી કહીશ. અહીં સાધના શિબિરોમાં બોલાવવાનો ઉદ્દેશ્ય હતો, તમને તપસ્વી બનાવવાનો. તમે અહીંથી જાવ, ત્યારે તપસ્વી બનીને જાવ. અહીં છો, ત્યારે તપસ્વી બનવાનો અભ્યાસ કરો. તપશ્ચર્યામાં કેટલી શક્તિ પડી છે ? તેનું વર્ણન હમણાં જ તમને કર્યું. આપ ઈચ્છો તો આનો અનુભવ કરીને સ્વયં પણ જોઈ શકો છો કે તપસ્વી કેટલા સમર્થ હોય છે, કેટલા શાનદાર હોય છે ? તમારે તેવા જ બનવું જોઈએ. આજની વાત સમાપ્ત.

ૐ શાંતિ ।

ગાયત્રી મંત્રના શબ્દાર્થથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે તે મનુષ્યમાં રહેલ પ્રાણ તત્ત્વનો વધારો કરનાર અને ઊંચે ઉઠાવનારી વિધિ છે. 'ગય' એટલે પ્રાણ, 'ત્રી' એટલે ત્રણ કરનારી. જે પ્રાણનું પરિત્રાણ, ઉદ્ધાર અને સંરક્ષણ કરે તે ગાયત્રી છે. ગાયત્રી મંત્ર શબ્દનો અર્થ-મનન, વિજ્ઞાન, વિદ્યા અને વિચાર થાય છે. ગાયત્રી મંત્ર એટલે પ્રાણોનો વધારો કરનાર વિદ્યા.

ગાયત્રી મંત્રનું બીજું નામ 'તારક મંત્ર' પણ છે. સાધના ગ્રંથોમાં તેનો ઉલ્લેખ તારક મંત્રના નામથી પણ થયાં છે. તારક એટલે પાર કરી દેનાર ઊંડા પાણીમાં ડૂબતાને બચાવી લઈને પાણી બહાર લઈ લેવાં તેને તારવું કહેવાય છે. આ ભવસાગરમાં અનેક જીવો ડૂબતા રહે છે, કોઈ વિરલા જ તરે છે. જે સાધનથી તરી શકાય તેમ હોય તેને 'તારક' કહેવામાં આવે છે. ગાયત્રી મંત્રમાં એ શક્તિ છે માટે તેને 'તારક મંત્ર' કહેવામાં આવે છે.

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવે કહ્યું-બેટા ધર્મના રસ્તે બધા ચાલવા લાગે તો ઘરોમાં સ્વર્ગ આવી શકે છે. એક દિવસ એક દીકરી ગુરુદેવ પાસે ગાયત્રી તપોભૂમિ આવી. અમે પણ તે સમયે ગુરુજી પાસે બેઠા હતા. તે છોકરીએ કહ્યું- ગુરુદેવ હું બહુ પરેશાન છું એટલે મેં વિચાર્યું કે આ નારકીય જીવનથી તો મરી જવું ઠીક છે. ગુરુદેવે કહ્યું-બેટી તને એવું શું દુઃખ છે જેનાથી તું મરવાનું વિચારે છે. છોકરીએ કહ્યું-મારી સાસુ, નણંદ, જેઠાણી બધા સવારથી સાંજ વાત વાતમાં લડતા રહે છે. હું લડવાનું નથી જાણતી. મારા પિતાજી ગાયત્રી ઉપાસના કરતા હતા, પિતાને ત્યાં જ્યાં સુધી હતી તો નિયમિત રૂપથી ગાયત્રી જપ કરતી હતી હવે સાસરે દૈનિક ઉપાસના પણ નથી કરી શકતી. સાંજે જ્યારે પતિદેવ આવે છે તો સાસુ, નણંદ, જેઠાણી ત્રણે મળીને મારી ફરિયાદ તેમને કરે છે, જેનાથી પતિદેવ નારાજ થાય છે અને કદીક તો મારવા તૈયાર થઈ જાય છે. ગુરુદેવે કહ્યું-બેટી તારી લડાઈ તો બંધ નથી કરાવી શકતો પરંતુ તને એક જાદુ બતાવી શકું છું. તું સવારે ઉઠી સાસુ, જેઠાણી, નણંદ, સસરાં, જેઠ તથા પતિના ચરણ સ્પર્શ કરી બધા સાથે વિનમ્રતાભર્યાં વ્યવહાર કર. અમે ગુરુદેવને કહ્યું-ગુરુદેવ ચરણ સ્પર્શથી લડાઈ બંધ થઈ જશે. ગુરુદેવે કહ્યું-બેટા ધર્મ પર ચાલવાથી બધી સમસ્યાઓ દૂર થઈ શકે છે. અમે તે છોકરીને ધર્મનો રસ્તો બતાવી દીધો. તે છોકરી ઘેર ગઈ. તેણે સવારે ઉઠીને સાસુને ચરણ સ્પર્શ કર્યા. સાસુ મનમાં ને મનમાં તેને આશીર્વાદ આપવા લાગી-ફૂળી ફૂલીને સુખી થાવ. જેઠાણીને ચરણ સ્પર્શ કર્યા તો તે પ્રસન્ન થઈ ગઈ. નણંદને ચરણ સ્પર્શ કર્યા તો તે પણ સારો વ્યવહાર કરવા લાગી. લગભગ આઠ દસ દિવસમાં જ સાસુ તેની સાથે પ્રેમથી બોલવા લાગી, જેઠાણી કહેતી હું કામ કરી લઈશ તું બાળકોની દેખભાળ કર. નણંદ કહેતી ભાભી તમારે માટે બજારથી શું શું લાવું? સાડી, ચંપલ, બીંદી વગેરે. સાસુ, નણંદ, જેઠાણી ત્રણેયનો વ્યવહાર બદલાઈ ગયો. ત્રણે પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. તે છોકરી પંદર દિવસ પછી ગુરુદેવ પાસે આવી અને કહેવા લાગી ગુરુદેવ આપે તો મને એવો જાદુ બતાવ્યો કે અમારા

ઘરમાં સ્વર્ગ આવી ગયું. ગુરુદેવે કહ્યું-બેટી હવે તારા ઘેર જે કોઈ મોટું, વૃધ્ધ આવે, બધાને ચરણ સ્પર્શ કર્યા કર. છોકરીએ ઘેર જઈને એવું જ કર્યું. જે પણ તેના ઘેર આવે તે છોકરી સન્માન આપતી. પૂરા ગામમાં જ્યાં પણ બેચાર વૃધ્ધ માતા બેઠી હોય તો એક જ વાત કરતી કે આ વહુ સાક્ષાત્ દેવી છે. ગુરુદેવે બતાવ્યું છોકરો એક ધરમાં પ્રશંસનીય થઈ શકે છે. પરંતુ છોકરી બંને ઘરોને પ્રશંસનીય બનાવી શકે છે. કોની છોકરી છે અને કોના છોકરાની વહુ છે. પિતા અને સસરા બંને ઘરોની પ્રશંસા વધારે છે.

ગુરુદેવે કહ્યું-જો પ્રત્યેક વ્યક્તિ હાથોનો ધર્મ નિભાવવા માંડે તો ઘરોમાં સુખ-શાંતિનું વાતાવરણ બની શકે છે ધર્મ કહે છે ઈંદ્રિયોને સંયમિત રાખવી જોઈએ. જે ઈંદ્રિયોનો દુરુપયોગ કરે છે. તેને ધાર્મિક ન કહી શકાય. ધર્મ શાસ્ત્રોનું શિક્ષણ છે જે વ્યક્તિ ઈંદ્રિયો પર કાબૂ રાખે છે તે સ્વસ્થ રહે છે. આજે પૂરા વિશ્વમાં માનવ માત્રને સંયમી જીવન જીવવાનું શીખવાડવું જોઈએ.

ગુરુદેવે પગનો ધર્મ બતાવ્યો કે જે રસ્તા પર અવતાર ચાલે છે, મહાપુરુષ ચાલે છે તે રસ્તા પર ચાલવું જોઈએ. જે પણ તેમની સાથે ચાલ્યા છે. તે બધા સન્માનીય બન્યા છે. ધર્મશાસ્ત્ર તેમના ગુણગાનથી ભરેલું પડ્યું છે. સજ્જનતાના રસ્તે ચાલનારાઓની યશ ગાથાઓ ગાવામાં આવે છે. સમયાનુસાર અવતાર આ ધરતી પર આવ્યા અને સમસ્યાઓને દૂર કરતા રહ્યાં છે. આજની સમસ્યા વિચારોની છે. વિચાર કરવાની રીત નીચલા સ્તરની થઈ ગઈ છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિ આ કારણે બેહદ દુઃખી છે. આજના યુગ ધર્મે વિચારકાંતિનું કાર્ય કરવાનું છે. ગુરુદેવે કહ્યું-અમારા વિચાર બહુ ધારદાર છે. આજની સમસ્યાઓને દૂર કરવી હોય તો અમારા વિચારો ઘેર-ઘેર પહોંચાડવા પડશે. એક કલાકનો સમય અને પચાસ પૈસા અંશદાન નિત્ય કાઢી વિદ્યા વિસ્તારમાં સહયોગ કરવો જોઈએ. આ સિવાય સમસ્યા દૂર ન થઈ શકે.

જન સંખ્યાની વૃધ્ધિ દેશના માટે બહુ મોટી સમસ્યા

બની ગઈ છે. આજનો ધર્મ છે ઓછામાં ઓછા સંતાન હોય. પ્રત્યેક ધર્માચાર્યે માનવ માત્રના અંતઃકરણને બદલવા માટે કાર્ય કરવું જોઈએ. ધર્માચાર્ય આ કાર્યમાં લાગી જાય તો દેશને જન સંખ્યાની વૃદ્ધિની સમસ્યા છે તે દૂર થઈ શકે. જે પૂજા પાઠ કરે છે તીર્થયાત્રા, ભજન, પૂજન કરે છે. પરંતુ ઈદ્રિય સંયમ નથી અપનાવતા અને વધુ બાળકો પેદા કરે છે તે ધાર્મિક ન હોઈ શકે. ગાયત્રી મંત્ર વિવેકને જગાવે છે. સદ્બુદ્ધિ આપનારો છે. આજે આદમીની બુદ્ધિ ઠીક થઈ જાય અને સંયમી જીવન જીવે તો કોઈ બીમાર પડે નહીં. હકીમ લુકમાને કહ્યું છે કે વ્યક્તિ પોતાની જીભથી પોતાની જ કબર ખોદે છે. હકીમ લુકમાને ત્રણ સિધ્ધાંત બતાવ્યા. પહેલો હિંતભૂખ, બીજો ઋતુભૂખ, ત્રીજો મિતભૂખ અર્થાત્ જે શરીર અને મન માટે ઉપયોગી હોય તે આહાર ગ્રહણ કરવો. જે ઋતુમાં જે અનુકૂળ હોય તે ગ્રહણ કરવું. આહાર-વિહાર અપનાવવો. અલ્પાહારી થવું. જે ટૂંસી-ટૂંસી મરચા-મસાલા અથાણાં વગેરે સ્વાદને સહારે વધુ ભોજન કરે છે તે ઠીકથી પચાવી નથી શકતા. તેથી અલ્પાહાર સ્વાસ્થ્ય માટે ઉત્તમ છે. મહાત્મા ગાંધી જ્યારે તિબિયા કોલેજ દિલ્હીના ઉદ્ઘાટન સમયે પહોંચ્યા તો આ જ વાતો પોતાના ઉદ્ઘોષનમાં રાખી. ગાંધીજીએ કહ્યું હતું-પશુ પક્ષી બીમાર નથી થતા. તેમના માટે કોઈ દવાખાના નથી. જે પશુ પક્ષી માનવના સંપર્કમાં રહે છે અને અપ્રાકૃતિક ભોજન કરે છે તે બીમાર પડે છે. ગાંધીજીએ કહ્યું જ્યાં સુધી માનવ સંયમી જીવન નહીં જીવે ત્યાં સુધી બીમારીઓનો ઉપચાર ન થઈ શકે. ભલે કરોડો દવાખાના ખોલવામાં આવે. ગુરુદેવે કહ્યું-ધર્મ કહે છે જે માનવીને સ્વસ્થ રહેવું હોય તો સંયમી જીવન જીવવું પડશે. સંયમી જીવન વગર માનવીની બુદ્ધિ ઠીક થઈ શકતી નથી. ગાયત્રી મંત્ર માનવ માત્ર માટે છે. ઈદ્રિયોના સ્વામી બનવું જોઈએ અને તેના પર નિયંત્રણ રાખવું જોઈએ. આજનો માનવ ઈદ્રિયોનો દાસ બની ગયો છે. અમે ગુરુદેવને કહ્યું-ગુરુદેવ આપે જે શરીર પ્રત્યે ધર્મની વ્યાખ્યા બતાવી તે સમજમાં આવી ગઈ. આજે અમે ૯૦ વર્ષમાં ચાલી રહ્યા છે અને સ્વસ્થ છીએ. ૧૮ કલાક કામ કરીએ છીએ. આજે પ્રત્યેક વ્યક્તિ શરીરના ધર્મને સમજી લે તો કદી અસ્વસ્થ થશે નહિ અને શતાયુ જીવન જીવી શકશે.

-લીલાપત શર્મા

કાંતિધર્મા સાહિત્ય નામથી વિખ્યાત વીસ પુસ્તકો પ્રજ્ઞાપુરુષ પંચ શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય દ્વારા ૧૯૮૯ - ૯૦ માં મહાપ્રયાણના એક વર્ષ પહેલા એક જ પ્રવાહમાં સૃજન કરવામાં આવી હતી. આ સાહિત્યના વિષયમાં આપણા આરાધ્ય પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવ પંચ શ્રીરામ શર્મા આચાર્યજીનો મત હતો-“અમારા આ વિચારકાંતિના બીજ છે.” એ થોડા પણ ફેલાયા તો લોકોને હલાવી નાંખશે. આખા વિશ્વનો નકશો બદલી નાંખશે. સામાન્ય રીતે આ પુસ્તકોમાં માત્ર વિચાર જ નહીં, કાંતિની આગ છે, યુગ પરિવર્તનની દિશાધારા છે.

કાંતિધર્મા સાહિત્યના વીસ પુસ્તકોનો મહાપૂર્ણાહુતિ સેટ ગાયત્રી જ્ઞાનપીઠ જુનાવાડજ અમદાવાદથી મળશે. પુસ્તકોના નામ આ પ્રમાણે છે.

- (૧) એકવીસમી સદી ઉજ્જવળ ભવિષ્ય ભાગ-૧.
- (૨) એકવીસમી સદી ઉજ્જવળ ભવિષ્ય ભાગ-૨.
- (૩) યુગની માંગ પ્રતિભા પરિષ્કાર ભાગ-૧
- (૪) યુગની માંગ પ્રતિભા પરિષ્કાર ભાગ-૨
- (૫) સતયુગની વાપસી
- (૬) પરિવર્તનની મહાન ક્ષણ
- (૭) જીવન સાધનાના સ્વર્ણમ સૂત્ર
- (૮) મહાકાળનું પ્રતિભાઓને આમંત્રણ
- (૯) પ્રજ્ઞાવતારની વિસ્તાર પ્રક્રિયા
- (૧૦) નવ સૃજનના નિમિત્ત મહાકાળની તૈયારી
- (૧૧) સમસ્યાઓ આજની સમાધાન કાલનું
- (૧૨) મનઃસ્થિતિ બદલાય તો પરિસ્થિતિ બદલાય
- (૧૩) સૃષ્ટાનો પરમ પ્રસાદ પ્રખર પ્રજ્ઞા
- (૧૪) આઘ શક્તિ ગાયત્રીની સમર્થ સાધના
- (૧૫) શિક્ષા જ નહીં વિદ્યા પણ
- (૧૬) સંજીવની વિદ્યાનો વિસ્તાર
- (૧૭) ભાવસંવેદનાઓની ગંગોત્રી
- (૧૮) મહિલા જાગૃતિ અભિયાન
- (૧૯) જીવન દેવતાની સાધના-આરાધના
- (૨૦) સમયદાન જ યુગ ધર્મ

ॐ (परमात्मा) लूः (प्राण स्वर्प) लुवः (दुःखनाशक) स्वः (सुखस्वर्प) तत् (ते)
 सवितुः (तेजस्वी) वरेण्यं (श्रेष्ठ) बर्गः (पापनाशक) देवस्य (दिव्य) धीमहि (धारण करीअे)
 धियो (बुद्धि) यो (जे) नः (अमारी) प्रचोदयात् (प्रेरित करो).

परमात्मानो ज पवित्र अंश मारो आत्मा છે. પરમાત્મા પ્રાણ સ્વરૂપ છે. હું પણ પોતાને પ્રાણવાન, આત્મશક્તિયુક્ત બનાવીશ.

પ્રભુ દુઃખરહિત છે. હું દુઃખદાયી માર્ગ પર ચાલીશ નહીં.

ઈશ્વર આનંદ સ્વરૂપ છે. પોતાના જીવનને આનંદસ્વરૂપ બનાવવું તથા બીજાના આનંદમાં વૃદ્ધિ કરવી મારું કર્તવ્ય છે.

ભગવાન તેજસ્વી છે. હું પણ નિર્ભયી, સાહસિક, વીર, પુરુષાર્થ અને પ્રતિભાવાન બનીશ.

બ્રહ્મ શ્રેષ્ઠ છે. શ્રેષ્ઠતા, આદર્શવાદિતા અને સિદ્ધાંતમય જીવન નીતિ અપનાવીને હું પણ શ્રેષ્ઠ જ બનીશ.

જગદીશ્વર નિષ્પાપ છે. હું પણ પાપોથી, કુવિચારોથી અને કુકર્મોથી બચીને રહીશ.

ઈશ્વર દિવ્ય છે. હું પણ પોતાને દિવ્ય ગુણોથી સુસજ્જિત રાખીશ, સંસારને કંઈ આપતા રહેવાની દિવ્ય નીતિ અપનાવીશ.

આ માર્ગ પર ચાલવાથી અમારું મનુષ્ય જીવન સફળ થઈ શકે છે.

મનુષ્ય પરમેશ્વરનો રાજકુમાર છે, દિવ્ય ક્ષમતાઓથી પરિપૂર્ણ છે, દેવતા છે.

પરંતુ પરિસ્થિતિવશ તે લક્ષ્યથી વિમુખ થઈ ગયો છે. જો તે ઈચ્છે તો સંસારની બધી જ સમૃદ્ધિ, સિદ્ધિ, વૈભવ તથા પરમેશ્વરના અસીમ અનુદાન, વરદાનની અજસ્ર વર્ષા થઈ શકે છે.

આ બધું યજ્ઞથી મળે છે અને ગાયત્રી મંત્રથી પણ મળે છે. છતાં જો ગાયત્રી મંત્રથી થાય તો માની લો કે સોનામાં સુગંધ ભળી ગઈ.

કેરીનો રસ મીઠો, લીંબુનો ખાટો, આદુનો તીખો, કારેલાનો કડવો, આમળાનો તૂરો, મૂળાનો ખારો એમ કુલ છ રસ છે. ફળોના રસ જેવો નહિં પણ કોઈ જુદા જ પ્રકારનો સ્વાદિષ્ટ રસ છે નિંદા રસ. આ નિંદારસ લોકોને એટલો બધો પ્રિય છે કે બે પાંચ ટોળે મળ્યા હોય. અલક મલકની વાતો થતી હોય. તેમાં કોઈની નિંદાજનક વાત નીકળે તો ઝોકે ચઢેલો પણ ટટાર થઈ જાય. કહે શું કહ્યું ? પરનિંદામાં લોકોને અનહદ રસ પડે છે. કારણ કે તે અધમ રસ છે. ઉત્તમમાં ઉત્તમ હરિરસ છે. તેવો બીજો કોઈ રસ નથી. માટે હંમેશા હરિરસનું પાન કરો-કરાવો.

તીર્થ યાત્રા

તીર્થ યાત્રા જોવાને પરિજન, ગ્રામ જનો સૌ આવે,
કુમકુમ તિલક કરતા સ્વાગત, રથના રે ચક્રાવે,
ગાયત્રી ધ્યાન સહુ ધરતા,
ગુરુ કામ દિલ દર્શને કરતા.
કોઈ ભગિની કોઈ માતા, કોઈ પુરુષ કોઈ ભ્રાતા,
જન ચેતના રથની સાથે, ગાયત્રી ગુણ ગાતા,
ગામે ગામ સહુ ફરતા,
ચેતના જનતામાં ભરતા,
હરિદ્વારના સાથી સંતો, રથની સાથે ફરતા,
શ્રીરામ શર્મા ગુરુની વાતો જન હિતની કંઈ કરતા,
સહુમાં વાત્સલ્યતા ભરતા,
સૌ જન આવી ઉભરતા.
પવિત્ર પાવન ચોવીસે તીર્થની રજને કુંભમાં લીધી,
દર્શન કરી આમ જનતાએ કાયા પાવન કીધી,
કલ્પના નવી નવી કરતા,
ગુરુ પ્રોત્સાહિત કરતા.
ગુરુ ગ્રામ જન્મભૂમિ આંબલખેડાની રજને લીધી,
પ્રખર પ્રજ્ઞા ને સર્વ શ્રદ્ધાના પ્રતિક સાથે દીધી,
ભસ્મ લીધી અખંડ અગ્નિ,
જોવાની લાગીતી લગની.
ચોદિશના પરિજનોનો, મળિયો છે શુભ મેળો,
હરિદ્વાર, મથુરા, આંબલખેડાનો લાગ્યો નેડો,
ઉર્મિઓ નવી લઈ આવે,
ભગવતી માના ગુણ ગાવે.
શંખનાદ કૂંકાઈ રહ્યો છે, મહાકાળનો આવે,
જન જાગૃતિ અભિયાન થકી જોડાઈ જવાને કાવે,
ભેખ લઈ સેવાના કાવે,
પ્રેમી પરિજનના એ નાતે.

-શશિકાંત કે. નાયક
ગાંધીનગર